הלכה · משנה תורה · מפרשים · סדר משנה · ספר מדע

סדר משנה על משנה תורה, הלכות תלמוד תורה

רבי בנימין זאב וולף בוסקוביץ

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

סדר משנה על משנה תורה, הלכות תלמוד תורה

רבי בנימין זאב וולף בוסקוביץ

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/סדר-משנה-על-משנה-תורה-הלכות-תלמוד-תורה/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
הלכה א 5
הלכה ב 5
הלכה ג 5
הלכה ד 8
הלכה ו 9
הלכה ז 9
הלכה ח 16
הלכה יג 25
פרק ב 32
הלכה א 32
הלכה ב 33
פרק ג 33
הלכה ד 33
הלכה ה 33
הלכה יב 35
פרק ד 35
הלכה א 35
הלכה ב 36
הלכה ג 48
הלכה ז 53
פרק ה 53
הלכה א 53
הלכה ב 53
הלכה ד 55
הלכה ה 59
הלכה ז 60
הלכה ח 75
פרק ו 75
הלכה יב 75
הלכה יד 82

פרק ז 88
הלכה א 88
הלכה ז 95
הלכה יג 97

פרק א

הלכה א

נשים ועבדים וקטנים פטורים מתלמוד תורה. כתב מרן נשים ועבדים וכו' בפ"ק דקדושין מדכתיב ולמדתם את בניכם ולא בנותיכם, ועיין לקמן הלכה ח' בד"ה חייב לקבוע לו זמן וכו' ולקמן הלכות ק"ש פ"א הלכה א' בד"ה קוראין ק"ש בערב שהבאתי הירושלמי דדרש הך קרא ולמדתם וגו' על ק"ש ולא על ת"ת.

הלכה ב

א"כ למה נצטוה על בנו ועל בן בנו להקדי' בנו לבן בנו. עיין מ"ש מרן על זה ועיין לקמן בהלכה שאחרי' מ"ש בס"ד בזה ובישוב קו' הלח"מ.

הלכה ג

וחייב לשכור מלמד לבנו. וכתב מרן בהלכה הקודמת כוונת רבינו לתת ב' הבדלים בין בנו לבן חבירו וכו' ואפשר לדעת רבינו גם לבן בנו חייב להשכיר מלמד, הנה מרן שנסתפק אם האב חייב ללמד לבן בנו בשכר דהיינו שישכיר לו מלמד או אינו צריך לטרוח בו אלא בגופו ולא להוצי' עליו ממון, ותמיהני דלשיטתו במקום אחר לא הי' ראוי לו לעורר הספק הזה אלא הדבר ברור דחייב להשכיר מלמד גם לבן בנו, דהנה בב"י בי"ד סי' רמ"ה ד"ה הי' מנהג בעיר כתב ומשמע לי' להרמב"ם דכיון דמותר ליטול שכר על המקרא וכו' חייב ללמדו בשכר וכו' דכפינן לאב ללמדו או ישכור לו מלמד, ומבואר מזה דס"ל למרן דמדאורייתא מחויב האב ללמוד את בנו אפי' בשכר דמסברא ידעינן לי' וכן מבואר מדבריו בכ"מ פה דהבדלים הללו שכתב בין בנו לבן חבירו הם מדאוריי' וכן מבואר מדברי הגהמ"יי פה ממ"ש בשם מור"ם והובא בב"י בסי' הנ"ל וכ"כ הלח"מ בשם מרן וא"כ האיך מצינן למימר דוקא לבנו חייב ללמד בשכר ולא לבן בנו דתקשה מאי פריך התלמודא בקידושין ל' א' א"כ מאי ת"ל בניכם, אלא בניכ' ולא בנותיכם, ות"ל דאיצטרך תרתי קראי ולמדתם את בניכם ואידך קרא והודעתם לבניך ולבני בניך וגו' דאי כתב הך לחודא לא הוי ידעינן דיש הבדל בין בנו לבן בנו לענין ללמדו בשכר ודוקא לבנו צריך לשכור מלמד ולא לבן בנו א"צ להוציא ממונו ללמדו ומסתמא היינו אומרים מדכתיב לבניך ולבני בניך אין הבדל ביניהם כלל, להכי כתב קרא אחרינא ולמדתם את בניכם וכאן לא הזכיר בני בנים ובזאת נדע כי יש הבדל ביניהם, דלבניכם חיוב הלמוד הוא אפי' בשכר ולא לבני בניכם דלהם אין החיוב רק בחנם, וא"ל מאידך קרא נמי שמענו דיש הבדל מדכתיב לבניך ולבני בניך ולמאי איצטרך למכתב לבניך

כלל ולא לכתוב רק והודעתם לבני בניך ואנא ידענא דכ"ש בנו דצריך להורות לו אלא מדכתיב גם לבניך שמעינן דיש הבדל ביניהם לענין שכר הלמוד, זה אינו דאיצטרך לבניך להורות דבנו קודם לבן בנו כמ"ש רבינו בהלכה הקודמת א"כ למה נצטוינו וכו' ואכתי לא שמענו דבנו הוא מובדל מבן בנו לענין שכר הלמוד לפיכך כתבה התורה ג"כ ולמדתם את בניכם, ודע דמהך קרא ושננתם לבניך וגו' ליכא למדרש הא מלתא משום דאיצטרך להורות שחייב האדם ללמוד אפי' לאחרים כמ"ש רבינו בהלכה הקודמת, וע"כ צריכין אנו לומר דבאמת אין הבדל בין בנו לבן בנו וגם לדידי' צריך ללמדו אפי' בשכר דסברא היא ושפיר אייתר מלת בניכם לדרש' וא"כ תמה על מרן מה ראה על ככה לעורר לנו ספק בזה ומדויל ידי' משתלם הספק אשר העיר. ודאי על רבינו לא קשיא על התלמודא דקדושין דהא איצטרך בניכם למדרש מיני' דבנו קודם לבן בנו דבהלכה הקודמת כתב רבינו דלמאי איצטרך קרא והודעתם לבניך וגו' הא מאידך קרא ולמדתם את בניכם וגו' ידעינן למעט הבנו' מדלא כתי' ולמדתם את זרעכם עיין במרן שם ומקר' ושננתם לבניך שמעינן דמצוה ללמוד אפי' לאחרים שכן בא עליו הקבלה מפי השמועה כמ"ש רבינו ואם הוא מצווה ללמוד לאחרים כ"ש שחייב ללמוד לבנו ולבן בנו ולכן דייק רבינו דהך קרא והודעתם לבניך וגו' קאי להורות דבנו קודם לבן בנו, והתלמודא דקדושין שייל איפכא למאי איצטרך בניכם דמהנך תרתי קראי והודעתם וגו' ושננתם וגו' ידענו דחייב ללמוד גם לאחרים וכי ראוי להקדים בנו לבן בנו ולא איצטרך מעתה מלת ב נ י כ ם ומשני דאיצטרך למעוטי בנותיכם, אבל קושיתינו על מרן היא תעמוד וצריכה תלמוד.

יציבא מלתא דאף אם נאמר כדעת מרן דגם לבן בנו חייב ללמוד מדאוריי' אפי' בשכר תקשי קו' אחריתי בסוגיא דקדושין האמורה דנהי דלדעת מרן הסברא מחייבת ללמד לבן בנו בשכר ולא מצאנו בשום מקום מפורש בכתוב למעט בן בנו מחיוב הלימוד בשכר דמלת בניכם בקרא ולמדתם איצטרך למעט בנותיכם דנשים פטורות מת"ת, אולם על התלמודא גופא קשיא מדוע קאמר דאיצטרך בניכם למעט נשים מת"ת אע"ג דסברא חיצונה היא לחייב נשים בת"ת דהוא מ"ע שאין הזמן גרמא ונשים חייבות בהו, ועוד דסברא הוא לחייב נשים בת"ת כדקאמר התלמודא התם אטו גברי בעי חיי נשי לא בעי חיי וכן כתבו התו' בקידושין ל"ד ד"ה גברי בעי חיי וכו' דגלי קרא בניכם ולא בנותיכם לבטל הסברא דגברא בעי חיי וכו' וטפי ה"ל לתלמודא למימר בניכם אתי למעט דבר שאינו כל כך נגד הסברא והוא דממעט בן בנו דאינו חייב ללמדו בשכר אלא בחנם, והא דכתיב באידך קרא והודעתם לבניך ולבני בניך להורות דבנו קודם לבן בנו וא"א דלבן בנו אינו מחויב ללמוד בשכר א"כ לא איצטרך קרא להקדים בנו דפשיטא דבנו קודם

דחייב ללמדו אפי' בשכר, זה אינו דאי לא כתיב לבניך בהך קרא לא הוי ידעינן לחלק בין בנו לבן בנו לענין לימוד בשכר אלא היינו אומרים דשקולי' הם בנו ובן בנו דהשתא ליכא יתורא בהך קרא ולמדתם את בניכם למדרש מיני' מיעוט לבן בנו מחיוב הלמוד בשכר ואיצטרך מלת בניכם לגופי' וא"ל דהא כ"ש הוא מדהזהיר הכתוב והודעתם לבני בניך דמ"מ איצטרך בניכם דבנו קודם לבן בנו דהשתא קיימינן בדעת ההיא דאין הבדל בין בנו לבן בנו לענין חיוב הלמוד בשכר, ויותר מסתבר לומר דמלת בניכם אתי למעט דבר שהוא נגד הסברא האחת מחיוב הלמוד בשכר לבן בנו, מאשר נאמר דאתי למעט דבר שהוא נגד שתי סברות דהיינו לפטור נשים מת"ת, ומלבד זאת אותן הסברות לחייב נשים בת"ת סברות חזקות הן עפ"י שקול הדעת האמיתי משא"כ הסברא לחייב הלימוד בשכר לבן בנו אינה מוחוורת כ"כ דמרן גופי' לא החליטה בבירור אלא רפיא בידי'.

והנה הרב בלח"מ הקשה דאם נימא דדעת רבינו הוא דמדאורייתא חייב להשכיר מלמד לבנו מדוע כתב רבינו בהלכה הקודמת: א"כ למה נצטוה על בנו ועל בן בנו להקדים וכו', ת"ל דבלא"ה איצטרך קרא להורות דלבנו ולבן בנו חייב ללמד אפי' בשכר משא"כ באחרי' אין החיוב ללמדם בשכר, ואולם כאשר נדקדק בלשון מרן שכתב שם ד"ה א"כ למה, כוונת רבינו לתת שני הבדלים בין בנו לבין בן חבירו א' דבנו קודם, ושנית דלבנו חייב ללמד אפי' בשכר נמצא כי עפ"י דבריו בתוהו יעלה קו' הלח"מ ואפרש שיחתי דהא דחייב ללמד לבנו אפי' בשכר משא"כ לבן חבירו היינו לפי האמת דגלי קרא והודעתם לבניך ולבני בניך דהם קודמים לאחרים, ממילא החיוב ללמד לבן אחר הוא על כל המון ישראל ואין כאן חיוב מיוחד לאיש פרטי דאין לו תוספת חיוב ללמד לבן חבירו מכל זולתו מישראל וא"כ למה יצטרך להוציא מעות להשכירו מלמד והרי החיוב גם על המלמד ההוא שילמוד לבן חבירו, משא"כ החיוב ללמד לבנו ולבן בנו על האב לבדו הזהיר הכתוב ומסתבר כיון דהוא דבר שבחובה על האב גם הוא מחויב להוציא ממון לשכור להם מלמד בשכר אם הוא בעצמו אינו יודע לקרות ולשנות, אבל אי אמרינן דאין הבדל בין בנו לבן חבירו ואין לאחד קדימה על חבירו ראוי לומר דאין חובה על האב לשכור מלמד לבנו דהא שקולין הן החיוב ללמד לבנו והחיוב ללמד לבן חבירו, ובנו הוא כבן חבירו והחיוב מוטל על כל ישראל ואין לאב תוספת חיוב על בנו מאשר הוא החיוב על כל ההמון לכן אינו צריך להוציא ממון לשכור מלמד אפי' לבנו, ומעתה הנך ב' הבדלות שנתן רבינו בין בנו לבן חבירו חדא בחברתה מישך שייך, וטרם שנתן לנו רבינו ההבדלים האלה הוא שכתב א"כ למה נצטוה על בנו ועל בן בנו דכל כמה דלא ידעינן דיש קדימה לקצת על זולתו א"כ החיוב הוא על כולם שוין וממילא אין שום אדם

בא בשכרו רק לפי האמת דגלי קרא והודעתם וגו' להקדים בנו ובן בנו לבן חבירו ואין החיוב שוה א"כ על אותו הפרטי אשר עליו החיוב מיוחד מוטל ג"כ החיוב שיבא בשכרו להשכיר להם מלמד וליתא קו' הלח"מ.

וכן אתה מוצא בכ"מ שהתלמוד קודם למעשה וכו'. כתב מרן מלת וכן שכתב רבינו אינה נוחה לי וכו', וחלקי אמרה נפשי בביאור מלת וכן דכוונתו ליישב מה שיש להקהות בדברי התלמודא אשר משם העתיק הלכה זאת דאמרי' התם בקידושין כ"ט והיכי דלא אגמרי' אבוהו מחייב למגמר נפשי' דכתיב ולמדתם ופירש"י דכתיב ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם וקשיא לי' לרבינו מנ"ל לתלמודא דקרא אתי ללמוד לעצמו ודלמא הזהיר הכתוב שילמוד לאחרים ולא לעצמו ואע"ג דהלימוד לאחרים מקרא ושננתם לבניך דרשינן כדלעיל בהלכה הקודמת דלמא איצטרך ושננתם להא דדרשינן בקדושין ל' שילמוד בשילוש מקרא משנה וגמרא, או שילמד בשינון ועדיין לא שמענו דהיכי דלא אגמרי' אבוהו דמחויב ללמוד לעצמו ובאמת ביבמות ק"ט דמשני התלמודא לא צריכא דקא מגמר לאחריני וכו' המעיין שם יראה דס"ל להתלמודא דכוונת הכתוב ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם הוא שילמוד לאחרים, וראוי הוא לפרש כן מדהקדים הכתוב הלימוד לעשי' ולימוד לאחרים עדיף מעשי' עיין בתו' קידושין מ' ד"ה לימוד גדול וכו' שכתבו כן להדיא למיגמר לאחריני עדיף ממעשה, ולכן כתב רבינו דאין מזה ראי' דדרך התורה כן היא להקדים בכ"מ הלימוד לעשי' אף הלימוד לעצמו הואיל דהתלמוד מביא לידי מעשה ואדרבה כיון שהוא לומד למען ידע מה לעשות ולהסיר המכשלה מידו אותו הלימוד עדיף ממעשה, ואפשר דס"ל לרבינו כדעת השאלתות הביאו התו' בב"ק ט"ז ד"ה האמר מר וכו' וא"כ מזה שהקדים הכתוב הלימוד לעשי' שמעינן דמיירי בלומד לעצמו למען דעת המעשה אשר יעשה והוא עדיף מעשי' דהוא הסבה הגורמת למעשה אבל לא איירי הקרא בלומד לאחרים דאם כן ראוי להקדים עשי' ללימוד דמעשה דילי' עדיף מלמגמר לאחריני.

הלכה ד

הי' הוא רוצה ללמוד תורה ויש לו בן וכו' ואם הי' בנו נבון ומשכיל וכו'. עיין במרן שהערה מקורו מקדושין כ"ט ועיין לקמן הלכה ז' ד"ה וחייב ללמדו בשכר וכו' מ"ש בס"ד בזה.

ואעפ"י שבנו קודם לא יבטל הוא וכו'. מרן לא העיר על מקורו רק כתב דמסברא הוא כן כיון שהם ב' מצות נפרדות, ואני אומר דיצא לו לרבינו דבר זה מהתוספתא דסנהדרין פ"ד דתני התם והלא דברים ק"ו ומה אם מלך ישראל שלא עסק אלא בצרכי צבור נאמר

בו והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו שאר בני אדם על אחת כמה וכמה, והובאה ג"כ בירושלמי דסנהדרין פ' כה"ג הלכה ו' ולכאורה יפלא ויש להשיב על הדין ק"ו לחייב הדיוט מישראל בלימוד התורה דלמאי הוצרך לזה ק"ו הא מ"ע דאורייתא היא על כל אדם מישראל שלא לבטל מדברי תורה ככתוב והגית בו יומם ולילה ועוד הרבה מקראי קודש המזהירים על עסק הלימוד עיין בס' המצות לרבינו חלק העשין מנין י"א והוא מ"ע שאין הזמן גרמא ומצווה עליו בכל עת ובכל שעה ומקרא מלא הוא ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך, אמנם לדברי רבינו הוא נכון דכוונת התוספתא לאמת הדין שחייב כל אדם מישראל ללמוד תורה אף אם מחזיק בנו או בן חבירו לת"ת לא מהני זה לפטרו מללמוד תורה לעצמו והביאה ע"ז ק"ו דהמלך הי' עוסק בצרכי צבור ובכלל זה הוא ספוק די מחסורן של הסנהדרין גדולה וגם ספוק צרכי הסנהדרין קטנים וכל בתי דינים שבישראל, עיין כתובות ק"ה א' כדי שיהיו יכולים לעסוק בתורה, ועוד דאם לא הי' המלך עוסק בצרכי הצבור היתה האומה הישראלית מתערבות מרוע הסדר וההנהגות ואין לך ביטול תורה גדול מזה ח"ו דאלמלא עליא לא אתקיים איתכליא כדאמרינן בחולין צ"ב א' שלחו מתם ליבעי רחמי איתכליא וכו', גם אם יהי' רוע הסדר וההנהגה בהאומה רבים קמים עלי' להורידם לעפר ואין לך ביטול תורה גדול מזה, וא"כ בהתעסק המלך בצרכי צבור הוא מחזיק ומקיים רבים וכן שלמים העוסקים בתורת ה' תמיד ולא יחשו יום וליל ואפ"ה המלך חייב ללמוד אף כי הדיוט שעוסק בצרכיו רק כדי שילמוד בנו לבדו שהאב חייב ג"כ בעצמו לעסוק בדברי תורה בכל עת מצא ואינו רשאי לבטל לגמרי מן התורה.

הלכה ו

ואח"כ מלמדו מעט מעט וכו' עד שיהי' בן שש או בן שבע וכו'. כתב מרן מ"ש עד שיהי' בן שש שנים יתבאר בפרק שלאחר זה, ועיין מה שאכתוב בס"ד שם בביאור הדין הזה של הלימוד עם הקטנים תדרשנו משם וייטב לך.

הלכה ז

הי' מנהג המדינה וכו' וחייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה וכו'. כתב מרן משמע לי דמכאן ואילך אינו חייב ללמדו אפילו בחנם, ותמיהני עליו שלא זכר שר התורה מ"ש הטור בי"ד סי' רמ"ה להפך מזה דכתב שם וחייב ללמד בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה ואינו חייב ללמדו בשכר משנה ותלמוד, ומשמע מזה בשכר הוא דאינו חייב ללמדו משנה ותלמוד אבל בחנם חייב וכ"כ הלח"מ פה בדעת רבינו והלא מרן דרכו בקודש להביא דעת הטור אם היא מתנגדת לדעת רבינו ולא עשה כן במקום הזה, אמת שראיתי להדרישה בי"ד שרוצה להשוות דעת הטור לדעת מרן פה אבל מלבד

הדוחק הנגלה לעיני כל מעיין בדבריו הנה גם לשונו של מרן בש"ע שם סעיף ו' שהוא כלשון הטור ממש ולא ביאר להדיא כוונתו הראוי' לדעת הדרישה ולא ה"ל למסתם סתומי אם כוון לכך, ע"כ נראה דמרן חזר בש"ע ממ"ש פה בכ"מ ולקמן בסמוך אביא עוד ראי' לאמת הדעת האמורה בש"ע הנ"ל ודלא כאשר היא אמורה בכ"מ פה.

וחייב ללמדו בשכר עד שיקרא וכו'. מבואר מדברים האלה דלא סגי בלמוד תורת משה לחודא אלא תורה שבכתב כולה דהיינו תורה נביאים וכתובים והב"ח בי"ד סימן רמ"ה אות ה' (ועיין שם בש"ע סעיף ו' ובש"ך שם ס"ק ה') תמה על רבינו מהסוגיא דקדושין ל' א' דאיתא התם עד היכן חייב אדם ללמוד את בנו תורה אמר ר"י אמר שמואל כגון זבולן בן דן שלמדו אבי אביו מקרא משנה וגמרא הלכות ואגדות מיתיבי למדו מקרא וכו' ואמר רבא מקרא זו תורה ומשני כזבולן בן דן ולא כזבולן בן דן וכו' ואלו הכא מקרא לבד, ועיין בראש"ש שם סימן מ"ג הרי דרבא סבירא ליה דמקרא דקתני בברייתא היינו תורה לחוד ולא נביאים וכתובים וכן פירש"י התם והכריחו לפרש כך דאין לומר בכלל תורה דאמר רבא הוי נמי נביאים וכתובים אם כן מאי אתא לאשמעינן פשיטא דסתם מקרא הוא תנ"ך וכן מייתי התלמודא התם מ"ט א' אבל אמר קרא אנא עד דקרי אורייתא נביאי וכתובי, וכן פירש"י בב"מ ל"ג א' דסתם מקרא הוא כולל תנ"ך והוא מוכח מהסוגיא דהתם, ולפיכך כתב רש"י בקידושין דרבא דאמר מקרא זו תורה אתי לאשמעינן דבתורת משה לחודא סגי ובזה יצא י"ח הלימוד, וא"כ האיך כתב רבינו דחייב ללמדו בשכר התורה כולה דהיינו תנ"ך והוא דלא כרבא ונדחק לתרץ, והלח"מ הוסיף להקשות על רבינו דמדבריו משמע דבחנם צריך ללמדו יותר מתורה כולה והיינו דצריך ג"כ ללמדו משנה גמרא והלכות וכן מבואר להדיא מדברי הטור י"ד בסי' רמ"ה א"כ מאי קא פריך התלמודא בקידושין עלי' דשמואל מברייתא דלמדו מקרא א"צ ללמדו משנה דלמא הברייתא איירי ללמדו בשכר הוא דסגי במקרא לחוד ושמואל דקאמר כזבולן בן דן איירי מחיוב הלמוד בחנם ובזה לא סגי במקרא לחוד אלא מלמדו גם כן משנה גמרא והלכות והניחו בצ"ע, והנראה לענ"ד בישוב כל זה דלכאורה יש להקשות למאי איצטרך המקשה לאתויי דברי רבא דאמר מקרא זו תורה (ועיין בראש"ש דגרס ר"פ וברי"ף איכא גירסא אחרת) הא מברייתא לחודא דקתני למדו מקרא אין מלמדו משנה מצינן להקשות על שמואל דאמר דצריך ללמדו נמי משנה גמרא והלכות, והגאון בעל פ"י עמד ג"כ בקו' זאת ונדחק מאד בישובו, ועוד קשה לשיטת רש"י דבכלל תורה דאמר רבא היינו תורת משה דוקא א"כ ה"ל למנקט בברייתא למדו מקרא אין מלמדו נביאים וממילא ידענו דאינו צריך ללמדו כתובים ומשנה גמרא והלכות דאם אינו צריך ללמדו נביאים כ"ש

אינך כי היכי דידעינן מדקתני אין מלמדו משנה דכ"ש גמרא והלכות ה"נ אי הוי תני אין מלמדו נביאים נדע דכ"ש אינך דא"צ ללמדו, ואומר אני דחדא קו' מתורצת בירך חברתה והוא דגם רבינו מפרש דברי רבא דאמר מקרא זו תורה כפירש"י דכוונתו על תורת משה לחודא ומה"ט שהכריחו לרש"י לפרש כן רק דרבינו ס"ל דאין הלכה כרבא היות רבים מהאמוראים חולקים עליו ויחיד ורבים הלכה כרבים (ובאמת לדינא אפשר דגם רש"י מודה לשיטת רבינו רק דהוא מפרש דברי רבא דע"כ כוונתו על תורת משה לחודא וגם רבינו מודה בזה ודלא כהב"ח שם שדעתו דרש"י פליג על רבינו אולם דעת רש"י דעת יחיד היא, אבל אינו מוכרח אלא אין כאן התנגדות כלל בין שיטת רש"י לשיטת רבינו) והיינו דקשיא לי' לרבינו עלי' דרבא מה שהערנו דה"ל למנקט בברייי' למדו מקרא אינו מלמדו נביאים ואנא ידענא דכ"ש כתובים ומשנה גמרא והלכות דא"צ ללמדו ומזה הכריח רבינו דיש הבדל בין לימוד בשכר ולימוד בחנם דתורת משה צריך ללמדו אפי' בשכר אם אין ביכלתו ללמוד עם בנו אפי' בחנם אבל משנה א"צ ללמדו אפי' בחנם, ונביאים וכתובים למוד דידהו עדיף ממשנה וגרע מתורת משה דעכ"פ צריך ללמדו נמי אבל לא בשכר אם אין חלק לאב בבינה ואינו יכול ללמוד עם בנו אינו מחויב להוציא ממון לשכור לו מלמד, אבל אם יש לאל ידו לחלק מחכמתו לבנו חובה עליו ללמדו והברייתא נקטה שתי הקצוות דמקרא צריך ללמד אפי' בשכר ומשנה אינו מחויב ללמד אפי' בחנם אבל נביאים וכתובים הלמוד בהם אינו במקרא ואינו כמשנה כאמור, ולכן הוכרח המקשה להביא דברי רבא דמכח הברייתא גרידא דקתני בה אין מלמדו משנה ליכא להקשות על שמואל דאמר כזבולן בן דן דנוכל לומר הברייתא אייריי בשכר דוקא מקרא צריך ללמדו בשכר ולא משנה ושמואל אייריי מחיוב הלמוד ומהותו וקאמר דצריך ללמדו הכל ודוקא בחנם אבל בשכר א"צ ללמדו רק מקרא ובכלל מקרא הייתי אומר דנכלל נמי נביאים וכתובים הוא דצריך ללמדו בשכר אבל משנה א"צ ללמדו בשכר דוקא ולזה הביא המקשה לדברי רבא דאמר מקרא זו תורה וכו' תורת משה דוקא לא נביאים וכתובים, וממילא קשיא דלמה קתני הברייתא דאינו מלמדו ממשנה ואילך ולמה לא קתני רבותא טפי דאפי' נביאים וכתובים נמי א"צ ללמדו, וע"כ דהברייתא רוצה לאשמעינן דממשנה ואילך א"צ ללמדו כלל אפי' בחנם, ושפיר קשיא מהך ברייתא על מימרא דר"י אמר שמואל דהוא אמר דצריך ללמדו אפי' משנה וגמרא הלכות ואגדות (ודע דלדעת רבינו ללמדו חנם רק לטרוח בגופו ללמדו, ודעת הרמ"ה הובא בטור י"ד בסימן הנ"ל ובלח"מ פה שדעתו לחלק בין היכא דאפשר לו לשכור לו מלמד לבין א"א לו לשכור מלמד יע"ש בטור ובלח"מ נראה לענ"ד בס"ד לדבר ברור דדא ודא אחת היא

ולא פליגי אהדדי כלל) ולפיכך הוכרח הגמרא שם ליכנס בפרצה דחוקה ולשנוי שנויא דחיקא כדשני הוא כזבולן בן דן וכו' ואלו הכא מקרא לבד וכו' וכל ישר הולך עין בעין יראה כמה מהדוחק יש בהך שינויא מלבד מה שנדקדק בו עוד לקמן אך הכרת הקושיא היא שדחקתו שלא יהיו דברי שמואל נגד הברייתא, אמנם רבינו הכריח דע"כ צריכין לומר דאביי ורב אחא ב"י ור' יעקב בריה דרב אחא ב"י כולהו פליגי עליה דרבא וסבירא להו דאפי' משנה וגמרא הלכות ואגדות הוא מחויב ללמוד עם בנו לפחות בחנם אף שאין צריך להוציא עליו הוצאות ממון אבל לטרוח בגופו חייב ללמדו ולפי דעת הרמ"ה ה"ה נמי היכא דאפשר לו דחייב ללמדו אף ממשנה ואילך אפי' בשכר, דהא אפשר בשכר ולא אפשר בחנם שקולים הם וגם רבינו מודה לזה להרמ"ה אלא דרבינו מירי בלא אפשר וחילא דיליה הוא דהא אמרינן בקדושין דף כ"ט ע"ב ר"י אמר אם בנו זריז וממולח ותלמודו מתקיים בידו בנו קודמו, כי הא דר' יעקב בריה דרב אחא ב"י שדריה אבוהו לקמיה דאביי כי אתא חזייה דלא הוה מחדדן שמעתיה, אמר ליה אנא עדיפנא מינך תיב את דאיזל אנא וכו' ועיין ברש"י ובהרא"ש שם מה שכתבו בזה, והרי הך עובדא מה ששלח ראב"י לר"י בריה לקמיה דאביי בודאי היה ללמדו גמרא והלכות (ומסתמא נמי אגדה דבחדא מחתא מחתינהו) שהרי שלחו ללמוד קמיה דאביי ואטו אביי היה מקרי דרדקי, ועוד דקאמר חזייה דלא מחדדין שמעתיה וכו' ושמעתתא כולל גמרא והלכות הרי מבואר דהיה לומד אצל אביי גמרא והלכו' והרי האב עצמו חייב ללמוד תמיד כל ימי חייו משנה וגמרא והלכות ואגדות וכמבואר כן להדיא בדברי רבינו לקמן הלכה י"א וי"ב והנה כי כן אם נאמר דפטור מללמוד עם בנו יותר ממקרא אפילו חנם אין כסף וכמו שהוא כן דעת רבא א"כ מה בכך שבנו זריז וממולח יותר ממנו דידחה הוא מן הלימוד כדי שיהיה יוכל להניח לבנו ללמוד אם אין שניהם יכולים ללמוד, דהא ס"ס הלימוד לעצמו אפילו משנה וגמרא והלכות הוא חיוב גמור מדאורייתא, והלימוד לבנו משנה וגמרא והלכות אינו אלא רשות גמור אפילו חיוב מדרבנן ליכא עליה, וא"כ היאך דחה ראב"י החיוב גמור הלימוד של עצמו, מפני הרשות גמור הלימוד של בנו עד שבתחלה טרם ידע דלא מחדדן שמעתיה שלח לבנו ר"י לקמיה דאביי ללמוד והוא בביתא מיתב יתיב, ולא הלך הוא עצמו קמיה דאביי ללמוד ממנו גמרא והלכות וכי בשביל כך יהיה נדחה החיוב גמור מפני הרשות גמור, והנה נראה בעליל דגם אביי הסכים עם ראב"י שאביי ידע היאך עבר ההוא מעשה כנראה מדברי הגמ' שם ולא אמר ליה ולא מידי אלא ודאי צריכין לומר דאביי וראב"י ור"י בריה כולהו סבירא להו דאיכא חיוב גמור על האב ללמד את בנו גם משנה וגמרא והלכות ואגדות, ומה דקתני בהברייתא דלעיל

למדו מקרא אין מלמדו משנה היינו דלמדו מקרא בשכר אין מלמדו משנה בשכר, אבל בחנם אפילו משנה וגמרא והלכות ואגדות הוא חיוב גמור על האב ללמוד את בנו, ובהך עובדא דראב"י עם בנו הרי היה בחנם ושפיר נדחה חיוב הלימוד של עצמו מפני הלימוד דבנו לדעתו דבנו הוא זריז וממולח טפי ממנו וכר' יהודה ולדידהו באמת לא קשיא מהך ברייתא דלמדו מקרא וכו' על מימרא דרב יהודה אמר שמואל, ואין אנו צריכין להך שינויא דחיקא דקא משני הגמרא אלא אדרבה יותר ראוי לנו לומר דמימרא דר"י אמר שמואל היא כפשוטה כזבולן בן דן ממש שהיה אבי אביו וגם למד לבן בנו כולהו תנויי מקרא משנה וגמרא הלכות ואגדות, רק דר"י אמר שמואל קאמר דבחנם צריך ללמדו אפילו ממשנה ואילך לכך שפיר קאמרו אינהו דצריך ללמדו אפילו ממשנה ואילך וכקושי' הלח"מ אולם התלמודא שם הוצרך להך שינוי' דחיק' היינו אליבא דרבא התם לשיטתיה דקאמר מקרא זו תורה ומסתמא לא יחלוק רבא על שמואל שהיה אמורא קדמון כמ"ש רש"י והתוס' בביצה דף ט' ע"א בד"ה והאמר ר"י אמר רב ובב"מ דף מ"ו ע"ב בסוף ד"ה ופירי נמי עבדי חליפין וכו' אבל לדידן דחזינן דאביי וראב"י ור"י בריה פליגי עליה דרבא למה נדחק בדברי ר"י אמר שמואל אלא אמרינן דהן כפשוטן ובאמת גם ר"י ושמואל פליגי עלי' דרבא וסבירא להו כאביי וכראב"י ור"י בריה, ולפי האמור שוב א"א לומר דגם הנך אמוראי שמואל ור"י ואביי וראב"י ור"י בריה מפרשים גם כן הברייתא מה דקתני מלמדו מקרא וכו' כדרבא מאי מקרא תורה דהיינו תורת משה לחוד ולא נביאים וכתובים, דא"כ תקשה עלייהו למה קתני הברייתא אין מלמדו משנה ה"ל למיתני רבותא טפי שאין מלמדו נביאים וכתובים, ול"ל דממשנה ואילך אינו צריך ללמדו אפי' בחנם דהא אינהו סבירא להו דאפי' ממשנה ואילך צריך ללמדו לפחות בחנם אפילו גמרא והלכות ואגדות א"ו צריכין לומר דכל הנך אמוראי סבירא להו דלא כרבא אלא מה דקתני מלמדו מקרא וכו' הוא מקרא כולו דהיינו תורה נביאים וכתובים וכל זה צריך ללמדו בשכר וממשנה ואילך אינו צריך ללמדו בשכר רק בחנם, וא"כ הוי ליה רבא יחיד נגד כל הנך אמוראי טובא וגם דראב"י ור"י בריה הם בתראי נגד רבא ולפיכך שפיר עביד רבינו דפסק דלא כרבא וכבר כתבתי בס"ד דלדינא אפשר דגם רש"י מודה לרבינו, ואדרבה מדוקדקים בזה בס"ד הדק היטב דברי ר"י אמר שמואל דאמר כגון זבולן בן דן שלמדו אבי אביו מקרא משנה וגמרא וכו' הרי לפי מאי דמסיק הגמרא שם כזבולן בן דן ולא כזבולן בן דן וכו' דהיינו דהשאלה עד היכן חייב אדם ללמד וכו' לא היתה על כמות הלימוד אלא היתה על כמות המלמד והלומד והיינו עד כמה דורות חייב אדם ללמד ליוצאי חלציו וכמו שכתב ג"כ רש"י בד"ה כזבולן בן דן וכו' וא"כ יש לדייק טובא דלמה

זה האריך שמואל כ"כ בדוגמא מה שלמד זבולן בן דן שהוא כמעט היפוך כוונתו שהרי לשמואל באמת אינו צריך ללמדו כ"א מקרא ותו לא ולמה לא אמר בקיצור עד היכן חייב אדם ללמד וכו' אמר רב יהודה א"ש עם בן בנו או עד בן בנו או דהל"ל אמר ר"י אמר שמואל כגון זבולן בן דן שלמדו אבי אביו ותו לא מידי ולפי שינויא דהגמרא שם צריכין למידחק טובא אבל לפי האמור לעיל בס"ד ניחא דבאמת גם ר"י ושמואל סבירא להו כאביי וכראב"י ור"י בריה דללמדו בחנם או מי שסיפק בידו לשלם שכר צריך ללמד אפי' לבן בנו משנה וגמרא והלכות ואגדות בחנם אם אין סיפק בידו ובשכר אם סיפק בידו ומכ"ש דחייב כן לבנו וזה אתא שמואל לאשמעינן דכגון זבולן בן דן שלמדו אבי אביו מקרא משנה גמרא והלכות ואגדות או בחנם או שהיה סיפוק בידו ולמדו בשכר (ודע דדוקא כשאין הלימוד ההוא מבטלו מפרנסת ביתו אבל כשמבטלו מפרנסת ביתו הצריך לו לא מיקרי שלומד בחנם שאין לך הפסד גדול מהפסד פרנסתו ההכרחי) וה"ה נמי חייב כל אדם ללמוד עם בנו ועם בן בנו לפחות בחנם משנה וגמרא והלכות ואגדות ואם סיפק בידו צריך ללמדן כל זה אפי' בשכר וכבר כתבתי דמי שאין סיפוק בידו בחנם ומי שסיפוק בידו בשכר שקולים הם, והיינו ממש כדעת רבינו והטור והרמ"ה ודלא כמרן.

אבל תורה שבע"פ אסור ללמדה בשכר שנאמר ראה למדתי אתכם וכו' כאשר צוני ה' וכו'. דבר זה מקורו בנדרים דף ל"ז ע"א דאמרינן התם מ"ש מדרש דלא דכתיב וכו' ראה למדתי וכו' מה אני בחנם וכו' ועיין בכ"מ שכבר העיר על זה, אמנם הלח"מ תמה על רבינו מה ראה על ככה לפרש דלא כפירושו של הר"ן והוא פירוש מורווח ולפי פירושו של רבינו העיקר חסר מן הספר אמנם נ"ל דקושיא זו ליתא, דמה שהקשה דלמה לא פירש רבינו כפירושו של הר"ן כבר כתב מהרש"א בח"א בריש פרק אין בין המודר שפירושו של הר"ן הוא דוחק, וגם הפירוש של מהרש"א הרואה יראה כמה מהדוחק שיש בו אבל פירושו של רבינו בקרא הזה הוא פירוש מורווח שאין בו חסרון כלל, וביאור זה דכוונת רבינו בפירוש הפסוק האמור הוא כך, שמרע"ה אמר לישראל, ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים וכו' מלת ראה פירושו הוא הבינו ושימו לב לדברי שתלמדו ממני כמו ראו כי ה' נתן לכם השבת וגו' שבו איש תחתיו וגו' שענינו הוא הבינו את קדושת יום השבת למען תעשו כן לקדשו וכן הוא ענינו פה, הבינו ממני לעשות כמו שאני עושה, דהיינו אני עשיתי, למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' וגו' כמו שצוה ולימד אותי הקב"ה כך למדתי אתכם דהיינו כשם שהוא יתברך למד וצוה אותי בחנם אף כך אני למדתי אתכם חנם, וממני תראו ותבינו וכן תעשו ללמוד עם כל אדם בחנם, ולזה סיים הקרא ההוא לעשות כן וכו' שתיבות לעשות כן קאי על תיבת ראה שפתח בו דהיינו שאמר ראה

שתבינו היאך עשיתי אני בלמדי אתכם כדי שאתם גם אתם תעשו כן בקרב הארץ, וא"כ פירושו של רבינו הוא פירוש מרווח ואין בו שכולה וחסרון, וליכא למידק בהך קרא דראה למדתי אתכם וגו' למה אמר כאשר צוני ה' וגו' ולמה לא אמר כאשר למדני ה' וכו' דקדוק זה אינו מתיחס לרבינו דגם בלא פירושו קשה כן בקרא למה לא אמר לשון נופל על לשון על למדתי אתכם וגו' היה לו לומר כאשר למדני ה' וכו', הנה לפי פשוטו הוא שאין זה כבוד של מלך הכבוד יתברך לומר כן, כי הלומד והמלמד יש להם התייחסות והשתתפות מה, דהיינו שזה הלומד יש לו שכל בכח, והמלמד יש לו שכל בפועל ומוצי' שכלו של הלומד מכח אל הפועל א"כ כבר יש לו התייחסות מה בענין השכל, ואין זה כבוד של מעלה יתברך לומר עליו שיש לו השתתפות והתייחסות עם שום נברא בעולם ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש לפיכך לא רצה מרע"ה לומר הלשון כאשר למדני ה' וכו' וכינה ואמר כאשר צוני ה' וגו' שהציווי שייך לומר על האדון אשר יצוה על עבדו ואין ביניהם שותפות והתייחסות כלל. ועל דרך הדרוש אפשר לומר בס"ד לענ"ד, במה שאמר כאשר צוני ה' ולא אמר כאשר למדני ה' וכו' עפ"י מאמרם בנדרים דף ל"ח לא ניתנה תורה אלא למשה וזרעו בלבד וכו' ומסיק הגמ' שם דדוקא פלפול התורה הוא שניתן למשה וזרעו בלבד ובהפלפול הוא שנהג טובת עין עם ישראל ונתנה להם והנה לשון לימוד נופל על הפלפול דהיינו הבנת הטעמים ופירוק הקושיות והדקדוקים שיפלו בדבר ההוא, כי למוד פירושו ערך כמו עגל לא לומד וגו' שלא נערך לישא משא עדיין, וכן כל פלפול הוא ערך שהרי כל פלפול הוא מהקדמה גדולה והקדמה קטנה והתולדה היוצאת משתיהן והן צריכין להיות נערכים יחד שכשאינם בערך אחד לא יצא מהם תולדה כמבואר כל זה בהגיון, ולזה נקרא הפלפול לימוד, אבל על הדינים בלי ביאור הטעמים ועומק העיון שיש בהן יפול לשון אמירה וכדומה כפי הענין שהוא, וגם ידוע שהדבר ההוא שהאדם מצווה עליו ומחויב עשייתו, הנה יעשה אותו האדם בדיוק כדי להשלים חיובו שנצטווה עליו, לא כן דבר שלא נצטווה עליו שאינו עושה ע"צ החיוב כ"א על צד החפץ והרצון, הנה הדבר ההוא לא יעשה אותו בטירחא מרובה ובדיוק כ"כ וא"כ לכאורה היה עולה על דעתינו שאף כי מרע"ה נהג טובת עין בישראל ולמד עמהם הפלפול ועומק העיון והטעמים והסברות והצדדים שיש לצדד בכל דין ודין, אבל לא עשה זה ח"ו בדיוק רב ובטורח מרובה, הואיל ולא נצטוה עליו מפי השם יתברך ללמדם הפלפול אלא שהוא עשה כן מצד החפץ ורצון טוב עשיית רצונו יתברך לנהוג בהם טובת עין, אבל האמת אינו כן אלא שהוא למד עמהם כל הדקדוקים והפלפולים בדיוק ובטורח מרובה כאילו נצטוה עליו בתורת ציווי מפי הש"י שאז היה עליו הדבר חובה

ובודאי היה לומד עמהם בדיוק ובטורח מרובה ונפלא, כך למד עמהם בדיוק נפלא על צד ההתחסדות והנהגות טובת עין בישראל והוא שאמר להם מרע"ה ראה למדתי אתכם וגו' שלמדתי אתכם הפלפול והטעמים של החקים והמשפטים בדיוק נפלא ובטורח מרובה, כאשר צוני ה' אלקי וגו' ותיבת כאשר לפעמים משמש במקום תיבת כאילו ורצונו בזה כ"כ טרחתי בלימודי אתכם הפלפול כאילו צוני ה' ללמד אתכם הפלפול שהיה אז חיוב עלי אבל באמת לא צוני ה' כן ללמד אתכם הפלפול אלא הוא יתברך צוני רק לאמר לכם אלה המצות החקים והמשפטים. ולא נעלם ממני דהתלמודא שם פריך מהך קרא דראה למדתי אתכם וגו' על ר' יוסי ב"ח ולא תירץ שפירוש הפסוק הוא כמו שפירשנוהו, אבל בדברי אגדה ידוע כי דברי תורה כפטיש יפוצץ סלע והרבה פנים לתורה אם תחפשנה ככסף וכמטמונים והרשות נתונה הדרשה תדרוש.

הלכה ח

חייב לקבוע לו זמן לת"ת ביום ובלילה וכו'. עכ"ל. (א) **הלח"מ** תמה על רבינו מה ראה על ככה שלא הביא להך מימרא דר' יוחנן משמיה דרשב"י במנחות דף צ"ט ע"ב דאמרינן התם אפי' לא קרא אדם אלא ק"ש שחרית וערבית קיים לא ימיש וגו' וביותר מזה קשה דבנדרים דף ח' ע"א אמרינן בגמ' הא קמ"ל כיון דאי בעי פטר נפשיה בק"ש שחרית וערבית משום הכי חייל שבועה וכו' משמע מזה דגם הך סוגיא דנדרים סוברת כמימרא דר"י וא"כ היה ראוי לרבינו לפסוק כהך מימרא דר"י וקודם שאתרץ קושית הלח"מ אומר אני בס"ד אם כי גירסתינו היא אמר ר"י משום רשב"י אבל הש"ך בי"ד ריש סי' רמ"ו הביא הגירסא אמר ר"י משמיה דר"ש בן יהוצדק והסמ"ג בחלק העשין מנין י"ב הביא הגירסא סתם ר' יוחנן אמר כאילו אמרה להאי מימרא משמיה דנפשיה ולענ"ד נראה בס"ד גירסת הסמ"ג או גירסת הש"ך נכונה יותר מגירסתינו דאם נאמר כגירסתינו דר"י אמר כן משמיה דרשב"י תקשה דרשב"י אהדדי שהרי רשב"י הוא דאמר בברכות דף ל"ה ע"ב אפשר אדם חורש בשעת חרישה וכו' תורה מה תהא עליה, אבל בזמן שישראל עושין רצונו של מקום וכו' הרי משמע התם דרשב"י לא סבירא ליה כר' ישמעאל דקאמר התם הנהג בהן מנהג דרך ארץ, וכן משמע התם מפירש"י בד"ה אפשר בתמיה וכו' דרשב"י לא סבירא ליה שיבטל כל היום בעסקיו אלא דהוא סובר שילמוד כל היום והיינו מטעם דס"ל דקרא של והגית בו יומם ולילה לא ימיש וגו' הוא כמשמעו וגם הוא חובה, וא"כ היאך אמר שם במנחות דבק"ש שחרית וערבית קיים לא ימיש וגו' ודוחק לומר דהתם במנחות ובנדרים מיירי רשב"י בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום, דהא א"א לומר כן דלרשב"י אף בזמן שאין עושין רצונו של מקום דיוצא בק"ש

נהי דאין מלאכתן נעשית ע"י אחרים, אבל הא מיהא לדידיה אסור לבטל כ"כ מן התורה עד שלא יהיה לו פנאי בכל היום וכל הלילה ללמוד כלל וכלל, רק לקרות ק"ש ולא יותר שום דבר אפי' פרק א' או פרשה אחת בתורה א"ו צריכין לומר או כגירסת הש"ך דגורס שאומרה משמיה דר"ש בן יהוצדק או כגירסת הסמ"ג דר"י משמיה דנפשיה קאמר ליה.

(**ב**) **אמנם** בישוב קושית הלח"מ אומר אני בס"ד דלכאורה קשה לענ"ד דהיאך קאמר ר' יוחנן דיוצא אדם ידי חובת המצוה של לימוד התורה בכל יום במה שהוא קורא פרשת שמע שחרית וערבית והא אנן קיימא לן בחגיגה דף ח' ע"א ובכמה מקומות בש"ס דכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין ונפקא לן מקרא ולא בלבד לענין קרבנות דקיי"ל כן אלא אפי' לענין תענית נמי הכי הוא, שאם היה מתחייב עצמו בתענית אינו יוצא ידי חובת נדר התענית ההוא במה שהוא מתענה תענית שהוא מחויב ועומד להתענות בלא"ה ומטעם האמור שכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין, עיין במ"א סימן רפ"ח ס"ק ג' ושם בש"ע סימן תקס"ח סעי' י"א ובמ"א שם ס"ק ך"ב, וא"כ כיון שהוא דבר הבא מן החובה ללמוד בכל יום זה פעמים, האחת בבקר והשנית בערב היא באה, וגם בק"ש הוא מחויב בכל יום שתי פעמים בשחרית ובין הערבים ואינו חולין ורשות והאיך יוצא בק"ש שאינו חולין ורשות דבר שבחובה לימוד התורה וצ"ע לכאורה, איברא דר' יוחנן לשיטתיה הוא דאזיל דס"ל דק"ש אינו אלא מדרבנן (ובאות שלאחר זה בס"ד אביא ראיה לדבר זה דר' יוחנן סובר כך) וכמו דסובר כן רב יהודה אמר רב בברכות דף ך"א ע"א דאמר התם ספק קרא ק"ש ספק לא קרא אינו חוזר וקורא וכו' מ"ט ק"ש דרבנן וכו' והנה בחגיגה שם אמרינן קסבר חגיגת ארבעה עשר לאו דאורייתא וכו' הרי מבואר מזה דדבר שאין חיובו מדאורייתא אלא רק שחיוב הוא מדרבנן, הנה הוא בא אפילו מן המעשר, ולא שייך גביה למימר דכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין דמה שאינו מחויב אלא מדרבנן אינו נקרא דבר שבחובה אף אתה צא ולמד דה"ה נמי דאמרינן איפכא והיינו דדבר שהוא בחוב גמור מדאורייתא אפ"ה הנה זה בא אפילו מדבר שהוא חובה רק שחובתו אינו אלא מדרבנן, דהא כל דבר שאינו חייב בו אלא מדרבנן הוא נקרא רק חולין ורשות, ולזה שפיר נקרא הדבר שהוא חוב גמור שבא מדבר שהוא חוב רק מדרבנן שהוא בא מן החולין ורשות, וא"כ מימר שפיר קאמר ר' יוחנן דיוצא אדם י"ח המצוה של ת"ת בק"ש דאף דחיוב לימוד התורה הוא חוב גמור מדאורייתא אבל הא מיהא החיוב של ק"ש אינו אלא דבר הרשות וחולין שהרי אין חיובו של ק"ש אלא מדרבנן וה"ל דבר הבא ממנו דבר הבא מן החולין, וביותר לפי פירוש תר"י בברכות שם דפירשו מימרא דרב יהוד' אמר רב בברכות דכוונתו הוא דעיקר מצות ק"ש אינה מכח עצמותה אלא

שהיא רק מכח מצות ת"ת, ומן התורה היה יוצא באיזה פרשה מן התורה שהיה קורא רק שהחכמים הם שצוו שילמוד דוקא פרשה זו של שמע ממילא מילתא דפשיטא היא שיוצא ידי חובת ת"ת במה שהוא קורא את שמע שחרית וערבית, ולא הוצרכנו לתירוץ הנ"ל אלא לדעת התוס' והפוסקים החולקים על רבינו יונה ומעתה הנה זה ניחא לר' יוחנן לשיטתיה דהוא סובר דחיוב ק"ש אינו אלא מדרבנן, אבל רבינו דאיהו ג"כ אהני ליה שיטתיה שהרי הוא פסק לקמן ריש הלכות ק"ש כמימרא דר' אליעזר בברכות דחיוב ק"ש הוא מדאורייתא, וגם שאינו חיובו מכח חיוב מצות ת"ת אלא שהיא מצוה פרטית בפני עצמה, ממילא שפיר עביד רבינו דלא פסק להך מימרא דר' יוחנן דיוצאין י"ח מצות ת"ת במה שהוא קורא ק"ש שחרית וערבית, דהאיך אפשר לומר כן דהא דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין (ומה שהקשה הלח"מ על רבינו מהך סוגיא דנדרים גם מה שקשה לכאורה על מה שכתבנו דר' יוחנן סובר דק"ש אינו אלא מדרבנן ממה שאמר ר' יוחנן גופא במסכת' סוטה דף מ"ב ע"א כל זה יתבאר בס"ד לקמן).

(ג) **והדבר** הזה שאמרנו דר' יוחנן ס"ל דק"ש אין חיובו אלא מדרבנן, מלבד דאפשר לומר כן אף זו בס"ד אומר אני שיש ראיה לזה שהדבר מוכרח דר' יוחנן ס"ל דק"ש אינו אלא מדרבנן דבירושלמי דברכות פרק מי שמתו, על המשנה דנשים ועבדים וקטנים פטורים מן הק"ש וכו' אמרינן התם, נשים מניין ולמדתם אותם את בניכם ולא את בנותיכם וכו' ולכאורה יפלא לענ"ד דמשמע דהירושלמי סובר דהך קרא של ולמדתם אותם את בניכם וגו' קאי על חיוב ק"ש ולא קאי על חיוב ת"ת והנה מלבד שהירושלמי האמור הוא נגד הגמרא דילן בקדושין דף ל"ד ע"א דאמרינן התם תפילין איתקש לת"ת בין בפרשה ראשונה ובין בפרשה שניה, תפילין למזוזה בפרשה שניה לא איתקיש וכו' ועיין ברש"י שם בד"ה ונקיש תפילין למזוזה וכו' הרי מבואר באר היטב דס"ל לתלמודא דהך קרא של ולמדתם אותם את בניכם קאי על חיוב ת"ת לא על חיוב ק"ש וכן מוכח בקדושין התם דף כ"ט ע"ב ודף למ"ד ע"א וצריכין אנו למשנוני נפשן להשוות שני התלמודים כל היכא דאפשר, אף זו קשה מן הראשונה והוא דדברי הירושלמי גופייהו לכאורה נראים כסתרי אהדדי והוא דהרי שם בפרק היה קורא על המשנה דאמר ר' יהושע בן קרחה למה קדמה שמע לפרשת והיה אם שמע וכו' אמרינן בירושלמי תמן תנינן נשים ועבדים פטורים מק"ש ומן התפילין, נשים מניין ולמדתם אותם את בניכם ולא בנותיכם, את שהוא חייב בת"ת חייב בתפילין נשים שאינן חייבות בת"ת אינן חייבות בתפילין וכו' וגם הרא"ש בהלכות קטנות הביאו להך ירושלמי הרי דהירושלמי גופא קאמר דקרא של ולמדתם אותם את בניכם קאי על חיוב ת"ת לא דקאי על ק"ש והיינו כהגמרא

דילן דקדושין (ועיין לקמן הלכות ק"ש פרק ראשון הלכה א' בד"ה קוראין ק"ש בערב ובבקר וכו' מ"ש בס"ד בישוב קושיא זו ובישוב קושיא אחרת שיש להקשות עוד בדברי הירושלמי ועיין עוד שם הלכה י"א בד"ה עד סוף שלש שעות וכו' אות שלישי תדרשנו משם) וצ"ע לכאורה לענ"ד, והנראה ליישב דברי הירושלמי והוא דודאי גם הירושלמי סובר כהגמרא דילן דקרא ולמדתם אותם וגו' קאי על חיוב ת"ת לא על חיוב ק"ש ומה דקאמר הירושלמי בפרק מי שמתו לפטור נשים מק"ש נפקא לן מהך קרא ולמדתם אותם את בניכם ולא בנותיכם היינו דהירושלמי לא סבירא ליה כפפונאי דקדושין דף ל"ה ע"א דקאמר דילפינן כל התורה בהיקש מתפילין לפטור את הנשים מכל מצות עשה שהזמן גרמא אלא הירושלמי ס"ל כהך שקלא וטריא דקדושין דף ל"ד ע"א וע"ב דילפינן כל התורה בבנין אב מתפילין לפטור את הנשים מכל מצות עשה שהזמן גרמא ועל זה קשיא ליה להירושלמי מנ"ל להמשנה באמת לפטור את הנשים מחיוב ק"ש דאעפ"י שהן פטורות מכל מצות עשה שהזמן גרמא עדיין מקום יש למימר דבק"ש אף הנשים הן חייבות דהואיל דק"ש אית ביה קבלת עול מלכות שמים חמיר טפי טובא וליכא למילף לפטור הנשים מבנין אב מתפילין דאיכא למפרך מה לתפילין שכן אין בו קבלת עול מלכות שמים וכדאמרינן בגמרא דברכות דף כ' ריש ע"ב הך סברא להדיא מהו דתימא הואיל ואית ביה מלכות שמים הרי דבשביל הך סברא דאיכא חומרא בק"ש דאית ביה קבלת עול מלכות שמים איצטרך המשנה לאשמעינן דאפ"ה הנשים פטורו' הואיל והיא מ"ע שהזמן גרמא, א"כ קשה על המשנה גופא דמנא לה לפטור נשים מחיוב ק"ש דלמא באמת נשים חייבות בו הואיל ואית בה קבלת עול מלכות שמים, ושוב ראיתי להפני יהושע בברכות שם שהקשה כן על המשנה, והנה תירץ הוא דלפי מאי דמסיק בקדושין התם להך דפפונאי דילפינן כל התורה בהיקש מתפילין לפטור נשים ממ"ע שהזמ"ג נימא דנשים פטורות מק"ש אף דאיכא סברא להשיב אמרינן אין משיבין על ההיקש והנה תירוצו לא שייך אלא לפפונאי דקילפו בהיקש מתפילין, ואף בזה יש לפקפק, דהא פירכא מכח סברא אלימתא וק"ו שקולים הם דהא כל ק"ו ג"כ אינו אלא סברא אלימתא אם החמור דינו כך הקל ממנו לא כ"ש והרי התוס' בבא מציעא דף קי"ד ע"א בד"ה ואידך ההוא לנדון בכבודו וכו' ובברכות דף ל"ג ע"א בד"ה וב"ה וכו' כתבו דר' יעקב משמיה דבר פדא ור' ירמי' משמיה דאילפא ועוד אמוראי טובא סוברים דק"ו מבטל הך כללא דאין היקש למחצה כיון דאיכא לאוקמי ההיקש לדבר אחר וא"כ תקשה להנך אמוראי מנ"ל להמשנה למיפטר נשים מק"ש כיון דאיכא סברא אלימתא לחייבן דהיינו דהואיל ואית ביה קבלת עול מלכות שמים וההיקש של כל התורה לתפילין איכא לאוקמי למילי

אחרינא לכולהו מצות עשין שאין בהן קבלת עול מ"ש, יציבא מילתא כי אי אפשר לומר, דגם הירושלמי מהך טעמא איצטרך קרא דנשים פטורות מק"ש אף אם ס"ל הירושלמי כפפונאי דזה אינו דהא סתם ירושלמי הוא ר' יוחנן ור' יוחנן ס"ל בבא מציעא נדר בערכך כתיב מה ערכים מסדרין אף הקדש מסדרין וכו' וכ' בספר א"ז בשם הרא"ש בד"ה ואידך ההוא לנדון בכבודו וכו' דפליגא אמוראי בהך סברת התוס' ור' יוחנן סובר דאף דאיכא לאוקמי ההיקש למילי אחריני מ"מ אמרינן אין היקש למחצה ואין משיבין עליו מכח ק"ו (וה"ה מכח סברא אלימתא) אבל הא מיהא אפשר לומר דהירושלמי לא סבירא ליה כפפונאי אלא דנפקא ליה פיטור הנשים ממ"ע שהזז"ג מכח בנין אב וא"כ שפיר קשיא ליה להירושלמי האמור מנ"ל באמת דנשים פטורות מק"ש אף שהיא מ"ע שהזז"ג דאיכא למיפרך מה לתפילין שכן אין בו קבלת עול מלכות שמים וכנ"ל, אמנם כן אם נאמר כרב יהודה אמר רב בברכות דף ך"א ע"א דאמר דק"ש אינו אלא מדרבנן ואעפ"י דכתיב ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך וכו' הוא כדמשני הגמרא התם דהאי קרא בדברי תורה כתיב והיינו דהירושלמי ג"כ סובר כרב יהודה אמר רב וקשיא לי' קושית הגמרא והא כתיב ודברת בם וכו' ושני לי' הירושלמי כמו שפירשו תר"י שם בכוונת השינויא דהגמרא (רק דהפוסקים והתוס' מיאנו לפרש בכוונת רב יהודה אמר רב כפירוש תר"י מטעם שאכתוב בס"ד לקמן בהלכות ק"ש פרק ראשון מה דקשיא להו בלישנא דרב יהודה אמר רב, משא"כ הירושלמי לעצמו שפיר אפשר לומר דסובר כן ובאמת ליתא בירושלמי להך דינא דרב יהוד' אמר רב בהך לישנא שנאמר בגמרא דילן). והוא דודאי מדאורייתא חייב כל אדם ללמוד פרשה אחת מפרשיות התורה בבקר ופרשה אחת בערב מטעם חיוב ת"ת ועל דבר זה צותה התורה ודברת בם וגו' ובשכבך ובקומך וגו', אלא דמדאורייתא היה הברירה ביד האדם לקרות איזה פרשה מפרשיות התורה שיהיה לבו חפץ, אבל החכמים הם אמרו שחייב דוקא לקרות פרשה זו של שמע משום דאית בה נמי קבלת עול מלכות שמים, א"כ ממילא ידעי' דנשים פטורות מק"ש אפילו מדרבנן דהא מצות ק"ש אינה מצוה פרטית בפני עצמה, אלא רק שהאדם מחויב בה מכח מה שהוא מצווה ומחויב במצות לימוד התורה, וכיון דבלא"ה הרי הוא מחויב ועומד לקרות פרשה אחת צוו עליו חכמים שיקרא דוקא פרשה שמע ממילא מי שאינו מחויב בהעיקר דהיינו הנשים היאך נחייב אותם בהטפל, שיהיו מחויבים לקרות בבקר ובערב פרשת שמע, והרי האנשים גופייהו לולי דבלא"ה היו מחויבים בקריאת פרש' אחת מכח חיוב של לימוד תורה גם להם לא היו החכמים מחייבים אותם לקרות פרשת שמע בבקר ובערב, א"כ הנשים שהן פטורות מעיקר החיוב לימוד התורה גם מק"ש אף

דאית ביה קבלת עול מלכות שמים הם פטורות ממנו שמן העיקור יהיו פטורות ובהטפל יהיו חייבות, והוא הדבר אשר דיבר הירושלמי ההוא אמר מנ"ל דנשים פטורות מק"ש גם מדרבנן דאעפ"י שהיא מצות עשה שהזמן גרמא (ועיין בתוס' דברכות דף ך' ריש ע"ב בד"ה בתפלה פשיטא וכו' מה שכתבו דלא כרש"י), סוף סוף כיון דאית ביה קבלת עול מלכות שמים כשם שחייבו החכמים להאנשים בק"ש אף דמדאורייתא האנשים פטורים מק"ש רק שהחכמים מחייבו משום דאית ביה קבלת עול מלכות שמים למה לא חייבו החכמים גם להנשים בק"ש מהאי טעמא וע"כ צ"ל דהמשנה סוברת דבאמת לא היו החכמים מחייבים אף להאנשים לקרות את שמע מטעם קבלת עול מלכות שמים לחוד, אלא דהואיל האנשים חייבים מדאורייתא לקרות פרש' אחת בבקר ובערב מכח חיוב לימוד תורה ראו החכמים לקבוע לחיוב פרשה זו של שמע כיון דאית ביה נמי קבלת עול מ"ש משא"כ נשים שהם פטורות מן העיקר מחיוב לימוד תורה ממילא גם מהטפל הם פטורות שהוא קריאת פרש' שמע דוקא, אבל על זה קשיא מנ"ל דנשים פטורות מת"ת דהא ת"ת היא מצות עשה שאין הזמן גרמא וא"כ מכח הסברא החיצונה נשים חייבות בת"ת כמו שהם חייבות בכל מ"ע שאין הזמן גרמא, ועוד דהא איכא סברא אלימתא לחייב נשים בת"ת דהיינו אטו גברי בעי חיי נשי לא בעי חיי, וכמו שהוקשו כן התוס' דקדושין דף ל"ד סוף ע"א והתוס' תירצו שם כיון דאיכא מיעוט בקרא דגלי לן דנשים פטורות מת"ת על כרחין ליתא גבי ת"ת הך סברא דגברי בעי חיי וכו' ולזה קשיא ליה להירושלמי דהיכן הוא אותו המיעוט דממעט לנשים מחיוב ת"ת ועל זה משני הירושלמי דכתיב ולמדתם אותם את בניכם ולא בנותיכם וכו' ממילא אימעטו הנשים בהך קרא מחיוב העיקר שהוא ת"ת מעתה מה שהן פטורות מק"ש הוא מכח הסברא דכיון דפטורות מן העיקר פטורות גם מן הטפל והנה אחרי כי כן דברי הירושלמי דפרק מי שמתו ודבריהם שם בפרק היה קורא והגמרא דילן דקדושין שפה אחת ודברים אחדים להם ולא פליגא אהדדי כלל וזאת תורת העולה מהירושלמי האמור, דהירושלמי סובר כרב יהודה אמר רב דק"ש אינו אלא מדרבנן ממילא גם ר' יוחנן ס"ל כך דהא סתם ירושלמי הוא אליבא דר' יוחנן.

(ד) **וראה** זה מה שהקשה הלח"מ עוד על רבינו מהך סוגיא דנדרים דף ח' ע"א לא קשיא ולא מידי דהא התם קאי הגמרא אליבא דרב גידל אמר רב ורב הא סבירא ליה להדיא דק"ש אינו אלא מדרבנן דהא רב יהודה אמר כן משמיה דרב להדיא ספק קרא ק"ש וכו' אינו חוזר וקורא וכו' ק"ש דרבנן וכו' ועיין בתוס' שם בד"ה הכי גרסינן אלא וכו' ואף לפי גרסתינו בגמרא שם דלא גרס אמר רב אבל ידוע דרב יהודה תלמידיה דרב הוה ומסתמא

כרב רבי' סבירא ליה (אך בהרי"ף שם הגירסא אמר רב יהודה אמר שמואל ואעפי"כ לפחות ראוי לנו לומר כן דגם רב סובר כן מדלא קאמר ר"י או סתמא דהגמרא דרב פליג עלי' דשמואל שהיה בר פלוגתיה) וכיון דחיובו של ק"ש לדידיה אינו אלא מדרבנן שפיר נקרא בא מן החולין ובא ממנו אף דבר שבחובה דהיינו החיוב של ת"ת בכל יום משא"כ לדידן דקיי"ל כר' אלעזר בברכות שם דחיוב הוא מדאורייתא ממילא שפיר פסק רבינו דאינו יוצא י"ח המצוה של ת"ת במה שהוא קורא ק"ש שהרי דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין וכקושיתינו.

איברא כי לכאורה יש להקשות עלינו במ"ש דר' יוחנן סובר כרב יהודה אמר רב דק"ש אינו אלא מדרבנן מהא דאמר ר' יוחנן גופא במסכת סוטה דף מ"ב מ"ש שמע ישראל אמר ר' יוחנן משום רשב"י אמר להן הקב"ה לישראל אפי' לא קיימתם אלא ק"ש שחרית וערבית אי אתם נמסרין בידן וכו' הרי שלך לפניך ההיפוך מהאמור למעלה דכאן מבואר דר' יוחנן ס"ל דק"ש הוא דאורייתא שהרי הוא מפרש הקרא בכך, ועיין מהרש"א בח"א ובספר באר שבע שם ובביאורי הגאון מהר"א מזרחי בפרשת שופטים, אבל אחרי העיון מעט האדם יראה לעינים ובלבבו יבין כי אין מזה קושיא וסתירה לדברינו דבלא"ה צריך ביאור הך סוגיא דמסכת סוטה למה נקט ר' יוחנן בשם רשב"י (וכן על הקרא גופא קשיא כן) דדוקא במה שיש בידן של ישראל זכות ק"ש ולמה לא נקט מה שיש בידן של ישראל זכות אחר מאחת מהנה מכל מצות ה' ברה ואם מכח לישנא דקרא דקאמר שמע ישראל אבל הקושיא היא ג"כ על הקרא גופא מה נשתנה מצות ק"ש מכל מצות ה' הלא דבר הוא, והנראה לענ"ד בביאור זה בס"ד הוא כי לקבל עליו עול מ"ש בלבו דהיינו להאמין בו יתברך במציאתו ובאחדותו האמיתית והשגחתו הפרטית ויכלתו הבלתי מוגבלת אף אם אינו אמרו בפיו רק שהוא מהרהר כל אלה הדברים בלבו ומאמין אותם אמינות אומן גם זה הוא מצות ה' מצוה מיוחדת בפני עצמה במנין התרי"ג וכמו שכתב כן להדיא רבינו בהלכות יסודי התורה בפתיחתו להלכות ושם פרק ראשון הלכה ו' וחי"ת וכן מנאן בספרו הנכבד מנין המצות חלק העשין מנין א' וב' ואם אמת נכון הדבר כי יש על מצות האמנת מציאות אלקותו יתברך פסוק מיוחד שמצוה עלי' והוא פסוק אנכי ה' אלקיך וכמבואר שם וכן יש על מצות האמנת האחדות האמיתי אזהרה מיוחדת על האמנת ההיפוך ח"ו בפסוק ולא יהי' לך אלקים אחרים וגו' אבל הפסוק הזה של שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד הוא כולל שתי מצות האמונה הנ"ל יחדיו דהיינו שהפסוק ההוא מצוה עלינו ראשון מצוה שכבר נצטוינו עליה והיא האמנת מציאותו יתברך (ולפיכך לא יבא במנין התרי"ג החלק מהפסוק הזה כיון שאין בזה שום תוספות ובשביל הכפלת

הקרא בציווים ואזהרות לא יובא בכפילות במנין התרי"ג וכמבואר כן בספרו המצות שרש תשיעי) וזאת שנית בא בפסוק הזה של שמע ישראל ה' אלקינו וגו' מ"ע חדשה (מה שעד עתה לא היה כי אם אזהרה אבל לא בעשה ועתה נוסף עליו עשה) והוא מצות האמנת אחדותו יתברך ולפיכך פסוק זה הוא קבלת עול מ"ש שלימה, וכמו שביאר רבינו כל זה שם הלכה ו' והלכה ח' ויותר מזה ביארו בספרו מנין המצות שם מנין ב' ושזהו נקרא אצל חכמינו בכל מקום קבלת מ"ש ועיין לקמן הלכות ק"ש פרק א' הלכה א' בד"ה קוראין ק"ש בערב ובבקר וכו' מ"ש בס"ד על הלח"מ ולמאי דקיי"ל ק"ש הוא דאורייתא, הנה יש באמירתו הפסוק הזה של שמע ישראל ה' אלקינו וגו' בערב ובבקר עוד מצוה אחרת נוספת, והיא שלא בלבד שהוא מקבל עליו עול מ"ש בלב זה שתי פעמים בערב ובבקר אף זו שהוא מקבל עליו עול מ"ש בפה מלא ב' פעמים ביום, והמצוה הנוספת הזאת היא דוקא במה שאומר בפיו פסוק זה של שמע ישראל ה' אלקינו וגו' לא באמירת פסוקים אחרים או מאמרים אחרים אף שכוללים ג"כ שתי אלה הכוונות של קבלת עול מ"ש דהיינו האמנת מציאותו ית' והאמנת אחדותו ית', כל זה אינו שוה לקיום המצוה הנוספת הזאת לאמר דוקא ב' פעמים ביום פסוק זה של שמע ישראל ה' אלקינו וגו' אבל מקור מצוה הנוספת הזאת היא באה מן הקרא של ודברת בם וגו' הוא המצווה על המצוה הנוספת ההיא וכמבואר להדיא לקמן בריש הלכות ק"ש וכן היא ג"כ בספרו הנכבד מנין המצות חלק העשין אבל הפסוק של שמע ישראל ה' אלקינו וגו' אינו מצוה על אמירתו אבל הוא המצוה עצמה מה שהקרא של ודברת בם מצוה עליו לאמרו, אבל למ"ד ק"ש דרבנן אין כאן מצוה דאורייי' נוספת באמירתו הפסוק שמע ישראל ה' אלקינו וגו' בערב ובבקר, ואין כאן אלא האחת האהובה המצוה של קבלת מ"ש שלימה בלב בלבד, והיא נכללה ג"כ בהך קרא של שמע ישראל ה' אלקינו וגו' והיא נוהגת תמיד כל היום וכדברי ספר חרדים שהובא בלח"מ לקמן ריש הלכות תפלה ואחרי כי כן אף למ"ד ק"ש דרבנן ג"כ לא קשיא קושית הגמ' דמסכת סוטה והוא מ"ש שמע ישראל וגו' די"ל ג"כ כשינויא דר"י והוא דאף אם אין בידם של ישראל שום זכות כ"א הזכות ההיא מה שמקבלין תמיד על עצמם עול מ"ש שלימה היוצא מפסוק שמע ישראל וגו' ג"כ די שיהיה אל יעקב בעזרם ולא יומסרו בידן של השונאים הלוחמים עמהם, דההבטחה הזאת היא מדה נגד מדה הואיל והם מקבלים אותו יתברך למלך ולאלוק עליהם ואפס זולתו, ראוי לו יתברך מצד חסדו וטובו ג"כ לגוננם ולהצילם מיד כל הקמים עליהם, כדרך מלכותא דארעא מגינה על עמה מיד שוסיו ומחץ מתנים קמיו, ולפיכך הזכיר הכהן המשוח בתחלת דיבורו אל העם היוצא צבא עורכי מלחמה לזרזם להמלחמה ולאמץ לבבם לעמוד בקשרי המלחמה,

ההוא אמר להם תיבות הללו שמע ישראל, להורות ולעוררן על המצוה זו של קבלת עול מ"ש שלימה היוצא מפסוק של שמע ישראל ה' אלקינו שהוא כדאי להציל אותן אף אם אין בידם שום זכות אחר, ומה דנקט ר"י משמיה דרשב"י ק"ש שחרית וערבית וכו' אף שלפי האמור מצותו כל היום וכל הלילה היינו דהאמת כן הוא דלפחות מדרבנן אנו מקבלין עלינו עול מ"ש שלימה אפי' בפה ב' פעמים ביום בערב ובבקר, ורגלים לדבר, כי בקרא הזה שהיה המשוח מלחמה מדבר אליהם הא ליכא שום רמז מזמן ערבית ושחרית אבל עיקר כוונת הקרא במה שאמר המשוח מלחמה לאנשי מערכות המלחמה תיבות הללו שמע ישראל הוא כדכתבינן שמצות קבלת מ"ש שלימה המבואר בקרא של שמע ישראל ה' אלקינו וגו' תעמוד לימין צדקם של ישראל ור"י נקט בלשונו שחרית וערבית שדיבר בהוה, כמו שהוא כן לפי תקנת החכמים ומסתמא מיד בימי הנביאים הראשונים שחייבו אותנו לומר הפסוק הזה בפה שחרית וערבית.

(ה) **ועוד** אפשר ליישב קושית הלח"מ על רבינו מה שהקשה למה זה לא פסק כר' יוחנן דבדיעבד יוצא ידי חובת ת"ת בכל יום במה שהוא קורא ק"ש והוא דהא אף לדעת רבינו דפסק דק"ש היא דאוריי' אבל הא מיהא פרשת ויאמר אינו אלא מדרבנן אף לדעת רבינו וכמו שהאריך להוכיח במישור כן הפר"ח א"ח בריש סימן ס"ז וא"כ הוא כבר היה אפשר לומר דיוצא י"ח ת"ת כשהוא קורא ק"ש ע"י אמירת פרשת ויאמר שהוא אומר בסוף ק"ש דהא כתבנו דדבר שאין חיובו אלא מדרבנן הוא נקרא חולין ודבר חוב הבא ממנו שפיר יוצאין בו דהו' נקרא בשם בא מן החולין, אלא שרבינו לשיטתיה זה ליתא דהוא סובר לקמן בהלכות ק"ש פרק ב' הלכה י"ג דכל דבר שעיקר חיובו הוא מדאוריי' אף כל הנהו מילי דרבנן הסמוכות לו לפניו ולאחריו דינם הוא כדין דבר שחיובו הוא מדאוריי' עד שאפי' אם נסתפק אם קרא ק"ש וגם מסופק אם בירך ברכותיה שלא בלבד שצריך לחזור ולקרות ק"ש אלא אף הברכות צריך לחזור ולברך מספק והר"ן בסוף פרק במה מדליקין הביא ראיה לזה מהא דאמר רבא בשבת דף ך"ג ע"א דלפיכך אין מברכין על הדמאי משום דרוב ע"ה מעשרין הן אבל לולי שהיה רוב ע"ה מעשרין באמת היה צריך לברך בדמאי מכח הספק השקול אם עישרו או אם לא עישרו, אף דהברכות אינן אלא רק מדרבנן אבל כיון שעיקרן של הברכות שהוא ספק הפרשת המעשר הוא ספק דאורייתא גם הברכות הנטפלות להן ספיקן הוא להחמיר כדין דבר שהוא מדאוריי' ממש ממילא דון מיניה ואוקי באתרן, דאף לענין פרשת ויאמר אעפ"י שחיוב אמירתו הוא רק מדרבנן מ"מ דינו הוא כדין דאוריי' ממש, ואינו נקרא שוב בשם חולין ואין יוצאין באמירתו י"ח ת"ת שהוא חייב בו בכל יום מטעם דדבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין, אבל ר"י

במנחות שם דאמר דיוצאים י"ח ת"ת בכל יום בק"ש אפשר דהוא סבירא ליה כאביי דמשני התם שינויא אחרינא ספק דדבריהם לא בעי ברוכי וכו' וא"כ ע"כ צריכין לומר דאביי לא סבירא ליה סברתו של רבא האמור אלא דאביי סובר דכל שחיובו הוא רק מדרבנן אף שהדבר ההוא נסמך לדבר שהוא מדאורייתא מ"מ אין דן דינו כאילו הוא דאורייתא, והנה כי כן לדידיה אמירת פרשת ויאמר שבסוף ק"ש זה שמו אשר יקרא לו חולין כמו כל חיובי דרבנן וא"כ ממילא שפיר בא ממנו אף דבר שבחובה מדאוריי' דהוא נקרא בא מן החולין ולזה מימר שפיר קאמר ר"י לשיטתו דאם קרא ק"ש שיוצא בו י"ח ת"ת.

הלכה יג

צוו חכמים שלא ילמוד אדם את בתו תורה וכו' במד"א בתורה שבע"פ וכו'. עכ"ל. **(א) כתב** מרן בד"ה ואעפ"י שיש לה שכר וכו' וז"ל סוטה פרק היה נוטל פלוגתא דבן עזאי ור"א ופסק כר"א אבל לא ביאר לנו הטעם למה פסק כר"א ואי משום דבן עזאי היה תלמיד חבר לר"ע ור"ע היה תלמיד ר"א וא"כ אין הלכה כתלמיד נגד הרב זה אינו דר"ע יוכיח שהוא תלמיד ר"א ואפ"ה ר"א ור"ע היכא דפליגי הלכה כר"ע והיינו משום דר"א שמותי הוא ואף דאפשר דהך שמותי הוא לא מהני אלא לענין הך כללא דאין הלכה כתלמיד נגד הרב וכיון שאין לו דין רב רק דין חבר ממילא הדרינן לזה הכלל דהלכה כר"ע מחבירו משא"כ בבן עזאי דליתא זה הכלל, הנה מלבד שהוא דוחק בעצמותו דמשמע בש"ס דאיתא להך כללא דאין הלכה כר"א דשמותי הוא אף היכא דליכא האי כללא הלכה כפלוני מחבירו, אף זו קשה ביותר כיון דלפחות הך פלוגתא דבן עזאי ור"א אינו אלא כאילו פליג בן עזאי עם א' מחביריו מאן מפיס דהלכה בודאי כר"א דלמא הלכה כב"ע ולפחות מידי ספיקא לא נפקא, ועוד דהוא מילתא דרבנן שזה שאסור ללמדה ומספיקא היה לו למיפסק לקולא דמותר ללמוד עם בתו תורה וצ"ע קצת לענ"ד, וחשבתי לומר בס"ד טעם אחר למה פסק רבינו כר"א והוא דהרי במשנה שם קתני ר' יהושע אומר רוצה אשה בקב ותפלות מתשעה קבין ופרישות ואמרינן בגמ' שם דף ך"א ע"ב ר' יהושע אומר רוצה אשה וכו' מאי קאמר הכי קאמר וכו' הרי דגם ר' יהושע הסכים לדברי ר"א ופליג על ב"ע דגם ר' יהושע סובר דאסור ללמוד תורה עם בתו ממילא הוי לי' בן עזאי יחיד נגד רבים ועוד דהא גם ר' יהושע הוא רבו דרבו של בן עזאי שהרי גם ר' יהושע הי' רבו של ר"ע, אלא דגם בזה יש לפקפק דהא אמרינן בגמ' שם דף י"א ריש ע"ב ר"א אמר כל המלמד וכו' תפלות ס"ד אלא אימא כאלו למדה וכו' אמר ר' אבוהו מ"ט דר"א דכתיב אני חכמה שכנתי ערמה וכו' ורבנן האי אני חכמה מאי עביד לי' מיבעי לי' לכדר'

יוסי ב"ח וכו' מדקאמר הגמרא על ב"ע ורבנן משמע דרבים אשר אתו עמו דסוברים כבן עזאי ולאו יחיד הוא ואדרבה אין הלכה כר"י נגד רבנן שהם רבים ויותר נראה לענ"ד בס"ד עפ"י מה דאמרינן במסכ' סוטה דף ך"א ע"א ויש זכות תולה ג' שנים וכו' זכו' דמאי אילימא זכות דתורה הא אינה מצוות ועושה היא אלא זכות דמצוה וכו' אמר ר' יוסף מצוה בעידנא דעסיק בה וכו' מתקיף לה רבה אלא מעתה דואג וכו' אלא אמר רבא תורה בעידנא דעסיק בה וכו' רבינא אמר לעולם זכות תורה ודקאמרת אינן מצוות ועושה נהי דפקודי לא מיפקדא, באגרא דמקרין ומתנין בנייהו ונטרן להו לגובריהו עד דאתי מבי מדרשא מי לא פלגאן בהדייהו וכו' וקשיא לענ"ד בהך סוגי' תרתי, חדא על עיקר קושית הגמ' דמאי פריך הגמ' כ"כ בכח אילימא זכות דתורה הא אינה מצווה ועושה וכו', נהי דיציבא מילתא דשכר של אינו מצווה ועושה אינו גדול כ"כ כמו השכר של המצווה ועושה, אבל כיון דשכר ת"ת גדול כ"כ עד שהוא שקול נגד כל מצות ה' ועין לא ראתה אלקים זולתך, דלמא כך נמי השכר ת"ת אף של מי שאינה מצווה ועושה הוא גדול יותר לפחות מהשכר של כל המצות אף למי שהוא מצווה בהן ועושה אותן, דהיינו למשל השכר של ת"ת מי שהוא מצווה ועושה הוא גדול מהשכר של המצווה ועושה בשאר המצות חמשים פעמים, והשכר של ת"ת מי שאינו מצווה ועושה הוא גדול רק עשר פעמים מהשכר של שאר מצות אף מי שהוא מצווה בהן ועושה, אבל ס"ס השכר של ת"ת אף למי שאינו מצווה ועושה הוא גדול הרבה מהשכר של מי שהוא מצווה ועושה בשאר המצות, ממילא אף לפי סברת המקשה דבשאר מצות ה' אף מי שהוא מצווה ועושה אין זכותו גדול כ"כ להגין מן היסורין כ"כ עד ג' שנים אבל הא מיהא עדיין י"ל דשכר של ת"ת אף מי שאינו מצווה ועושה זכותו גדול כ"כ עד שהוא מגין אפי' עד ג' שנים דכשם דגדול השכר של ת"ת אף למי שאינו מצווה ועושה לענין הכמות מהשכר של שאר מצות, כך הוא גדול לענין זה שמגין עד ג' שנים וצ"ע לכאורה, וגדולה מזו קשה על הך שינויא דרבינא התם דקמשני לעולם זכות תורה ודקאמרת וכו' באגרא דמקרין ומתניין וכו' ונטרין לגובריהו וכו' דמה יושיענו הך שינויא דאטו הנשים הן מופקדות שיהיו אגרין ומתניין לבנייהו ושיהיו נטרין לגובריהו עד דאתי מבי מדרשא, הלא גם על זה אינן מצוות ועושות, וא"כ עדיין הקושי' במקומה עומדת הא אינה מצווה ועושה וכו' ואם כוונתו של רבינא הוא דהואיל ושכר מצוה זו של מקרין ומתניין לבנייהו הוא גדול כ"כ עד שאפ"י שאינה מצווה ועושה מ"מ מגין מן היסורין, א"כ מכ"ש דהדרא הקושי' הראשונה הנ"ל דדלמא שכר ת"ת גדול כ"כ עד שאפי' מי שאינו מצווה ועושה הלומד בה יסורין בדלין ממנו ומגין עליו אפילו לג' שנים וגם זה צ"ע, ורבינו קשי' ליה ככל האמור,

לפיכך תירץ רבינו הכי דכל הנך שקלא וטריא דהיינו המקשה ור"י ורבה ורבא ורבינא כולהו סבירא להו דהלכתא כר"א דכל המלמד בתו תורה כאילו מלמדה תפלות, וסבירא להו דמסתמא גם הת"ק ורבי כולהו סבירא להו כר"א וא"כ אם הוא המלמד לאשה תורה עושה איסור שהוא כאילו מלמדה תפלות לפי שדעתן של נשים קלות ומוציאות ד"ת לדברי הבאי מכ"ש היא עצמה אם לומדת תורה שעושה איסור דרבנן כאילו היא לומדת תפלות ומטעם האמור שמא תוציא ד"ת מה שלא תוכל להשיג לדברי הבאי, וכיון שהיא עושה לפחות איסור דרבנן בלימודה, וגם מן התורה אינה מצווה ועושה, לפיכך ס"ל הך סוגיא וכולהו אמוראי שזה הוא נגד הסברא שיהיה השכר של מי שאינה מצווה ועושה המצוה ונוסף לזה דהעסק בה מגונה גדול מהשכר של המצות של מי שהוא מצווה ועושה, ושפיר הקשה המקשה זכות דמאי וכו' והנך אמוראי שפיר שני לי' כדשנין, וזאת תורת העולה דכל הנך אמוראי כולהו סבירא להו דהלכה כר"א דכל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות וכיון דכל הנך אמוראי פסקו כר"א ויש כח ביד האמורא לפסוק כחד מן התנאים אף נגד כללי הוראה מש"ה פסק רבינו כוותייהו.

(**ב**) **והב"ח** בטור י"ד סימן רמ"ו אות ז' והט"ז שם סי' ו' ס"ק ד' כתבו דיצא לרבינו לחלק בין תורה שבכתב לבין תורה שבע"פ, מהא דאמרינן בחגיגה דף ג' ע"א אנשים באים ללמוד נשים באים לשמוע וכו' ואף כי שפירושו של לשמוע דקאמר התם הגמ' ג"כ אינו לימוד גמור בקבע ובפירוש הפסוקים כראוי, מ"מ אם היה אפי' ללמוד תורה שבכתב כאילו מלמדה תפלות (דהיינו אף פשטיות המקרא בלי שום מדרשי חכמינו על הפסוק כי ללמד דרושי אגדה על הפסוקים לנשים לענ"ד זה ודאי הוא כאילו מלמדה תפלות לפי פירושו של רבינו בהך תפלות והוא שלקלות דעתן של הנשים יוציאו ד"ת לדברי הבאי, א"כ מכ"ש דשייך הך חששא בדברי אגדה ובמדרשי חכמינו שבעו"ה אנשים שמתפקרין בהם לחסרון ידיעתן והבנתן עומק כוונת דברי חכמינו ועיין בפירוש המשניות לרבינו בסנהדרין בפרק חלק מ"ש בענין השלוש כתות שיש בהבנות דברי חכמינו אך שכוונתי היתה לחלק בין ללמוד בכל פעם לבין הך דמצות הקהל הואיל ושם אינו אלא דרך עראי) הנה גם דרך עראי היה ראוי להיות אסור להם ללמוד, אלא ודאי דזה שאמרו במסכ' סוטה כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות זה אינו אלא בתורה שבע"פ לא בתורה שבכת' דבדבר זה ליכא משום כאילו מלמדה תפלות יע"ש בב"ח ובט"ז כי אני הוספתי בו דברים בס"ד, ולכאורה דברי הב"ח והט"ז הם תמוהים מאד לענ"ד, דמאי ראי' מייתו ממצות הקהל הרי רבינו שפתיו שפתי דעת ברור מללו וביאר בעצמו דמדאורייתא ליכא שום איסור לנשים ללמוד תורה, רק מדאורייתא אינם

אלא פטורים מללמוד תורה וכשהם לומדים מקבלים שכר רק כמי שאינו מצווה ועושה, וכל האיסור ללמוד תורה לנשים אינו אלא מדרבנן שהרי כך אמר רבינו צוו החכמים שלא ילמוד את בתו תורה וכו' וביאר הטעם כמו שנאמר לעיל ומאי ראיה איכא ממצות הקהל שהוא דאורייתא ועדיין לא נאסר לימוד תורה לנשים, יציבא מילתא דמה שדייקו הב"ח והט"ז מלישנא דהברייתא מה ששנו חכמים בלשון הברייתא גבי אנשים באים ללמוד וגבי נשים קתני באים לשמוע דמוכח מזה דגבי תורה שבכתב אינה כאילו מלמדה תפלות ודוקא תורה שבע"פ שהוא עמוק עמוק מי ימצאנו הוא שהנשים לקלות דעתן יוציאו אותן לדברי הבאי משא"כ תורה שבכתב לפי פשטיות המקרא אין בה מן העומק כ"כ אף הנשים יבינו אותה ולא יוציאו אותה לדברי הבאי הנה דבר זה שפיר דייקי הב"ח והט"ז, דאם נאמר דאף בתורה שבכתב שייך הך חששא שיוציאו אותה לדברי הבאי נהי דליכא איסור מן התורה ללמד נשים תורה שבשביל הך חששא האמורה לא רצתה התורה לאסור הלימוד לנשים, אבל הא מיהא קשיא דהיאך אמרה התורה שישמעו למען ילמדו ליראה את הש"י, הרי אדרבה השמיעה ההיא הלואי שלא תביא את הנשים לסור מאחרי הש"י, כי הלא הסברא גוברת שיוציאו הנשים ד"ת לדברי הבאי והבל וילכו אחר ההבל והבלו, אלא ודאי מוכח מזה דבלימוד התורה שבכתב לא שייך הך סברא שיוציאו ד"ת לדברי הבאי ולית ביה איסור משום כאילו מלמדה תפלות, ומה שכתב רבינו דאף תורה שבכתב אעפ"י שאין בו משום כאילו מלמדה תפלות אבל הא מיהא לכתחלה אין ראוי ללמדם אפילו תורה שבכתב הוא מטעם דחיישינן דלמא אתי לאמשוכי אבתריה וללמוד גם תורה שבע"פ ע"י מה שתתמיד האשה ללמוד תורה שבכתב, ולפיכך שם במצות הקהל שלא היה שם הלימוד בתורה שבכתב דרך קבע רק דרך עראי ופעם אחת לשבעה שנים (מלבד שדבר שהוא רק דרך גזרה אין זה דרכה של התורה לגזור כלל וגם אינו נגד הסברא שאין הסברא החיצונה מחייבת לגזור הא אטו הא, ואין זה אלא דרך החכמים לעשות משמרת למשמרתה של תורה כידוע אף זו) דבדרך עראי כזה בודאי לא שייך שום גזרה דלמא אתי לאמשוכי מלימוד תורה שבכתב ללימוד תורה שבע"פ ובקביעות ואז יהיה כאילו מלמדה תפלות דזה כלל גדול בכולהו תלמודא מילתא דלא שכיחא לא גזרו ביה רבנן, איברא אי קשיא לי הא קשיא לענ"ד על דברי הב"ח והט"ז שהם רוצים להוכיח דינו של רבינו דאף בתורה שבכתב איכא מיהא איסו' לכתחלה ללמד לנשים מדקתני הברייתא אנשים באים ללמוד נשים באים לשמוע וכו' ולא קתני הברייתא אנשים ונשים באים ללמוד שמע מיניה דאף בתורה שבכתב אף דלית ביה החשש שיוציאו אותו לדברי הבאי מ"מ קצת איסור איכא ללמדם תורה, (ואפשר לומר

לענ"ד בס"ד טעם האיסור שהוא כשם שאסרה התורה ללמד לע"א תורה משום מגיד דבריו ליעקב וכו' שאינו רוצה הקב"ה שילמוד התורה אלא למי שצוה ללמדה כך נמי אסור לאשה ללמוד תורה שהרי גם הם לא נצטוו ללמדה וגם הנשים אינם בכלל יעקב, אף שהם בכלל בית יעקב וכמו שדרשו רז"ל על פסוק כה תאמר לבית יעקב ותגיד וכו' מ"מ יש לחלק בין בית יעקב לבני יעקב ואף שיש לחלק בין ע"א לבין נשים, הא מיהא קצת איסו' יש בנשי' יע"ש בב"ח ובט"ז) ודברי' הללו הם אצלי קושי ההבנה דהא עיקר האיסור של לימוד תורה לנשי' הן תורה שבכתב והן תורה שבע"פ אינו מדאורייי' רק מדרבנן הוא דאסרו, וא"כ אף לדברי הב"ח והט"ז עדיין תקשה למה נקט הברייתא אנשים באים ללמוד ונשים לשמוע ודלמא התורה אמרה שיבואו גם הנשים למצות הקהל כדי שילמדו דהא הברייתא מבארת הכתוב דכתיב הקהל את כל וגו' ומדאורייתא מותר להם ללמוד תורה עכ"פ תורה שבכתב ודוחק לומר דהברייתא נקטה הטעם דהנשים באות גם לאחר התקנה שאסרו לנשים ללמוד אפילו תורה שבכתב מ"מ גם המה יבואו למען ישמעו דלא משמע הכי מפשטא דברייתא, אפס הט"ז לשיטתי' אזיל שהוא כתב בא"ח סימן תקפ"ח וביי"ד סימן קי"ז ובח"מ סימן ב' דבר שהתירו מפורש בתורה אין כח ביד חכמים לאסרו וכ"כ התו' במס' ב"מ ס"ד ב' ד"ה ולא ישכור הימנו (ועיין בס' בית שערים שער א' ובחידושי הלכה ותוס' מ"ש בזה) וא"כ שפיר דייק הט"ז דהיאך אפשר לומר דחכמים אסרו ללמוד עם הנשים אפילו תורה שבכתב והרי התורה אמרה בפירוש במצות הקהל דגם הנשים באים ללמוד לפחות תורה שבכתב ושוב אין כח ביד החכמים לאסרו לפיכך הוכרחה הברייתא לומר דאפשר דמה שאמרה התורה הקהל האנשים והנשים הוא לשמוע ולא ללמוד וכיון דאפשר דזה הוא הטעם אין ההיתר מפורש בתורה וממילא יש כח ביד חכמים לאסור הלימוד אפילו תורה שבכתב לנשים ואף אם אין זאת אמיתת כוונת הכתוב עכ"פ לא מיקרי היתר מפורש וכן מוכח מדברי הט"ז דלא הוי היתר מפורש אם נוכל לפרש הכתוב באופן שלא יהי' ההיתר מפורש אעפ"י שאין זה הפירוש האמיתי (ובזה סרו הרבה מהקושיות הנופלות בזה הכלל של הט"ז) אך כוונה זאת מספקת ליישב דברי הט"ז אבל להעמיד כוונה זאת גם בדברי הב"ח רחוקה היא בעיני כי לא מצאתי לו בכל חיבוריו שום רמז לזה הכלל המחודש אשר העיר עליו הט"ז והאמנם כבר קדמוהו בעלי התו' בב"מ עכ"פ מדלא אמר דבר בשם אמרו והוי לו להביאו פעם א' בחיבורו במקום הנכון להזכירו ש"מ דלא שמיע לי' ולא ס"ל להב"ח זה הכלל גדול וא"כ קושיתינו נצבה מנ"ל לרבינו להוכיח ממצות הקהל דלפחות יש קצת איסור בלימוד לנשים אף תורה שבכתב, ויותר הי' נראה לענ"ד שכוונו הב"ח והט"ז למ"ש התו'

ב"מ ע' ב' ד"ה תשיך דלא סגי וכו' דלא שייך למימר דהחכמים אוסרים דבר שהוא מצוה בתורה כי לא מסתבר למימר שיאמרו החכמים מהיפך אל ההיפך, וא"כ הכא נמי י"ל כן דהיאך אפשר לומר שהתורה אמרה הקהל האנשים ונשים ללמוד תורה שבכתב ועמדו החכמים אח"כ ועשו מהמצוה מניעה ואסרו לנשים ללמוד תורה שבכתב, אמנם גם אם נאמר דהב"ח והט"ז כוונו לדברי התו' האלה עדיין לא הועילו כלום בתירוצם ובזה גם הישוב שכתבתי דהט"ז אזיל לשיטתי' נסתר מחמתו, והוא דהרי כל כוונתם הוא לקיים דעת רבינו לחלק בין תורה שבכתב לתורה שבע"פ ושאעפ"כ קצת איסור יש ג"כ בלימוד לנשים תורה שבכתב, ורבינו ע"כ לא ס"ל סברת התו' דב"מ ד"ה ולא ישכור הימנו וגם לא סברת התוס' ד"ה תשיך דלא סגי וכו' דהא רבינו פסק בפתיחתו להלכות מלוה ולוה ושם פ"ה הלכה ח' ובסה"מ חלק העשין מנין קצ"ח לנכרי תשיך היא מצוה גמורה והיא נכנסת במנין תרי"ג ואפ"ה פסק שם הלכה ב' דמדרבנן אסור להלות לע"א ברבית קצוצה, הרי מבוארת דעתו דיש כח ביד חכמים לאסור דבר שהיתרו מפורש בתורה ולא זו בלבד אלא היכולת והכח בידם לעשות איסור מדבר שהתורה חשבה למצוה אם ראו בעין שכלם כי נכון הוא הדבר לאסור המותר לפי המקום ולפי הזמן כמו ברבית קצוצה דע"א דחששו שלא ילמוד ממעשיו ועיין בתו' דיבמות פ"ח א' ד"ה מתוך חומר וכו' ושם פ"ט ב' ד"ה כיון דלא ירתי וכו' ובתו' דנזיר מ"ג ב' ד"ה והאי מת מצוה ובמס' ע"א י"ג א' ד"ה אמר אביי אמר קרא וכו' שכתבו דהיכי דיש טעם בדבר יש כח ביד חכמים לעקור דבר מהתורה אף בקום ועשה אפילו מחמור לקל (ועיין בתו' גיטין מ' ב' ד"ה וכתב לי' גיטא וכו' לענין אפוטרופס שתרם של יתומים אלא דהתם מטעם הפקר ב"ד נגעו בה) וה"נ ראו חכמים כי נכון הוא לאסור הלמוד לנשים אפילו תורה שבכתב והוא בשב ואל תעשה ועיין תי"ט נדרים פ"ד משנה ג' ד"ה ואת בנותיו שכתב דרבינו והטור לא הי' בגירסתם ואת בנותיו.

(ג) **ויהי'** איך שיהי' הדבר מבואר בדברי רבינו דאפילו תורה שבע"פ נמי ליכא איסורא ללמוד עם נשים מדאורייתא וכ"ש בתורה שבכתב דליכא איסורא דאורייתא ורק מדרבנן הוא דאסור מיהו עבדים מדאוריי' אסור ללמוד עמהם אפילו תורה שבכתב כיון שאינם מזרע יעקב וישראל כלל (ואינם גרי הצדק שנאמר בהם תורה אחת יהי' וגו') ממילא כבר יש בהם איסור ללמוד משום מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל וגו' ואעפ"י שהוא רק קרא דדברי קבלה מ"מ נראה שהוא מדאורייתא וע"ד שאמרו בעלמא עד דאתי יחזקאל מאן אמרה אלא גמרא גמירי ואתי יחזקאל ואסמכי' אקרא הכי נמי הכא עיין מ"ק ה' גבי ומציינין את הקברות וכו' וביתר מקומות בש"ס, ומתוך האמור יש להצדיק

דברי רבינו בהלכות חגיגה פ"ג הלכה ב' דכתב שם כל הפטור מן הראי' פטור ממצות הקהל חוץ מן הנשים והטף והערל, ודייק הרב בלח"מ מדלא הזכיר רבינו עבדים דגם הם חייבין בהקהל אע"ג דפטורים מן הראי' כמ"ש רבינו ריש פ"ב נשים ועבדים פטורין מן הראי' הרי דפרט עבדים להדיא ולא סמך עצמו על מה שכתב הדין בנשים, ועבדים ונשים שקילין הם, וגבי הקהל לא הזכיר עבדים בהדי נשים ש"מ דס"ל לרבינו נשים הוא דחייבין בהקהל ולא עבדים, והוא תימא מהיכן יצא לו לרבינו דבר זה לחלק בין נשים לעבדים לענין מצות הקהל דהא גמירי ג"ש לה לה מאשה דכל מצוה דנשים חייבות גם העבדים חייבין, ולקמן בהלכות חגיגה פרק ב' הלכה א' הראיתי מקורו של הדין הזה בס"ד שהוא יוצא מהמכילתא, וכן בהלכות עבדים פ"ד הלכה ח"י ד"ה ואסור לאדם ללמד הבאתי ראיות ברורות לזה מתלמודא דידן, איברא היא גופא טעמא בעי מדוע פוטרת המכילתא עבדים ממצות הקהל ולמה לא גמרינן גם בזה ג"ש דלה לה מאשה, אפס לפי האמור צדקו בזה דפטרינן עבדים מהקהל דהנה הגאון בעל פ"י בגטין מ"א ב' בתו' ד"ה לא תהו בראה כתב דל"א הך ג"ש לה לה מאשה אלא היכי דליכא סברא לחלק בין אשה לעבד אבל במקום דיש סברא לחלק ביניהם לא גמרינן בהא מילתא הג"ש להשוות יחד עבד ואשה, ובחידושי הלכה ותוס' אשר חנני אלדים הארכתי לקבוע מסמורות לסברת הגאון, ומהם מ"ש התו' ב"מ קי"ד ד"ה ואידך ההיא לנדון בכבודו וכו' ובבכורות ל"ג א' ד"ה וב"ה וכו' ובב"ק פ"ח א' בד"ה יהא עבד כשר לעדות ובזבחים ק"ג א' בד"ה אין לי אלא עולת איש, מעתה אף דמצות הקהל גם לנשים נאמרה מ"מ יש לחלק בין נשים לעבדים דשאני נשים שהם מותרים בלמוד התורה מדאורייתא אפילו התורה שבע"פ לפיכך גם עליהן צוה הוא ית' שיבואו לקץ מועד שנת השמטה לשמוע את התורה משא"כ העבדים שהם אסורים מהתורה בלימוד התורה אפילו בתורה שבכתב היאך נאמר דגם עליהם נאמרה המצוה הזאת הקהל את וגו' והרי אסור להן לשמען את התורה וכקו' הב"ח והט"ז לענין נשים הרי תכלית מצות הקהל היא לשמוע את דברי התורה ואלה העבדים מרחוק יעמדו כי רק לישראל הגיד חקיו ומשפטיו ולכן כיון דאיכא סברא לחלק בין נשים לעבדים לא גמרינן בזה הג"ש אשר קבלנו וממילא פטורין כדין כל מ"ע שהז"ג (א"ה לדעתי מה שאסרו לעבד ללמוד תורה היינו נמי תורה שבע"פ דוקא ועיין א"ז סוף פ"ב דכתובות וא"כ אין סברא לחלק במצות הקהל בין נשים לעבדים ועוד הא מפורש בכתוב וגרך אשר בשעריך והיינו גר אוכל נבילות רק קבל עליו שבע מצות ואם הוא נכלל במצות הקהל עאכ"ו עבד דחייב בכל המצות חוץ ממ"ע שהז"ג).

מוציאות דברי תורה לדברי הבאי וכו'. בגמרא דסוטה כ"א ב' אמרינן ר"א אומר כל המלמד את בתו תורה כאלו למדה תפלות וכו' מ"ט דכתיב אני חכמה שכנתי ערמה כיון שנכנסה חכמה באדם נכנסה עמו ערמומיות וכו' והלח"מ נדחק לפירושו של רבינו בהמאמר כאלו מלמדה תפלות לא מתישב היטב דברי ר' אבוהו, ולענ"ד נראה דרבינו מפרש דברי ר"א כך דודאי מי שאין בו ערמומיות לא יוציא ד"ת לדברי הבאי ומשלים (עיין פי' המשנה לרבינו במס' סוטה) כי הוא יתפוס כל הדברים כפשוטן ככתוב פתי יאמן לכל דבר, ופתי הוא מי שאין בו ערמומיות ולכן הוא נוח להתפתות, ומי שיש בו ערמומיות רק שדעתו דעת שלימה ואינה דעת קלה זה ג"כ לא יוציא ד"ת לדברי הבאי ומשלים רק יעמיק העיון בהם הדק היטב עד כי יוציא לאור תעלומת חכמה ואיש תבונות ידלנה, אבל האשה שדעתה קלה ואין מדרכה להעמיק העיון בכל דבר מדע וע"י ד"ת נכנסין בלבה ערמומיות ולא תתפוס ד"ת כפשטן הנה יש לחוש כי בדעתן הקלה יוציאו ד"ת לדברי הבאי ומשלים ולא תוציא האמת לאמתו.

פרק ב

הלכה א

מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה וכו'. מדברי רבינו מבואר דמדינה היא גדולה מפלך דהוא אינו אלא מספר מעט מאיזה עיירות, אבל בכל מדינה יש הרבה פלכים וכן נראה מדבריו בהלכות סנהדרין פ"א הלכה א' וב' וכן משמע בנחמיה פרשה ג' (אלא בזה יש להשיב ולומר לשון תורה לחוד ולשון חכמי' לחוד) ולפ"ז צריכין אנו לומר דהיתה לרבינו גירסא אחרת בגמ' דב"ב כ"א דמייתי התם התקינו שיהיו מושיבין בכל פלך ופלך וכו' עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן וכו' בכל מדינה ומדינה עיר ועיר, ולפי גירסתינו קודם תקנת יהושע בן גמלא היו מלמדי תינוקות בכל פלך ופלך ואחר התקנה היו מושיבין בכל מדינה ע"כ פלך גדול ממדינה וכן כתב רש"י להדיא בד"ה פלך הרבה מדינות בפלך אחד, ולשיטת רבינו ע"כ כך היתה גירסתו קודם תקנת יהושע בן גמלא היו מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ותיקן יהושע להושיב מלמדי תינוקות בכל פלך ופלך, וכן בערוך ביאר מלת פלך כדעת רבינו קיבוץ איזה עיירות וכפרים (קרייז אדער קאמידאט) והוא קטן ממדינה, ומרן העתיק על דברי רבינו התלמודא דב"ב הנ"ל ולא העיר על חלופי הגירסאות אשר ישנן פה לדעת רבינו.

הלכה ב

מכניסין את התינוקות להתלמד כבן שש וכו'. עיין מרן שהקשה מהא דתנן באבות פרק ה' משנה כ"א ויפה תירץ אבל הא קשיא הא קתני שם בן עשר למשנה וה"ל לרבינו להזכיר דקודם עשר לא ילמוד משנה, והנראה לענ"ד דרבינו מפרש כפירש"י והרע"ב דפירשו שילמוד מקרא ה' שנים דאמר מר כל תלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו ה' שנים שוב אינו רואה וכו' וא"כ הך בן עשר למשנה דקתני אינו ציווי אלא הודעה בעלמא דאם למד ה' שנים מקרא לכל המאוחר הוא לומד משנה כשהוא בן עשר ואם לא השלים למוד המקרא במשך חמש שנים ולא יוכל להתחיל משנה כשהוא בן עשר הנה זה לא ילמוד מעולם דלא ראה סימן יפה בלמודו בה' שנים ושוב אינו רואה ואם כן במקרא כ"ש שלא יראה סי' יפה במשנה, וא"כ העיקר תלוי בהשכלת התינוק שאם הוא זריז וממהר לשמוע וטרם היותו בן עשר כבר השלים למוד המקרא ודאי שיכול ללמוד משנה עד לא הגיע לעשר ואם אין לו לב להבין ולא השלים המקרא במשך ה' שנים גם בהיותו בן עשר לא ילמוד משנה, אולם עדיין יש להקהות מדוע השמיט רבינו מאמר ר' יצחק בכתובות נ' באושא התקינו וכו' עד י"ב שנה מכאן ואילך יורד עמו לחייו, ונראה דרבינו ס"ל מדאמר רב לרב שמואל בר שילת ב"ב כ"א כי מחית לינוקא לא תמחי אלא בערקתא וכו' ולא מחלק בין למוד מקרא ובין למוד משנה, ובין פחות מי"ב ליתר מי"ב שנים שמעינן דרב לא שמיע לי' להא דר' יצחק והלכה כרב נגד ר' יצחק ומאמר רב הא כתבו רבינו.

פרק ג

הלכה ד

הי' לפניו עשיית מצוה ות"ת אם אפשר להמצוה להעשות ע"י אחרים וכו'. מרן הערה את מקור ההלכה הזאת מהירושלמי דפסחים וחגיגה, ואני תמה על מרן למאי הוצרך להראות מקומו בירושלמי והוא תלמוד ערוך בתלמודא דידן במ"ק ט' דמייתי התם הדר יתבי וקמבעי להו וכו' כאן במצוה שאפשר וכו'.

הלכה ה

אמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה וכו'. כתב הלח"מ וכתבו התו' דהיינו דוקא כשלומד להתכבד ע"מ שיקרא רבי וכו' אבל אם לומד לקנטר בהא אמרינן נוח לו שלא נברא וזה מוכרח מכח קו' התו' ותמיהני דנראה דאישתמוטי להרב בלח"מ במח"כ תורתו מ"ש התו' במס' סוטה כ"ב ד"ה לעולם יעסוק אדם וכו' דמתרצו הקו' בסתירת שני המאמרים באופן אחר ויצאו לחלק אם עושה כן להנאת עצמו או שלומד רק להוסיף

חטא ופשע האמנם גם חילוק זה לא הביאו רבינו הנה מלבד שהחילוק הזה הוא מבואר מעצמו שדבר זה אסור לעשותו עכ"פ אין תירוץ התו' דפסחים מוכרח כיון דיש להתיר קושיתם בענין אחר ולא יתכן לומר כמ"ש הלח"מ וזה מוכרח ובאמת לא השמיט רבינו החילוק שכתבו התו' דמס' סוטה דהרי כתב הלכה ג' אין לך מצוה וכו' שהתלמוד מביא לידי מעשה הרי כתב להדיא דתכלית הלמוד הוא לשמור ולעשות מצות ה' ומי לא יראה מזה דאין מצוה בהלימוד אם כוונתו להוסיף רשע ויותר מזה כתב רבינו בפרק הסמוך אין מלמדין תורה אלא לתלמיד הגון וכו' אבל אם הי' הולך בדרך לא טובה מחזירין אותו למוטב וכו' ואח"כ מכניסין אותו לבה"מ ומלמדין אותו, הרי מבואר מדבריו דכל שהולך בדרך לא טובה דאינו רשאי ללמדו תורה, ואם נאמר דאפי' כוונתו להוסיף חטא על פשע מצוה ללמוד שמתוך שלא לשמה בא לשמה למה לא ילמדהו הרב מיד כדי שמתוך זה יבוא לשמה א"ו דס"ל לרבינו בכה"ג לא אמרינן לעולם יעסוק אדם בתורה אפי' שלא לשמה דמתוך שלא לשמה וכו', אמנם מ"ש הלח"מ עוד ואעפ"י שלא ביאר רבינו החילוק של התו' דפסחים וכו' גם בזה במח"כ תורתו שגה דלהדיא כתב רבינו בהל' תשובה פ"י הלכה ד' וה' אמרו חכמים הראשונים שמא תאמר הריני לומד בשביל שאהי' עשיר בשביל שאקרא רבי בשביל שאקבל שכר בעה"ב ת"ל לאהבה את ה' וכו' כל העוסק כדי לקבל שכר וכו' ה"ז עוסק שלא לשמה וכל העוסק בה לא ליראה וכו' אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שצוה בה ה"ז עוסק בה לשמה, ואמרו חכמים לעולם יעסו' אדם בתור' וכו' ולפיכך כשמלמדין את הקטנים ואת הנשים (דהיינו אם מלמד לנשים ההלכות שהן חייבות בקיומן ואם רבי לא שנה להן מאין ידעו האסור והמצווה וכמבואר ברמ"א בי"ד סימן רמ"ו סעיף ו' אבל שאר לימוד התורה אשר אינו נוגע לפסקי הלכות אסור לפחות לכתחלה ללמוד עמהן כמבואר פ"א הלכה י"ג) וכלל עמי הארץ וכו' הנה כאן ביאר להדיא דעבודה שלא לשמה היא אם עובד מיראה או כדי לקבל שכר בין שכר נצחי בין שכר זמני שיהי' עשיר או שיקרא רבי ואין בו צד איסור אלא הוא מניעת השלימות והתכלית האמיתי אשר בעבורו נברא האדם ונתן לנו את תורתו ית' וצדקה תהי' לנו כי נשמור לעשותה כאשר צוה ולא לכוונה אחרת, ורבינו בפירושו להמשנה דסנהדרין פרק חלק אחר שכתב ה' כתות הנמצאים באומתינו, כתב כשמלמדין את הקטנים ביותר מבטיחים להם בקבלת שכר הלימוד אגוזים דינרים ובגדים הכל לפי שנותיו של הקטן וכו' מבואר מזה דהשכר שמבטיחין לכל מי שאין דעתו שלמה ולא הגיע לפלגות חקרי לב למען דעת האיך נעבוד את השם דלפחות יעשו הטוב והישר בעיני השם כדי לקבל שכר זמניי, שהוא מותר ומבואר ג"כ מהו הנקרא לומד ועובד שלא

לשמה וע"ז הביא רבינו מאמר החכמים לעולם יעסוק אדם בתורה אפי' שלא לשמה וכו' ומה לו לבאר יותר.

הלכה יב

ועוד אמר אף חכמתי עמדה לי חכמה שלמדתי באף היא עמדה לי. מרן בכ"מ לא העיר מקורו איה איפה הוא, והן הנה ממקור קדוש יצאו מדברי המדרש הובא בילקוט קהלת פרשה ב' ושם נאמר אף חכמתי עמדה לי אמר ר' חנינא בר פפא תורה שלמדתי באף נתקיימה לי.

פרק ד

הלכה א

וכן הרב שאינו הולך בדרך טובה וכו' אין מתלמדין ממנו וכו'. הלח"מ והש"ך בי"ד סי' רמ"ו סעיף ח' ס"ק ח"י תמהו על רבינו מתלמודא דחגיגה ט"ו ב' דמסקינן התם ל"ק הא בגדול הא בקטן וכו' ומבואר דגדול מותר ללמוד אפי' מרב שאינו הולך בדרך טובה, ומדוע לא זכר רבינו החילוק הזה, ומ"ש הש"ך דעכשיו הכל נקראים קטנים כבר השיב ע"ז יפה הלח"מ, ומ"ש הש"ך עוד בשם אביו דמדקאמר התלמודא אמר ר"ל ר"מ קרא אשכח ודרש וכו' משמע דר"מ לגרמי' הוא דדרש הכי ולית הלכתא כוותי', והביא ראיי' מההיא דקאמר ור"מ היכי אכיל בישרא בפ"ק דחולין וכו' וקרוב לזה תי' הלח"מ הנה גם תי' זה תמוה לענ"ד דמש"ה קאמר ר"ל ר"מ קרא אשכח כיון דהתלמודא הקשה ור"מ היכי גמר תורה מפומי' דאחר וכו' כדאי' התם להכי קאמר ר"ל דלא תיקשי לר"מ דקרא אשכח ודרש וא"כ ליכא ראיי' מהש"ס דפ"ק דחולין ואדרבה דהתם בסוגיא משמע דר"ח ור"ד ורבא כולהו ס"ל כר"מ דמי שהוא אדם גדול יכול ללמוד תורה אפילו מרב שאינו הגון דליכא למיחש לטעות, גם רבה בר שילא משמע דס"ל דשפיר דרש ר"מ ושפיר עבד שלמד מאחר והקב"ה הודה לו והוא גברא דמרי' סייעי' כמבואר ממענה אליהו לרבה בר שילא, ואומר אני ליישב קושייתם על רבינו דודאי האמת הוא כדמחלק התלמודא בין גדול לקטן הלומד מרב שאינו הגון ורבינו לא הוצרך לבארו פה, דהא הטעם דאסור ללמוד מרב שאינו הגון דחיישינן דלמא אתי לאמשוכי אבתרי' בדעותיו הרעות כמבואר בסוגיא דחגיגה והרי כתב רבינו לקמן בהל' ע"א פ"ב הלכה ג' ולא ע"א בלבד אלא כל מחשבה שגורם לו לאדם לעקור עיקר מעיקרי התורה מוזהרין אנו שלא להעלותה על לבינו וכו' מפני שדעתו של אדם קצרה ולא כל הדיעות יכולין להשיג האמת על בוריו ואם ימשוך כל אדם אחר מחשבות לבו נמצא מחריב את העולם לפי קוצר דעתו וכו'

ועל ענין זה הזהירה התורה ולא תתורו אחרי לבבכם וגו' כך אמרו חכמים אחרי לבבכם זו מינות, הרי מבואר שאין דבר זה נאמר לכל אדם אלא רק לאותן שדעתן קצרה ואינם יודעי' המדות לדון בהם ולברר האמת מן השקר ולזה לא הותר לכל אדם לחקור בשכלו ובמחשבתו ודעתו ביחוד הש"י מפני שיכול לבוא ע"י זה למינות ולעקור ח"ו אחד מעיקרי הדת והאמונה אבל מי שהוא גדול בתורה וחכמה ודעתו רחבה ויודע המדות להבדיל ולדון בין האמת והשקר לזה מותר לחקור אפילו בחקירות כאלה, דאיש כזה לא יפול בשחת הטעות והמינות לעקו' עיקר מעיקרי התור', ויותר מזה מבואר דרבינו גופא כתב בהלכות יסה"ת פ"א שהוא מ"ע לידע יחוד הש"י ולא בלבד מצד האמונה אלא שצריך לצרף אלי' הידיעה מהחקירה וההבנה השכלית והביא הלכות הרבה במעשה בראשית ובמעשה מרכבה וכתב עוד שהן דברים שאין כל דעת ודעת ראוי לסבלן וכ"כ עוד בפרק רביעי ושם חק נתן וגבול מי הוא זה ואיזה הוא האדם הגדול שמותר לו ללמדו והוא מצווה ועומד ללמדו ומי שלא הגיע למדרגה ההיא אל יהיה לו עסק עמהן, ומעתה צא ולמד אם כן הוא בדברים העומדים ברומו של עולם שיש בהן חשש מינות וקיצוץ בנטיעות ואפ"ה התירו רבינו לאדם גדול לעסוק בו כראוי מכ"ש שמותר לאדם גדול ללמוד אצל רב שאינו הולך בדרך טובה דליכא למיחש שילמוד ממעשיו הרעים וממדותיו הנפסדות ולכן לא הוצרך רבינו לבאר פה דאדם גדול מותר ללמוד מרב שאינו הגון דזאת נדע מכח כ"ש ממ"ש בהלכות יסה"ת ובהלכות ע"א.

הלכה ב

כיצד מלמדים הרב יושב וכו'. (**א**) **הנה** הלח"מ תמה על רבינו בתרתי חדא מנ"ל לרבינו לחלק בזמן ההוא קודם שירדה חולשה לעולם בין הרב לבין התלמידים לומר דאז התלמידים עומדים אבל הרב יושב מלבד שאין החילוק הזה מבואר בשום מקום אף זו אדרבה משמעות הברייתא במגילה כ"א הוא דבדבר זה הרב והתלמידים שקולים דקתני התם מימות משה עד רבן גמליאל לא היו למדין תורה אלא מעומד משמת רבן גמליאל ירדה חולשה לעולם הרי מבואר דהכל היו עומדין אפילו הרב, ועוד קשיא דדברי רבינו מתנגדים לתלמוד ערוך שם דאמרינן מנין להרב שלא ישב ע"ג המטה וישנה לתלמידו ע"ג הקרקע שנאמר ואתה פה עמוד עמדי דכביכול אף הקב"ה בעמידה הרי להדיא דמיום שניתנה התורה היו צריכים הרב והתלמיד להיות שניהם בעמידה ולפחות אין הרב רשאי לישב והתלמיד עומד, והלח"מ כתב לחלק דלא הקפיד התלמודא אלא שלא יהא הרב יושב ע"ג המטה והתלמיד יושב ע"ג קרקע דכיון דשניהם יושבים לא תהא ישיבתו של הרב חשובה מישיבת התלמיד אבל אם הרב יושב והתלמיד עומד בזה ליכא

קפידא בדבר והסברא בזה היא דבשלמא ישיבת הרב אינו מצד התרוממותו על התלמיד אלא כדי שתתישב דעתו עליו איך יסדר ויעריך משנתו כדי להסביר לתלמידים היטב משא"כ אם שניהם יושבים רק הרב יושב ע"ג המטה והתלמיד ע"ג קרקע הנה לענין ישוב הדעת בלמוד אין בו תועלת אם יושב ע"ג המטה או ע"ג קרקע רק התרוממות והתנשאות יש בזה לרב במה שיושב ע"ג המטה והתלמיד ע"ג קרקע לפיכך אסור לעשות כן ונדחק הלח"מ ליישב לדעת רבינו מה שהביא ר"א והראיי' לדבריו מדכתיב ואתה פה עמוד עמדי והראיי' שיש לרבינו לשיטתו הוא מדאמרינן עומד ולומד יושב ושונה היינו כששונה לאחרים, והנה הגאון בעל פ"ד החזיק גם כן בדעת הלח"מ לחלק בין התלמידים עומדים ליושבים ע"ג קרקע, ואחרי העתרת המחילה מכבוד תורתו אומר אני דסברא קלושה היא לומר דכדי להסביר הרב לתלמידים משנתו נקרא קשות ומותר בישיבה ולמען יבינו התלמידים דברי רבם יהי' נקרא רכות ואסור בישיבה ואיפכא מסתברא שיותר קשה להתלמיד להבין ולהשכיל דברי הרב לעומקן משא"כ קשה להרב להעריך ולסדר הדברים לפני התלמידים, ועיין ב"ק צ"ט דקאמר התם אמאי לא דייקת מילי שאני אומר וכו' וכמוהו הרבה בתלמוד אשר ראינו כי מאד צריך התלמיד להעמיק עיונו בדברי הרב, ומלבד הסברא האמור' הנה מקום אתי להבי' ראי' דערך וסידור הדברים של הרב אינו נקרא קשות מדאי' בסוכה כ"ח ת"ר תשבו כעין תדורו מכאן אמרו כל שבעת הימים עושה אדם סוכתו קבע וכו' איני והאמר רבא מקרא ומתנא וכו' ל"ק הא במגרס הא בעיוני וכו' ולדעת הלח"מ תקשי אמאי לא משני הא והא למגרס רק דיש לחלק בין כששונה לעצמו שאינו צריך הרחבת הדעת שהוא רכות ולכן צריך דוקא מטללתא אבל כששונה לאחרים שזה הוא קשות להעריך ולסדר הדברים לפני התלמידים וצריך הרחבת הדעת לכן מותר להרב ללמוד חוץ ממטללתא וממילא אף התלמידים מותרים ללמוד חוץ ממטללתא דעוסקי במצוה הם ופטורין מן הסוכה כההיא עובדא דר"ח ורבה בר ר"ה וכו' ודוחק לומר דגם זה נכלל במה שאמר המתרץ הא לעיוני וכו' וגם ההיא עובדא דמייתי התלמודא ע"ז לא משמע כן, ולפי דברי הרב בלח"מ צריכין אנו לדחוק מאד בהראיי' שהביא ר"א מקרא ואתה פה עמוד עמדי, רק כפי מה שאבאר בס"ד לקמן אפשר ליישב ג"כ לפי סברת הלח"מ ופ"ד, והראיי' שהביא מהא דאמר יושב ושונה כבר דחה אותה הגאון בעל פ"ד, ולפי דרכו של הלח"מ אפשר להביא ראיי' אחרת לדינו של רבינו דאף בזמן מרע"ה היו נוהגין שהרב הי' יושב והתלמידים עומדים בלמוד רכות דאמרי' בעירובין נ"ד ת"ר כיצד סדר המשנה משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן ושנה לו משה פרקו וכו' והנה דבר ברור שאם הי' משה עומד כשהי' שונה לאלעזר ולאיתמר

ולזקנים וכל העם ודאי לא היו אהרן ובניו יושבין אלא ודאי גם משה הי' יושב כששנה להן פרקן ואע"ג דלא נזכר בברייתא שישבו אהרן ובניו אלא אחר שגמר לשנות להן פרקן ומשמע דקודם לכן היו עומדים הרי מבואר דהרב הי' יושב כשהי' לומד עם תלמידיו אהרן ובניו והזקנים והעם והם עומדין והיינו כדעת רבינו, אמנם יש לגמגם קצת בראיי' זאת מנ"ל לרבינו לפרש כך ודלמא הפירוש כמ"ש רש"י דאהרן ובניו והזקנים והעם כולם היו יושבים בשעה ששנה להם משה פרקן רק דאז בשעה ששנה להם היו יושבין לפניו משום והיו עיניך רואות את מוריך וכשגמר לשנות לאהרן נסתלק וישב מצדו של משה וכו' והיינו שהיו לומדים קשות כדאמרינן התם מנין שחייב להראות לו פנים וכו' ופירש"י ללמדו לתת טעם בדבריו בכל אשר יוכל וכו' ועוד שם ד"ה אשר תשים לפניהם וכו'.

(**ב**) **וחלקי** אמרה נפשי בישוב דברי רבינו האמנם בזה צדקו דברי הלח"מ ופ"ד דיש לחלק בין הרב יושב והתלמידים עומדין להרב יושב ע"ג המטה והתלמידים ע"ג קרקע אבל לא מטעמא דידהו אבל אמינא סברא אחרת והוא דהנה דבר ברור דקשות אפילו בימי מרע"ה היו לומדין מיושב כדמסיק רבא במגילה על פסוק ואשב בהר וגו' ומידי דבעי עיונא מיקרי קשות כדמוכח מסוגיא דסוכה הנ"ל ומעתה הרב שלומד עם תלמידים נהי דודאי מדרגת התלמיד נגד מדרגת הרב הוא כערך מדרגת העבד אל אדוניו כמ"ש רבינו לקמן פ"ה הלכה ח' אולם זה דוקא חוץ מזמן הלמוד אבל בשעה שלומד עם התלמידים גזירת המלך הוא שלא יהי' הבדל בין הרב לתלמיד בענין הכבוד אלא ישתוו בכבודם או שישבו גם שניהם הרב והתלמיד ע"ג המטה או ע"ג הקרקע והיינו מכח הקרא דכתיב ואתה פה עמד עמדי דהוראתו שיהיו שווים הרב עם התלמיד בשעת הלמוד, מיהו האמנם הושוה כבוד הרב להתלמיד בשעת הלמוד מ"מ הקפידה התורה שלא יתבזה הרב בשעת הלמוד דכוונת התורה היתה שלא ירום לבבו של הרב בשעת הלמוד ולכן אמרה שלא יהי' הבדל בין הרב לתלמיד בשעת הלמוד ואם אין התלמיד מכובד בשעת הלימוד כמו הרב הי' בזה בזיון להתלמיד או הי' התרוממות להרב, אבל אין רצון התורה שיהא הרב מבוזה בשעת הלמוד והנה כי כן דון מינה דאם הדבר שנעשה להרב בשעת הלמוד אינו כדי להגדיל כבודו יותר מכבוד התלמיד רק צריכין אנו לדקדק שלא יגיע בזיון להרב במניעת המעשה אשר אנו מוזהרין לעשותו ודאי הדבר ההוא היתר גמור הוא לרב לעשותו דהא אין רצון התורה שיגרע כח הרב מכח התלמידים אפילו בשעת הלמוד למען לא יתבזה הרב בעיני התלמידים, ומעתה יצאתי להשכילך בינה להבין החילוק בין הרב יושב ע"ג המטה והתלמידים יושבים ע"ג קרקע שאסור, ובין אם הרב יושב

והתלמידים עומדים דמותר לעשו' כן דאף שהתלמידי' עומדי' מ"מ מותר לו להרב לישב שאילו הי' גם הרב עומד בשעת הלמוד הי' מגיע בזה בזיון להרב דמעמידתו נראה כאלו כל דברי פיו של הרב אינו אלא מהשפה ולחוץ פיו ידבר חכמות ולבו לא יהגה תבונות ואינו חושב מחשבות לסדר ולהעריך הדברים כראוי לדבר הצריך עיון ועומק לב להבין ולהשכיל להתלמידים הבאים לשמוע אלא נראה מבחוץ כאילו פי המדבר אליהם מדבר רק דברים שהם מורגלים ומשוננים בפיו מאז ומקדם וכפי מה שקיבלן מרבותיו ואין לאל ידו לחדש דבר בהם או להסביר בהם סברא חדשה ואינו יכול מדעתו להקשות ולתרץ או שלא יחפוץ בתבונה, ואין לך בזיון יותר גדול להרב מדבר זה שהרי נראה ממה שהוא עומד שאינו אלא רכות כל דבריו דהיינו שאינו מעיין כלל בדברים היוצאים מפיו, לפיכך התירו לו להרב שיהיה יושב בשעה זו שהוא לומד עם התלמידים אף שהתלמידים הם עומדים, כאילו הוא הרב הי' עוסק בקשות דהיינו בעיונא בעת שאומר להם דבר הלכה ובקשות מותר לו לישב, דהיינו ע"י ישיבתו נראה כאילו הוא מגיד חדשות ולפחות מחשבתו ודעתו ושכלו המה משוטטת אז בשעת אמירת הדין או דבר הלכה או שאר ד"ת שאומר להתלמידים וחושב מחשבות בסברות וקושיות ופירוקים ולהתחדש באותן הדינים וההלכות או שאר ד"ת שאומר לתלמידיו וא"כ ע"י ישיבתו ניצול מבזיון, ובאמת לא בלבד שהתירו להרב לישב בשעת לימודו עם התלמידים אלא אף זו שראוי הוא להרב לישב בשעת לימודו עם התלמידים, שהרי אף באותו השעה בהיותו אומר להתלמיד ד"ת ודינים ופסקי ההלכות, ראוי להיות פיו דובר מישרים אסור ומותר זה טהור וזה טמא, ולבו יהגה תבונות להבין דבר מתוך דבר סברות חדשות ופלפולים בד"ת והדינים ההם שמוציא מפיו לאזני התלמידים השומעים לקולו, אף כי לא יגיד להתלמידים אז בעת ההיא מן החידושים שחידש בדעתו שהשעות ההם אינם מיוחדים להתלמידים ללמד בני יהודה קשת ומלחמת תנופה מלחמת התורה, אלא הם מיוחדים רק ללמוד לדעת את המעשה אשר יעשון אבל הוא לעצמו הרב בלבבו יבין חדשות וכמאמרם בערובין דף הנ"ל דדיה ירווך בכל עת למה נמשלה ד"ת כדד מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב אף ד"ת כ"ז שאדם הוגה בהן מוצא טעם ולא זו בלבד שיש בזה מן התועלת להרב בישיבתו שהוא יכול לחדש חידושים אף זו יש בו מן התועלת גם להתלמידים שאף שאינו מגיד להם עתה החדשות הסברות והקשיות והפרוקים שעלו על דעתו, אבל הא מיהא מרמזן בקוצר מילין ואומר הדין או ההלכה בלשון ההוא ואינו אומרה בלשון אחרת כדי לכלול בלשונו הסברא או הטעם או הפירוק ההוא בקיצור ואף שהתלמיד עתה אינו מבין לסוף יגיעו הימים שיבין התלמיד או אחר יבינהו למה רמז

רבו בלשון ההוא שאמר בו הדין וכמו שהוא כן לפי דעת הראב"ד במסכת' עדיות פרק א' ריש משנה מהאי טעמא שחייב אדם לומר בלשון רבו, והמורם מזה דאם הרב הי' עומד בשעה שהוא מלמד להתלמידים הי' מגיע מזה להרב בזיון גדול ורב וגם הי' מגיע לו ולתלמידיו הפסד בחידושי תורה ובמה שהרב הוא יושב חלף הלך לו הבזיון ההוא וגם ההפסד האמור, וגם להתלמידים העומדים עליו אין מגיע מזה בזיון במה שהם עומדים ואינם יושבים, דהא אצלם הוא רכות לא קשות שהרי הם עומדים אך לשמוע מפי הרב רק הלכות פסוקות וערוכות בלי שום פילפול (דאל"כ שהיו לומדים אז פילפול שהוא קשות באמת גם התלמידים היו יושבים אפילו בימי מרע"ה דהא בקשות הכל בישיבה) וכשהתלמידי' שומעים מפי הרב ההלכות והדינים אינם רשאים התלמידים להרהר ולחשוב סברות וטעמים וחידושים כלל, דהא אמרינן בברכות דף ס"ה ד"א הסכת ושמע ישראל הס ואח"כ כתת כדרבא דאמר רבא לעולם ילמוד אדם תורה ואח"כ יהגה וכו' ופירש"י שתוק וכו' והאזין לשמיעתך עד שתהא שגורה בפיך ואעפ"י שאינה מיושבת לך ואח"כ כתתנה וכו' וכן אמרינן בשבת דף ס"ג אמר רב כהנא כד הוינא בר תמני סרי הוי גמירנא לי' לכולהו הש"ס מאי קמ"ל דליגמר אינש והדר ליסבר וא"כ אין בזה מה שהתלמידים עומדים בזיון להתלמידים במה שע"י עמידתם ניכר ונודע שאינם מהרהרים לחדש טעם או סברא או קושי' או פירקא, אז בשעת אמירת הרב להם הד"ת או הדינים או ההלכות, שהרי אינם רשאים לשום לב לשום דבר אז בשעת שמיעתן אלא רק לאותן הדברים שהם שומעים מפי רבם ולשננם בפיהם עד שיהיה רגיל על לשונם, ולפיכך כיון שבעמידת הרב יש בזה בזיון להרב ובמה שהוא יושב והתלמידים עומדים אין בזה בזיון להתלמידים לכך הותר להרב שיהיה הוא יושב כשלומד עם התלמידים אף שהם בעמדם יעמודו, אבל להיות הרב יושב ע"ג המטה והתלמידים יושבים ע"ג קרקע, בזה יש בזיון להתלמידים והתרוממת והתנשאות ויתרת הכבוד להרב על התלמידים להיותם אינם חשובים כמוהו, לכן לא ישתוו בישיבתם להיות יושבים כולם ע"ג מטות או כולם ע"ג קרקע, ואין בזה בזיון להרב כשהוא יושב ע"ג קרקע ג"כ. וסברת הר"ן דכשהוא יושב ע"ג הקרקע אינו יכול לעיין ולדקדק כ"כ כמו אם הוא יושב ע"ג המטה, זה לא סבירא לי' לרבינו, וכמו שבאמת בספר פ"ד שם הקשה על הר"ן דמה לי אם יושב ע"ג מטה או ע"ג הקרקע לענין העיון, ולענין קושיתו של הר"ן שם סובר רבינו כתירוצו השני של הר"ן לחלק בין תלמידים מוסמכים לבין שאינם מוסמכים ועיין בכ"מ.

איברא כל זה ניחא ברב שהוא בשר ודם שהוא צריך להמציא תמיד חדשות חדשים לבקרים והחדשות הם אצלו קשות עד שהוא צריך להיות יושב כדי להיות מיושב בדעתו

להוציא תעלומות לאור, אבל לא כן גבי הקב"ה לא שייך לומר לא רכות ולא קשות לא ישנות ולא חדשות כי הכל גלוי וידוע לפניו יתברך מאז ומקדם ואין התחדשות והשתנות ח"ו בידיעתו, כי ידיעתו ועצמותו אחד הם ואחרי כי כן הנה לגבי דידי' יתברך, להיות כביכול הוא יושב והתלמיד עומד הוא שוה בשוה ממש למה שרב בשר ודם הוא יושב ע"ג המטה והתלמיד יושב ע"ג קרקע, כשם כשהרב בשר ודם יושב ע"ג מטה והתלמיד ע"ג קרקע הוא בזיון להתלמיד במה שאינו משתוה להרב אעפ"י שבעצם וחוץ לזמן הלימוד יש הפרש גדול בין הרב לבין התלמיד עד שהוא נחשב לגבי הרב כעבד מ"מ בשעת הלימוד היה היושר האלקי יתברך שיהיו הרב והתלמיד משתוים ולא יגדל כבודו של הרב על התלמיד ה"נ גבי הקב"ה כשהוא כביכול יושב והתלמיד עומד איכא בזה בזיון להתלמיד ואין זה רצונו ויושרו יתברך שבשעת הלימוד תגדל כבוד הרב מכבוד התלמיד, אף שרב המרחק בינו יתברך ובין מבחר הנבראים מרע"ה ורק גבי רב בשר ודם מה שהוא יושב והתלמיד עומד אין בזה בזיון להתלמיד משא"כ גבי הקב"ה אף כשהוא יושב והתלמיד עומד איכא בזיון להתלמיד דהא לגבי הקב"ה לא שייך הך טעם האמור ברב בשר ודם ולפיכך הקב"ה מכח גודל ענוותנותו, כשהתלמיד עומד דהיינו ברכות אף כביכול עומד, ואין בעמידתו ית' בזה העדר כבוד ח"ו לו ית' שאינו יודע לחדש חידושים דאדרבה נהפוך הוא זהו כבודו הן הן גבורותיו שאין אצלו יתברך כלל לא קשות ולא התחדשות שהוא יתברך בלתי משתנה ובלתי מתחדש והוא ודעתו יתברך אחד הוא ולזה אמר הקב"ה למרע"ה ואתה פה עמוד עמדי וגו' שכביכול אני ג"כ אעמוד כשתעמוד אתה כשאלמוד עמך דהיינו כשאלמוד עמך מה שהוא רכות אצלך, זאת תורת העולה, דכשהרב יושב והתלמיד עומד יש חילוק בין כשהרב הוא הקב"ה דאז איכא בזיון להתלמיד כשיעמוד ובין כשהרב הוא בשר ודם דאין בזה בזיון להתלמיד, משא"כ כשהרב יושב ע"ג מטה והתלמיד יושב ע"ג קרקע אז אפילו כשהרב בשר ודם יש ג"כ בזיון להתלמיד בזה ולזה שפיר הביא ר' אבוהו ראיה ואמר מנין לרב שלא ישב ע"ג מטה וישנה לתלמידו ע"ג קרקע שנאמר ואתה פה עמוד עמדי וגו' וכוונת ראייתו היא דאף לענין עמידת הרב לא נוכל למילף מהקב"ה שיהיה הרב צריך לעמוד כשהתלמיד עומד דשאני גבי הקב"ה שאין מגיע לו העדר כבוד ח"ו בעמידתו משא"כ ברב בשר ודם שמגיע להרב בעמידתו בזיון גדול ולהתלמיד ע"י כן אינו מגיע בזיון שידעו טעם ישיבת הרב ועמידת התלמיד אבל הא מיהא מעמידת הקב"ה עם עמידת התלמיד נוכל למילף לפחות לענין ישיבת הרב ע"ג מטה והתלמיד ישב ע"ג קרקע שדבר זה לא יעשה כן בישראל שהרי לענין ישיבתו ע"ג המטה אין בו תועלת להרב ושפיר נוכל למילף מהקב"ה שבדבר שאין

בו תועלת להרב שאסור להתגדל בשעת הלימוד על התלמיד (ונסתרה בזה בס"ד ג"כ הראיה השניה שהביא בספר פרשת דרכים שם) וא"כ אין מהך סוגיא קושיא על רבינו ואדרבה אני אומר בס"ד דלא בלבד שאין שום קושיא וסתירה והתנגדות לדברי רבינו מהך סוגיא דמגילה אלא איפוך אנא דמכאן יש קצת ראיה וסמוכין לדעת רבינו והוא דאל"כ אלא דנאמר דבכל הדורות שמזמן מרע"ה ואילך עד אחר מות רבן גמליאל (שאז ירדה חולשא לעולם) אף הרב היה עומד כשהיה לומד עם תלמידיו רכות תקשה מנ"ל לר"א למילף מהך קרא של ואתה פה עמוד עמדי שלא יהיה הרב יושב ע"ג מטה ושונה לתלמידיו ע"ג קרקע (דהיינו עד אחר מות ר"ג בקשות ומאז והלאה אף ברכו') דלמא שאני התם שהיו צריכין לעמו' הרב וגם התלמידי' בזמן מרע"ה לכבוד לימוד התורה כשהיו לומדים רכות והך קרא של ואתה פה עמוד עמדי הא מיירי לענין לימוד רכות וזה הדין גופא הגיד לו הקב"ה והודיעו אז שבשעת לימוד התורה ברכות צריך שיהיו עומדים גם שניהם יחדיו, ולפיכך אמר הקב"ה למרע"ה ואתה פה עמוד עמדי וגו' שאתה וגם אני כביכול נעמוד שנינו אז בשעת לימוד הרכות, ואשמעינן בזה טובא, חדא לאפוקי מדינו של רבינו, דהא השתא קאמינן לפום הסברא דגדול כבודו של הרב שבשעת הלימוד יכול הרב לישב ע"ג המטה אף שהתלמיד יושב ע"ג קרקע לזה ה"א ג"כ דגם בזה כבוד והדר תעטרהו להרב שאף שהתלמידים הם צריכים לעמוד כשהם שומעים מפי הרב ההלכות והדינים, וכן הרב גופא כשהוא לומד לעצמו דינים והלכות צריך לעמוד דהא הם רכות, אבל כשהוא לומד עם התלמידים ה"א דרשאי הרב לישב כדי שיהיה אימתו ומוראו עליהם, וזאת שנית אשמעינן בזה לאפוקי מדרב שם דאמר עומד ולומד יושב ושונ' וכו' ופירש"י ששונה פירושו הוא כשהוא חוזר לבדו בינו לבין עצמו שנית על מה שלמד בפני רבו, אז יכול לישב ממילא שפיר ה"א דהרב שהוא למד כבר דבר זה שהוא לומד עתה עם התלמידים אינו צריך לעמוד בשעת לימודו לתלמידיו, לזה קמ"ל קרא של ואתה פה עמוד עמדי דרב צריך לעמוד כשלומד עם התלמידים רכות, ולזה אמר לו הקב"ה תיבת "עמדי" כדי להעיר לו אזן לגלות לו דין זה, אבל עדיין מנ"ל לר"א כשהרב והתלמיד יושבים רק שהרב יושב ע"ג מטה והתלמיד ע"ג קרקע שגם זה אסור, אלא ודאי צריכין לומר דר"א הי' יודע דגם מימות מרע"ה ואילך עד אחר מות ר"ג ג"כ הי' הרב לומד בישיבה והתלמידים עומדים כשהיה הרב לומד עמהם רכות והיינו שקבלו כן איש מפי איש עד פה קדוש מרע"ה, ולזה שפיר קשי' לי' לר"א ל"ל תיבת "עמדי" בקרא של ואתה פה וגו' והוכיח מזה ר"א דתיבת עמדי בא להורות שלא יהיה הרב יושב ע"ג המטה והתלמיד יושב ע"ג קרקע כשהן לומדין בקשות שאז גם התלמידים הם

יושבים, דכיון שהרב והתלמיד שניהם יושבים צריך להיות ישיבתן שוה בשעת לימוד שלא יראה התגדלות הרב על התלמיד משא"כ כשהרב יושב והתלמיד עומד ברכות דאין בזה התגדלות והתנשאות הרב על התלמיד משא"כ אם הרב הוא הקב"ה.

(ג) **ויותר** נראה בס"ד להביא ראיה לדינו של רבינו והוא דאף מזמן מרע"ה ואילך ג"כ הי' הרב יושב אף כשלומד עם התלמידים רכות והוא כמעט מקרא מלא שדבר הכתוב, והוא דבסדר יתרו כתיב וירא חותן משה וגו', ויאמר משה לחותנו כי יבא אלי העם לדרוש אלקים וגו' והודעתי את חוקי האלקים ואת תורותיו הרי מבואר מהפסוק שמרע"ה הי' יושב כל היום מן הבוקר עד הערב וכל העם היו עומדים כל היום כולו אין אחד מהם שהיה יושב ואעפ"י שבמקצת היום הי' מודיע את חוקי אלקים ואת תורותיו וא"כ או שהי' ראוי גם למרע"ה לעמוד או שהי' ראוי גם לישראל לישב א"ו צ"ל כדינו של רבינו דבשעת לימוד רכות אף שהתלמידים היו צריכים לעמוד קודם שירדה חולשא לעולם, אבל הרב לעולם הי' לומד עמהם בישיבה, איברא כי לכאורה משגה היא הראיה האמורה כי אמרו בגמרא דשבת דף י' תני להו ר' חייא ב"ר מדיפתי ויעמוד העם וגו' מן הבוקר עד הערב, וכי תעלה על דעתך שמשה הי' יושב ודן וכו' אלא לומר לך כל דיין הדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית (ולענ"ד נראה בס"ד הטעם לזה שהרי הקב"ה ברא העולם והדיין הזה הוא מקיימו שהרי על ג' דברים העולם קיים על השלום ועל הדין ועל האמת) א"כ לכאורה משמע מזה דלא הי' מרע"ה יושב כל היום אלא רק איזה שעות ביום ואחרי כי כן אפשר לומר דבאותן שעות שהודיע להם לישראל את חוקי האלקים ואת תורותיו, באמת היה מרע"ה עומד וגם העם היו עומדים ואזדא לה הראיה הנ"ל, ברם לא נפלאת היא ממני הגמרא הנ"ל אך כבר בא החכם מאור עינינו מהרש"א להאיר עינינו גם בדבר הזה שכתב ויש לדקדק כיון דלא היה דן משה מבקר עד ערב וכו' א"כ היאך קאמר יתרו כל העם נצבים עליך מן הבקר עד הערב וכו' דהא לא איקפד אלא על עמידתם לפניו כל היום וכפירש"י בחומש וכו' וכן צ"ל ודאי דעמידת בעלי דינין ילפינן במסכת שבועות מהאי קרא אלא דקפיד יתרו אכל היום וי"ל דודאי משה הי' יושב כל היום כמשמעות הכתוב, אלא שלא הי' דן רק עד זמן סעודה, ושוב אח"כ הי' עוסק בתורתו וכו' אלא שיתרו חשב שבאו כולם לעמוד לפניו כל היום למשפט, ולזה אמר מדוע אתה יושב לבדך וגו' הי' לך להושיב דיינים אחרים ולא הי' לך לדון בעצמך כל היום, אלא שאתה עושה זאת לעמוד לפניך דרך שררה שיעמדו לפניך כל היום וכו' השיב משה כי לא באו כולם לדון לפניו אלא יש בא ושפטתי וכו' והיינו עד זמן סעודה, ואח"כ יש בא ללמוד תורה דהיינו והודעתי

להם וכו' מעתה אדרבה מבואר מזה שמרע"ה הי' יושב כל היום מבקר עד ערב וכן נמי כל העם עומדים עליו כל היום מהבקר עד הערב ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, רק שעד זמן סעודה היה דן דיניהם בין איש לרעהו, ומזמן סעודה ואילך הי' לומד עמהם רכות דהיינו דינים ולפיכך היו העם עומדים דגבי רכות התלמידים הם בעמידה דאילו הי' קשות מה שלמד עמהם אף העם התלמידים היו יושבים אפילו בזמנו של מרע"ה אלא ודאי הי' רכות, ואעפי"כ הי' משה יושב, והיינו כדינו של רבינו דאינו אסור אלא כשהרב יושב ע"ג מטה והתלמידים יושבים ע"ג קרקע אבל כשהרב יושב והתלמידים עומדים בזה ליכא איסור דלגבי הרב מיקרי הכל קשות ודע דגם אפי' גבי מרע"ה שייך נמי הסברא והטעם הנאמר שם, שאעפ"י שנאמר לו למשה בסיני כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש, אבל הן כל אלה הלא כל יקר ראתה עינו של מרע"ה ונתגלו לו ספוני טמוני עמקי חכמת התורה מה שלא נגלה ולא יתגלה לשום תלמיד ותיק ולא אפילו לשום רב ותיק, ובהשגות ההם הוסיף השגה על השגתו תמיד בכל רגע ורגע, וכדברי מהרש"א מבואר להדיא במכילתא שם פרשה ב' בד"ה וירא חתן משה וגו' וז"ל כי יהיה להם דבר בא אלי, בין טומאה לטהרה (פירוש שהוא דבר לעצמם אם האדם ההוא נטמא או לא לכך נאמר תיבת "להם" המורה על עצמותם) ושפטתי בין איש, זה הדין שאין בו פשרה (שבו נופל לשון משפט) בין רעהו זה הדין שיש בו פשרה וכו' נפטרין זה מזה כרעים, והודעתי את חוקי האלקים אלו המדרשות (פירוש כגון ג"ש שקבלו ממנו, וכן שארי המדות שהתורה נדרשת בהן קבלו הכל ממנו והודיע להם שזה הדין נדרש כך וכך וזה הדין נדרש כך וכך, והוא הי' אומר להם הדין והדרוש ההוא כולו ממילא לא היו העם צריכים כלל לעיון, ונקרא זה ג"כ רכות וגם בלא"ה בתחלת שמיעתן אינן רשאים לעיין בו ולפלפל בו כ"א בתחלה צריך להאזין השמועה עד שתהיה שגורה בפיו בתחלה הס ואח"כ כתת, ונקראו המדרשות והמדות שהתורה נדרשת בהן בלשון "חק" שתיבת "חק" פירושו ג"כ גבול, וכמו שפירש"י ז"ל במשלי פרשה ח' על פסוק בחקו חוג על פני תהום וכן תרגם המתרגם שם על פסוק בשומו לים חקו ומים לא יעברו פיו וגו' וכן המדות שהתורה נדרשת בהן הן המגבלת את התורה הנדרשת ואת האדם הדורש, המדה ההיא נתן לדרוש כך וכך על אופן המדה ההיא ולא יעבור הגבול לדרוש באופן אחר) ותורותיו אלו ההוראות (של איסור והיתר, אסור ופטור ומותר) דברי ר' יהושע ר"א המודעי אומר חקים אלו העריות שנאמר לבלתי עשות מחקות וכו' והנה בין לר' יהושע ובין לר"א המודעי במכילתא הנה מבואר כדברי מהרש"א שלא כל היום הי' דן את דיניהם, אלא שכל היום היה יושב והעם עומדים עליו רק חלק היום הי' עושה משפט בין איש לרעהו

ושאר היום הי' מלמד לכל העם הנצבים עליו תורה, וכבר כתבתי דכל מה שלמד להם מרע"ה הי' נקרא רכות שלא היו מעיינים אז כ"א מטים אוזן לשמוע ולפיכך היו צריכים כל העם לעמוד כמו שהוא הדין ברכות התלמידים צריכים לעמוד, וזה השיב מרע"ה ליתרו שמטעם זה הוא מניחם לעמוד מפני שהדין כך לא ח"ו מפני כבודו אבל הרב הוא יושב בכל פעם וכדינו של רבינו.

(ד) **ודע** דהר"ן במסכת' מגילה הקשה מהא דאמרינן בסנהדרין דף ע"ב וביבנה ארבעה ר"א ור' יהושע ור"ע ושמעון התימני דן לפניהם בקרקע וכו' הרי דהרב היה יושב כסאות למשפט והתלמיד היה דן לפניהם בקרקע שהיה יושב ע"ג הקרקע וכמו כן נמי קשה מהא דאמרינן בב"מ דף פ"ד דכי הוו יתבי רבן שמעון ב"ג ור' יהושע ב"ק אספסלי יתבי קמייהו ר"א בר"ש ורבי ע"ג קרקע וכו' הרי דכל הנך סוגיות הללו סותרות מאמר ר"א דאמר דאסור להרב לישב ע"ג מטה ולהשנות לתלמידו ע"ג קרקע ומה לי מטה או כסא או ספסל שקולים הם, ומ"ש הר"ן ליישב דהנך סוגיות דסנהדרין וכו' מיירי בקשות דבזה מותר להרב לישב ע"ג מטה או כסא או ספסל ולהניח התלמיד לישב ע"ג הקרקע, כי נקל לו העיון בישיבתו ע"ג המטה מבישיבתו ע"ג קרקע כבר הרבה להשיב על זה בספר פ"ד דרך ענוים ויותר מזה קשה דנראה הדבר בחוש שמי שהוא רגיל לישב ע"ג קרקע אין הישיבה ע"ג הקרקע מונעת ומטרדת אותו מן העיון כלל וכלל, ומה שהפ"ד רוצה לפרש שם הוא דוחק ביותר וגם כבר הוכחנו בס"ד לעיל אות ב' דרבינו לא סבירא ליה תירוצו של הר"ן, ומ"ש הר"ן שם עוד לחלק בין תלמידים מוסמכים לבין התלמידים שאינם מוסמכים עדיין, דדוקא למוסמכים הוא דצריך הרב לחלוק להם כבוד שתהא ישיבתו וישיבתן שוה משא"כ תלמידים שאינם מוסמכים שרשאי הרב לישב ע"ג המטה והם ישבו לארץ ע"ג קרקע וגם מרן פה הביא לכל דברי הר"ן כאלו דעתו של רבינו ג"כ כך הוא, אבל אין נראה שיהיה כן דעת רבינו מדלא חילק לא בפירוש ולא ברמז כלל בין תלמידים מוסמכים לבין תלמידים שאינם מוסמכים וראוי היה לרבינו לבאר החילוק הזה להדיא כיון שהוא דבר המבואר בגמרא לפי תירוצו של הר"ן ומדלא ביארו ש"מ דרבינו לא סבירא ליה הך חילוק.

יציבא מילתא כי לכאורה היה אפשר בס"ד לענ"ד לאמר והוא דהא כל עיקור הדין הזה של ר' אבוהו דלא ישב הרב ע"ג המטה וישנה לתלמידיו ע"ג קרקע יליף ליה מהא דמרע"ה שאמר לו הקב"ה ואתה פה עמוד עמדי וא"כ דיו לבא מן הדין להיות כנדון דמרע"ה היה מוסמך מפי הגבורה וא"כ היה לו אצל הקב"ה דין תלמיד מוסמך וה"ה לכל תלמיד מוסמך שצריך שיהיה הרב משתוה לו בשעת לימודו עמו משא"כ שישתוה

הרב לתלמיד שאינו מוסמך בשעת הלימוד מהיכן נילף זה כך היה מקום בראש אתי בס"ד להמתיק דברי הר"ן אבל מ"מ יש לגמגם בזה דהא כל עיקר טעמו של הר"ן דגדו' כבודו של התלמיד המוסמך עד שהוא קרוב למעלת רבו ולכן ראוי שישתוה לפחות בשעת הלימוד שהרי התלמיד המוסמך הוא תלמיד חבר לרבו עיין בש"ך י"ד סימן רמ"ד ס"ק ב' משא"כ תלמיד שאינו מוסמך שעדיין רחוקה מעלתו ממעלת רבו בחכמה, ולפי דברי הר"ן מ"ש רש"י בסנהדרין שם בד"ה שמעון התימני וכו' תלמיד היה ולא נסמך שלא בא לכלל זקנה הרי משמע דהיה מצד חכמתו ראוי לכך להיות נסמך רק שימים ידברו להיותו צעיר לימים לא אסמכוהו, צריכין לומר דכיון דצעיר לימים הוא הרבה מרבותיו עד שלא נסמך גם זה יש מרחק רב בין מעלתו לבין מעלת הרב אף שבחכמה הם קרובים במעלתם (דאם לא כן עדיין קשה היאך ישב שמעון התימני ע"ג הקרקע) וא"כ צא וחשוב דאף דמרע"ה היה תלמיד מוסמך מ"מ בודאי יותר היה רוחק הערך מה שיש בין מרע"ה לבין הקב"ה ממה שיש רוחק הערך בין תלמיד שאינו מוסמך לבין הרב וא"כ איכא למילף מואתה פה עמוד וכו' אף לתלמיד שאינו מוסמך שצריך הרב להשתוות עמו בישיבה בשעת הלימוד ואפשר דרבינו מה"ט לא ס"ל תירוצו השני של הר"ן, אמנם את אשר אני אחזה לי בישוב קושית הר"ן מהך דסנהדרין ובב"מ הוא דרבינו מחלק באופן אחר דהיינו דכיון דהא דלא ישב הרב ע"ג המטה והתלמיד ע"ג קרקע הסברא מנגדתו שהרי בכל הענינים יחס התלמיד אל הרב הוא כיחס העבד אל האדון אלא שהוא גזרת המלך מלכו של עולם יתברך מכח קרא של ואתה פה עמוד עמדי, וכמ"ש ג"כ בספר פ"ד ממילא אין לך בו אלא חידושו מה דגלי קרא גלי מה דלא גלי לא גלי, והיינו דומיא דהך קרא של ואתה פה עמוד עמדי דהתם הקרא מיירי באופן שהרב שהוא הקב"ה היה מתכוון בעת ההיא ללמוד עם התלמיד שהוא מרע"ה, ולא היה כוונתו של הקב"ה אז ללמוד לעצמו או ללמד עם אחרים חוץ ממרע"ה הוא דאסור להרב להתגדל ולהתנשא על התלמיד בשעת הלימוד עמו שיהיה הרב יושב ע"ג מטה והתלמיד ע"ג הקרקע וזה אסור מכח גזירת הכתוב מבלי נודע טעמו משא"כ כשעיקר כוונת הרב בעת ההיא כשלומד עם התלמיד ההוא, ללמוד לעצמו ג"כ או ללמוד עם רב אחר גדול כמותו או קרוב למעלתו כענין שני ת"ח המדגילים זה לזה בהלכה, או שהיה כוונתו של הרב אז ללמוד עם תלמיד אחר ששאלו על הדין ההוא היכא לדיינא דיינא ולא היתה כוונתו כלל ללמוד עם התלמידים האחרים שיושבים לפניו ושומעים את כל הדברים אשר הוא מדבר לעצמו או להרב אחר או להתלמיד האחר ואעפ"י שאותן התלמידים היושבים לפני רבם הם דנים לפניו ושקלי וטרי ומפלפלים עמו וזה עם זה בהלכה ההיא

מ"מ כיון שאין עיקר כוונת הרב בהלימוד ההוא ללמוד את הדבר ההוא עם התלמידים היושבים לפניו שוב לא שייך לגבי הרב הך איסורא של ואתה פה עמוד עמדי ואותו גזירת המלך האמור לעיל חלף הלך לו שגזירת המלך לא היתה כשהוא באופן האמור שאין כוונתו של הרב ללמוד במכיון עם התלמיד ההוא היושב לפניו או עם התלמידים היושבים לפניו וכיון שאין כאן גזה"כ ממילא הדרינן לקיבעא קמא להסברא החיצונה, והוא שישאר כבוד הרב במקום כבודו להיות הוא יושב ע"ג מטה או כסא או ספסל והתלמיד או התלמידים יושבים ע"ג קרקע כראוי לו להתלמיד היות נגד רבו כערך העבד נגד ערך האדון, וממילא ליתא לקושית הר"ן מהך סוגיא דסנהדרין דשמעון התימני היה דן לפניהם בקרקע אף שרבותיו היו יושבים כסאות למשפט דאטו הסנהדרין בעת ההיא שהיו יושבין ודנין בדין ההוא הבא לפניהם היה עיקר כוונתם ללמד דעת את התלמידים שיושבים לפניהם, אלא עיקר כוונתם היתה אז לדון ולהורות לעם ה' אלה בדין ההוא שבא לפניהם, ואגב גררא גם התלמידים שלשה שורות של כ"ג תלמידים שהיו יושבים לפניהם וכדלקמן בהלכות סנהדרין פרק ראשון, והרי ביבנה (וביותר לאחר מיתת ר' יוחנן בן זכאי שהרי לא מנה שם רבן יוחנן בן זכאי שכבר נחרב בית המקדש) לא היו אלא סנהדרין קטנה דהיינו שאין להם דין סנהדרין גדולה אלא יש להם דין סנהדרין קטנה שצריך שישבו הסנהדרין גדולה דוקא בלשכת הגזית כמבואר לקמן בהלכות סנהדרין פרק ראשון הלכה ג' ויותר מזה מבואר כן שם פרק י"ד הלכה י"א וי"ב ועיין לקמן בהלכות ממרים פרק ג' הלכה ז', ואותן התלמידים שהיו יושבים לפניהם באותן השלשה שורות כשהיו שומעים זה הדבר אשר דברו הסנהדרין בדין ההוא שבא לפניהם, והיה קשה דבר מה להתלמידים היושבים לפניהם בדברי רבם לא בלבד שהיו רשאים ומותרים להקשות ולפלפל בדין ההוא אלא אף זו חובה תגברם להקשות ולפלפל בדין ההוא וכדלקמן בהלכות סנהדרין פרק י' הלכה ח' ועיין ברש"י בסנהדרין דף מ' ע"א בד"ה אמר אחד מן התלמידים וכו' ושם בגמרא דף ל"ד דנפקא לן מקרא, וממילא חיובא נמי הוא דאיכא להקשות ואסור לו לשתוק מטעם לא תגורו מפני איש ומטעם מדבר שקר תרחק כמ"ש כן רבינו לקמן בהלכות סנהדרין פרק כ"ב הלכה ב' וא"כ בדיני ממונות בדיני נפשות לא כ"ש או בהוראות איסור והיתר כשבא שאלה לפני הסנהדרין אבל לא שיהיה עיקר כוונתם של הסנהדרין ללמד אז להתלמידים, וכמו כן נמי הך סוגיא דבב"מ מיירי נמי שהיו רבן שמעון ב"ג ור' יהושע ב"ק יושבים ולומדים יחד זה עם זה ומדגילים זע"ז בהלכה דתרווייהו רבנן וגדולי הדור הוו וכמבואר ג"כ ברש"י אלא שאגב גררא היו התלמידים היושבים לפניהם מנייהו ר' אליעזר בר"ש ורבי שומעים ומפלפלים עמהם

אבל לא היה עיקר כוונתם של רבן שמעון ב"ג ור' יהושע ב"ק ללמד את התלמידים אלא עיקר כוונתם היה ללמד זה את זה ובכל כה"ג בודאי מותר לו להרב לישב ע"ג מטה והתלמידים ע"ג קרקע, ובאמת בכל הנך עובדא הן במעשה של הסוגיא דסנהדרין והן בהמעשה דאי' בב"מ כשהיו לומדים בכוונה מכוונת ללמד עם התלמידים, היה הרב באמת משתוה בישיבתו עם התלמידים, או שהיו כולם יושבים על גבי כסאות וספסלים או שהיו הכל הרב וגם התלמידים יושבים ע"ג קרקע ומכ"ש כשהרב יושב ודן בין איש לרעהו וכן הסנהדרין שאין כוונתם אז כלל ללמוד עם התלמידים רק כל כוונתם הוא לדון ולשפוט בצדק כאשר צונו ה' אלקינו, אך שהם מבררים הדין ההוא בינם לבין עצמם היאך הדין נוטה וידיינו אותו, שאז בודאי רשאי הרב לישב ע"ג מטה והתלמיד יושב ע"ג קרקע.

הלכה ג

אין המתרגם רשאי לא לפחות ולא להוסיף וכו' אלא א"כ היה המתורגמן אביו של חכם או רבו וכו'. והראב"ד השיגו א"א דבר זה מקרה חדש היה והוא רב שעמד מתורגמן לר' שילא במסכת' שהיה גדול ממנו ושנה והוסיף, וביאר מרן כוונת ההשגה הזאת והוא דאף אם אמת נכון הדבר כי דברי רבינו הם לקוחים מן הירושלמי דמגילה פרק ד' הלכה י' דאמרינן התם תורגמן שהוא עומד לפני חכם אינו רשאי לא לשנות ולא לכנות (כצ"ל כי כן מוכח בירושלמי התם מהנך עובדי דמייתי התם עליה מר' פדת וכדומה אבל בגירסת הכסף משנה שלא לפחות ולא לשנות וכן הוא להדיא בתוספתא הגירסא וכן הוא הגירסא בהרי"ף במסכת' מגילה שם) ולא להוסיף אלא א"כ היה אביו או רבו וכו' וכן הוא בתוספתא שם סוף פרק ג', אך דהראב"ד מפרש התוספתא והירושלמי כפירושו של הר"ן והיינו דהכוונה שם הוא שהחכם הוא אביו או רבו של המתורגמן דאז אין קפידא להחכם הדורש האב או הרב על המתורגמן בנו או תלמידו אם ישנה או יוסיף דבכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו, ואם הפירוש הוא כן ממילא אין ראיה לדינו של רבינו מהך תוספתא והירושלמי ואם נאמר דרבינו הוציא הדין האמור מהך מעשה דיומא דקם רב למתורגמן לר' שילא ושינה קשה על רבינו למה זה כתב דוקא כשהוא אביו או רבו מותר לו לשנות היה לו לרבינו לאשמעינן מה דהוא רבותא טפי והוא דאפילו המתורגמן אינו לא אביו ולא רבו של החכם הדורש רק שהמתורגמן הוא גדול מן החכם כהך עובדא דרב עם ר' שילא שרב לא היה רבו של ר' שילא רק שהיה גדול ממנו בחכמה ג"כ מותר לשנות ולהוסיף זהו כוונת השגתו של הראב"ד.

אמנם אני בעניי אומר אני בס"ד דרבינו הכריח דהפירוש בהתוספתא והירושלמי הוא

דלא כפירושו של הר"ן אלא שהמתורגמן הוא אביו או רבו של החכם והוא דהא התו' כתבו בכמה מקומות בש"ס דיותר מסתבר לומר דקתני המשנה או הברייתא או מימרא דאמורא בדרך לא זו אף זו מלומר דתני בדרך זו ואין צ"ל זו דהגמרא לא משני בשום מקום זו ואין צ"ל זו אלא על צד הדוחק וההכרח וכן כתבו כל בעלי כללי הש"ס בספרתן וא"כ הנה לכאורה קשה בהך ברייתא דהתוספתא והירושלמי בין לפי פירושו של רבינו ובין לפי פירושו של הר"ן, וביאר זה דלפי פירוש רבינו קשה לענ"ד דלמה נקטו התוספתא והירושלמי תחלה אביו ואחר כך רבו, ואנן הא קיימא לן לקמן ריש פרק ה' דכבוד רבו גדול מכבוד אביו לענין אבידת רבו ואבידת אביו וכן אם היה רבו ואביו בבית האסורין וכדומה רבו קודם לאביו (ועיין בש"ע י"ד סימן רמ"ב סעיף ל"ד) ולפי פירוש רבינו דהמתורגמן הוא אביו או רבו של החכם הדורש, הנה כיון דקתני כשהמתורגמן הוא אביו של החכם הדורש כבוד האב גדול כ"כ שמותר לשנות ולהוסיף ולפחות בדברי בנו ממילא שוב אין צ"ל דאם המתורגמן הוא רבו של החכם הדורש שגדול כבוד הרב שמותר לו לשנות ולפחות ולהוסיף בדברי תלמידו שהרי כבר נודע מכח כ"ש מאביו ואין זה אלא בדרך זו ואין צ"ל זו וא"כ יותר ראוי היה להך תוספתא והירושלמי למיתני איפכא תחלה רבו ואח"כ אביו בדרך לא זו אף זו וצ"ע לכאורה, וכן קשיא לפי פירוש הר"ן שפירש דהחכם הדורש הוא אביו או רבו של המתורגמן ומטעם דבכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו הנה ק' לענ"ד ג"כ דהיה להם להתוספתא והירושלמי למינקט תחלה רבו ואחר כך אביו, דהא גבי בנו איכא פלוגתא בסנהדרין דף ק"ה ע"ב דרבא ורבה בר מרי ס"ל דאף בבנו אדם מתקנא ומשלמה ליכא ראיה דמעין קאמר (ומה שיש להקשות על זה דהא שלמה היה נמי תלמידו של דוד זה יתבאר בס"ד בסמוך לפנינו) אמנם בתלמידו ליכא מאן דפליג התם דכ"ע מודים דאין אדם מתקנא בתלמידו, וא"כ הרי נודע ג"כ דמותר לשנות ולהוסיף ולפחות המתורגמן כשהחכם הדורש הוא רבו של המתורגמן מכח כ"ש ממה כשהחכם הדורש הוא אביו של המתורגמן דמותר לפחות ולהוסיף ולשנות, וממילא תקשה דהיה ראוי להירושלמי ולהתוספתא למיתני תחלה רבו ואחר כך אביו כדרך לזא"ז לא למיתנא איפכא בדרך זו ואין צ"ל זו, ול"ל דהך תוספתא והירושלמי מיירי ברב שאינו רבו מובהק דזה לא נודע מכח כ"ש מאביו דאדרבה אביו עדיף טפי לכל מילי מרבו שאינו מובהק כדמוכח כן לענין כבוד ואבידתו לקמן ריש פרק ה' ובש"ע י"ד סימן וסעיף הנ"ל דזה אינו דהא לפי טעמא של הר"ן דטעמא של התוספתא והירושלמי הוא מטעם דבכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו וא"כ קשה מנ"ל באמת לומר כלל זה דגם רב שאינו מובהק אינו מתקנא בתלמידו שאינו מובהק, דהא כל עיקר שאינו רב

מתקנא בתלמידו הא לא ידעינן ליה אלא מכח מה דילפינן ליה ממרע"ה ממה שעשה טובת עין עם תלמידו יהושע ומאלי' ממה שעשה טובת עין עם תלמידו אלישע והרי גם שניהם משה ואלי' ע"ה היו רבם מובהקים של שני התלמידים הללו וא"כ עדיין מנ"ל למילף מזה לומר ברבו שאינו מובהק דאינו מתקנא בתלמידו דלמא באמת הרב שאינו מובהק מתקנא בתלמידו שאינו מובהק, דמצד הסברא החיצונה היינו אומרים דאפילו רב מובהק מתקנא אף בתלמידו מובהק לולי דגלי לן הנך קראי וכדמוכח בגמרא שם וא"כ מה דגלי קרא גלי ומה דלא גלי לא גלי, ואדרבה לא בלבד שאין מהך סוגיא דסנהדרין ראיה לומר דאפילו רב שאינו מובהק אינו מתקנא בתלמידו אלא אומר אני בס"ד דמהך סוגיא דסנהדרין התם מוכח איפכא דרב שאינו מובהק הוא מתקנא בתלמידו וחילא דילי הוא דאל"כ מנא ליה לר' יוסי בר חנינא שם למילף מדוד ושלמה דהאב אינו מתקנא בבנו ממה שאמר לו לדוד ויטב אלקים את שם שלמה משמך ויגדל כסאו מכסאך וגו' דדלמא לעולם בבנו מתקנא ומדוד ושלמה ליכא למילף דשאני אינהו, שהרי שלמה המלך ע"ה היה לפחות תלמיד שאינו מובהק מאביו דוד (רק דשמעי בן גירא היה רבו מובהק) דודאי למד דוד עם שלמה בנו תורה, וא"כ לפחות היה דוד רבו שאינו מובהק של שלמה ועוד דהא דוד למדו לשלמה מגילת בית המקדש שקיבל מפי שמואל הנביא (עיין בילקוט ד"ה א') וכמו כן קשה לרבא ורבה בר מרי שם דמאי מותיב רבא לרבה בר מרי מדכתיב ויטב אלקים את שם שלמה משמך ויגדל וגו' אורח ארעא למימר למלכא הכי וכו' וכן רבה בר מרי הוכרח לשנויי התם מעין קאמרינן והאי מאי קושיא דהא רבא ורבה בר מרי לא פליגי עליה דר' יוסי ב"ח אלא במה שאמר דאין האב מתקנא בבנו אבל במה דקאמר דאין הרב מתקנא בתלמידו הא לא פליגי עליה ממילא שלמה שהיה תלמידו של דוד לא היה דוד מתקנא בו, תדע דלענין רב שאינו מתקנא בתלמידו דלא פליגי רבא ורבה בר מרי עליה, דהא ר' יוסי ב"ח יתן עדיו ויקום דבר ממרע"ה ואלי', ודוחק לומר דרבו שאינו מובהק ואביו שקולים הם לענין זה להתקנאות ולמאן דאמר דהאב מתקנא בבנו גם הרב שאינו מובהק מתקנא בתלמידו שאינו מובהק אבל לפי מאי דקיי"ל דהאב אינו מתקנא בבנו גם הרב שאינו מובהק אינו מתקנא בתלמידו שאינו מובהק, דאין דבר זה נראה כלל לתלות רב שאינו מובהק באביו, דאין סיבות האב וסיבות הרב לשלא יתקנאו שוים, דהאב יש לו סיבה מה שאינו מתקנא בבנו ולהרב יש לו סיבה אחרת מה שאינו מתקנא בתלמידו, וכיון שאין סיבתם שוות היאך נוכל לדמותם ולהשוותם ולילף זה מזה אלא ודאי דבאמת כן הוא דהא דאין הרב מתקנא בתלמידו היינו דוקא רב מובהק בתלמידו מובהק אבל רב שאינו מובהק מתקנא בתלמידו שאינו מובהק, ודוד לא

היה רבו מובהק של שלמה, אלא שמעי ב"ג כמפורסם בתלמוד ובמדרשים, ולזה שפיר יליף ר"י ב"ח התם מהך עובדא דדוד ושלמה דאף בבנו אין האב מתקנא, ורבא ורבה בר מרי דסבירא להו דהאב מתקנא בבנו באמת הקשה לרבה בר מרי מדכתיב ויטב אלקים את שם שלמה וגו' אורח ארעא למימר למלכא הכי וכו' ורבה בר מרי הוכרח להשיב לו מעין קאמר וכו', ואחרי העלות מתוך הדברים האלה הנה מוכח מזה דלפי פירושו וטעמו של הר"ן בהך תוספתא והירושלמי, לא מיירי אלא דוקא ברבו מובהק דבזה שייך טעמו של הר"ן דבכל אדם מתקנא חוץ וכו' לא ברבו שאינו מובהק, והנה כי כן הדרא קושיתינו לדוכתה למה נקטו התוספתא והירושלמי תחלה אביו ואחר כך רבו בדרך זו ואין צ"ל זו, ולמה לא נקטו איפכא תחלה רבו ואחר כך אביו בדרך לא זו אף זו, ועוד קשה לענ"ד טובא על פירוש הר"ן בהך תוספתא והירושלמי דהחכם הדורש הוא אביו או רבו של המתורגמן דא"כ היאך רשאי המתורגמן לשנות דבר ממה שאמר לו החכם הדורש אביו או רבו, שהרי אין הבן רשאי לסתור דברי אביו ולא התלמיד דברי רבו וכמבואר בקדושין דף ל"א ולקמן פרק ה' הלכה ו' ולקמן בהלכות ממרים פרק ו' הלכה ג' ובש"ע י"ד סימן ר"מ סעיף ב' ועיין בש"ך שם ס"ק ד' ועוד שם בסימן רמ"ב סעיף ט"ז, ואפילו שלא בפניו אסור לסתור דבריו ומכ"ש בפניו ואפשר דמיירי הך תוספתא והירושלמי שיש לו להמתורגמן ראיות ברורות ויצדיקוהו באופן זה התיר מהרי"א לתלמיד לחלוק על רבו, והביא דבריו מרן הרמ"א בהגה בסימן ר"מ סעיף ג', אבל לפי דעת מוהר"י קולון והובא ג"כ בש"ך שם ס"ק ג' והסכים עמו להלכה אין זה אלא דוקא בנתחכם כמותו, ולומר דהך תוספתא והירושלמי מיירי בתלמיד שנטל רשות מרבו וכמו שכתב הש"ך בס"ק הנ"ל א"כ אינו תלוי במה שהוא אביו או רבו לבד אלא הוא תלוי ג"כ בנטילת הרשות מאביו או מרבו והי' להם להתוספתא והירושלמי לבאר להדיא דמיירי בנטילת רשות, סוף דבר רבו הדוחקים אשר יפלו בפירושין של התוספתא והירושלמי לפי פירוש הר"ן, גם נראה לענ"ד דאם הרב אומר לתלמיד אמור כך והוא יאמר בפני רבו באופן אחר ממה שאמר לו רבו וה"ה בן עם האב שזה בודאי אסור לעשות דמלבד שיש בזה העדר כבוד לאביו או לרבו אלא עוד רב הוא הבזיון ולעג הרבה לאביו ולרבו ולענין בזיון לא מהני נטילת רשות דאפילו מחלו על כבודן מ"מ אסור להבן ולהתלמיד לבזות להוריו ומוריו כמבואר בי"ד סימן רמ"ב סעיף ל"ב בהגה ולא דמי לעובדא דר"ל בקריבתי' דר' יוחנן בכתובות נ"ד ובדף פ"ד דהתם ר"ל נתחכם כמותו כדאמר ר"י מה אעשה שכנגדי חולק עלי ועיין בתשו' מהר"י קולון שרש קס"ט ענף ב' גם הך עובדא לא הי' בפני ר"י, ועוד בה שלישי' דר"י לא אמר לר"ל בשעת מעשה שהוא יאמר כך הוא הדין משא"כ

הכא שלא נתחכם כמותו והוא בפני רבו וגם רבו צוה לו שיאמר כך והוא לא עשה כן כדי בזיון הוא, ומתוך קושיות האלה לפירושו של הר"ן בהך תוספתא והירושלמי מיאן רבינו בפירושו והוכרח לפרש דהמתורגמן הוא אביו של הדורש או שהוא רבו, ושוב ליכא להקשות למה נקטו התוספתא והירושלמי תחלה אביו ואח"כ רבו ולא תני להו איפכא משום דרצו לאשמעינן דאפילו אם המתורגמן אינו אלא רבו שאינו מובהק של החכם הדורש אפ"ה מותר לו להמתורגמן לשנות להוסיף ולגרוע בדברי החכם הדורש ולכן נקטו תחלה אביו ואח"כ רבו בדרך לא זו אף זו לא מבעיא אם המתורגמן הוא אביו של הדורש דמותר לו לשנות אלא אף זו אם המתורגמן הוא רק רבו שאינו מובהק ג"כ מותר לו לשנות דהא כבוד האב גדול מכבוד הרב שאינו מובהק כמבואר בסימן רמ"ב סעיף ל"ד ועיין בש"ך ס"ק ב' ועיין במה שכתב מרן לקמן ריש פ"ה, ואחרי כל האמור הנה הוכיח רבינו דע"כ ליתא לפירושו של הר"ן שהוא ג"כ פירושו של הראב"ד בהשגות פה כמ"ש מרן דהראב"ד והר"ן שפה אחת להם, ואזדא ג"כ השגות הראב"ד במה שהשיג על רבינו למה לא הביא ג"כ הדין דאפילו אם המתורגמן הוא רק אדם גדול יותר מהחכם הדורש ג"כ מותר לו להוסיף ולגרוע מדבריו כהך עובדא דרב ורב שילא הנאמר במסכת יומא ודבר שהוא מפורש להדיא בתלמודא לא הי' לו לרבינו להשמיטו ומ"ש מרן דהואיל והוא מלתא דלא שכיח שהגדול יתרגם ע"י קטן ממנו, כמ"ש רבינו בהלכות תפלה פרק י"ב הלכה י"א הנה בהעתרת המחילה מכבוד מרן הוא דוחק דדרכו של רבינו להביא בספרו אף דבר שאינו שכיח כ"כ ותדע דהא ודאי שיתרגם האב על יד בנו או הרב ע"י תלמידו הוא ג"כ מילתא דלא שכיח ואפ"ה כיון שהוא מפרש להדיא בתוספתא ובירושלמי לא הכחידם רבינו תחת לשונו לשון חכמים מרפא לנפש ה"נ הי' לו להביא עובדא דרב עם רב שילא דהיינו אם הגדול מתרגם על ידי קטן מה דינו אולם לפי דברינו אין בדברי רבינו שכולה וכל דבריו אמת וצדק, וביאור הדברים כך הוא דהנה גם בדברי רבינו יש למידק למה נקט רבינו הדין בדרך זו ואצ"ל זו ולמה לא נקט בדרך לא זו אף זו וה"ל למנקט תחלה רבו ואח"כ אביו, וע"כ גם כוונתו ע"ד שכתבנו דמיירי ברבו שאינו מובהק, והנה בעובדא דרב עם רב שילא הלא רב הי' מופלג בדורו והי' רבן של כל בני הגולה חוץ משמואל כמ"ש רש"י והתו' במסכת ביצה ט' והוא הי' יחיד בדורו שאין כמוהו אז דאפילו שמואל ור"י היו קטנים ממנו וכ"ה בתשו' מהר"י קולון שורש קס"ט אלא דכנגד שמואל ור"י הי' נקרא רק רבו שאינו מובהק הואיל שהיו קרובים למעלת רב בחכמה עיין ש"ך י"ד סי' רמ"ד ס"ק ב', וא"כ כיון דרב אין לו יחס והצטרפות לרב שילא בחכמה ממילא הי' לו לרב נגד רב שילא דין רבו מובהק כי רב ועצום ממנו

הוי רב בחכמה וגדולה כמו שפסק מרן בש"ע י"ד סי' הנ"ל סעיף יו"ד ומעתה מה לו לרבינו להזכיר שמי שהוא גדול בחכמה הרבה יותר מהחכם הדורש שהוא יש לו דין רבו מובהק שמותר לו לשנות מדברי המתורגמן, הלא הוא רבינו הביא חידוש יותר גדול דאפילו אם המתורגמן הוא רק רבו שאינו מובהק של הדורש ג"כ מותר לו להמתורגמן להוסיף ולגרוע כרצונו ויצא לו כן מדברי התוספתא והירושלמי כאשר בארנו בס"ד.

הלכה ז

אין שואלין מעומד עד הרשות ביד המתרגם וכו'. כ"ז הוא בתוספתא פ"ז דסנהדרין (ותמיהני על כבוד מרן דלעיל הלכה ו' ד"ה אין שואלים את הרב וכו' העיר על התוספתא הנ"ל ופה שם יד לפה ולא העיר עלי') חוץ מדבר זה שכתב רבינו בהלכה ז' אין שואלין אלא מיראה וכו' לפי נוסחתינו לא נזכר מזה בתוספתא הנ"ל.

פרק ה

הלכה א

וכן אם הי' אביו ת"ח אעפ"י שאינו שקול כנגד רבו משיב אבדתו וכו'. מרן והרב לח"מ תמהו על רבינו דלא זו בלבד שדבריו מתנגדים למשנה ערוכה במסכת ב"מ ל"ג אף זו שדבריו סותרים דברי עצמו דבהלכות גזילה ואבידה פרק י"ב ועיין בתי"ט פ"ב דב"מ משנה י"א ד"ה ואם הי' אביו חכם וכו' ולקמן בהלכות גזילה ואבידה כתבתי בס"ד ישוב נכון לדברי רבינו באריכות ובביאור דברי רבינו בפירוש המשנה, ועיין עוד מ"ש רבינו בפירוש המשנה דסוף מסכת כריתות שדבריו שם עם מ"ש פה דברים אחדים הם.

הלכה ב

איזהו חולק על רבו זה שקובע לו מדרש וכו'. כתב מרן בשם הרמ"ך להשיג על רבינו אפי' יהי' כדבריו שאסור להורות אפי' נתרחק ממנו ג' פרסאות מנין לו זה שאסור לו לקבוע מדרש בחיי רבו בעיר שדר בו כ"ש אם נתרחק ממנו ג' פרסאות, ומה שמחלק מרן בין קובע לעצמו מדרש להורות ולהשיב לכל שואל בדבר ה' ובין אם קובע מדרש ללמד לתלמידים דזה באמת מתיר רבינו מיהו אין זה במשמעות לשון רבינו ומבואר איסור הלימוד לאחרים בספרו הנכבד מנין המצות חלק העשין, ובאמת מרן גופא בי"ד סי' רמ"ב חזר בו, והנה האמנם אין דעת הרמ"ך נוחה מדברי רבינו בהלכה זאת, רבותינו בעלי התו' הסכימו עמו וכיוונו לדעתו בגיטין פ"ד ב' בד"ה ר' יוחנן אמר וכו' וכתבו דר"י לא הי' מחזיק ישיבה אילו הי' חזקי' רבו קיים ומזה הוכיחו דכשעלה רב כהנא לא"י ללמוד לפני ר"י שכבר הי' נפטר חזקי' והיינו כדעת רבינו ואפילו חוץ לג' פרסאות מוכח

מדברי התו' דאסור לתלמיד לקבוע ישיבה בחיי רבו דאל"כ מנ"ל להתו' למידק דכבר מת חזקי' כשעלה ר"כ ללמוד לפני ר"י ודלמא ר"י קבע ישיבתו חוץ מג' פרסאות ממקום ישיבת חזקי' רבו ושפיר י"ל דעדיין הי' חזקי' קיים, וע"כ ס"ל להתו' דאפילו חוץ לג' פרסאות אסור לקבוע מדרש בחיי רבו, ושוב ראיתי להב"ח בטור י"ד סי' רמ"ב שכתב כן בשם התו' דגיטין הנזכר ובשם פסקי התו' דלא כרמ"ך רק שלא ביאר דמדבריהם מוכח דאפי' חוץ לג' פרסאות אין לתלמיד לקבוע מדרש בחיי רבו ואולי קיצר בלשונו, ובתו' דב"ק קי"ז ד"ה דלכון אמרי ובתו' דסוכה מ"ד ד"ה והאמר ר' יוחנן כתבו ג"כ כעין דבריהם בגיטין וא"כ דברי רבינו כמסמרות נטועות, והתימא על הב"ח שלא הזכיר בשם התו' בשתי המקומות האמורות, איברא מה שיש לתמוה על התו' הנ"ל מנ"ל דר"י לא החזיק ישיבה בחיי חזקי' רבו משום דאסור לקבוע ישיבה בחיי רבו ודלמא הי' ברשות רבו דחזקי' הרשוהו בכך להחזיק ישיבה לעצמו וברשות רבו מותר להתלמיד לקבוע ישיבה כמבואר מלשון רבינו שכתב שקובע לו מדרש וכו' ודורש ומלמד שלא ברשות רבו, הרי להדיא דאלו ברשות רבו מותר לו לקבוע מדרש וישיבה לעצמו, ול"ל לשיטת התו' באמת אפילו ברשות רבו נמי אסור לתלמיד לקבוע מדרש בעוד רבו חי ודלא כשיטת רבינו דברשות מותר, ואע"ג דמהנך עובדי דמייתי בירושלמי סוף פ"ב דב"מ ובהוריות נראה דהיו קובעים מדרש בחיי רבם וע"כ מיירי בנטילת הרשות מרבם והיינו כדעת רבינו, ס"ל להתו' דמשם אין ראיי' די"ל דהיו רבם שאינם מובהקים ולהכי שריא אבל ברב מובהק אסור אפילו הוא ברשות רבו, מיהו א"א לומר כן דהתו' בכתובות ז' ד"ה הורו ב"ה שתהא נזירה עוד וכו' כתבו ואע"ג דהילני מלכה מבית חשמונאי היתה וכו' והלל לא נהג נשיאות עד אחר ג' שנים למלכות הורדוס ק' שנים לפני חורבן הבית מ"מ כבר הי' לו תלמידים שהורו, והנה שמעי' ואבטליון מתו שנת תשכ"ח לאלף הרביעי שזהו ק' שנים קודם חורבן הבית שהי' בשנת תתכ"ח ועיין שבת ט"ו וא"כ הי' לו להלל תלמידים שהגיעו להוראה בזמן חשמונאים שהוא קודם מיתת שמעי' ואבטליון, וע"כ הי' הלל מחזיק ישיבה בעודם בחיים שמעי' ואבטליון והם היו רבותיו של הלל כנודע בתלמוד בבלי וירושלמי והאיך הי' הלל רשאי לקבוע מדרש לעצמו בחיי רבותיו אם לא שעשה כן ברשותם וע"כ נאמר דמותר לתלמיד לקבוע מדרש בחיי רבותיו אפילו הם רבותיו המובהקים כמו שמעי' ואבטליון להלל ונשאר התימא על התו' בגיטין ודלמא קבע ר"י ישיבה לעצמו בחיי חזקי' רבו ברשותו, אפס לפמ"ש הש"ך בי"ד סי' רמ"ב ס"ק י"ב בשם מהר"י קולון דאף מי שהוא תלמיד מובהק ואח"כ נעשה תלמיד חבר לרבו שוב א"צ לנהוג כבוד ברבו כחיוב הנהגת כבוד לרב מובהק אלא רק כחיוב התלמיד לנהוג כבוד

ברב שאינו מובהק, וממילא נמי שמותר לו לתלמיד חבר לקבוע מדרש בחיי רבו מובהק דאחר שנעשה תלמיד חבר שוב אינו רבו מובהק ולא נאסר לתלמיד לקבוע מדרש בחיי רבו אלא ברבו מובהק ומעתה אפשר לדחות הראיי' מהלל שהי' קובע מדרש לעצמו בחיי שמעי' ואבטליון שהיו רבותיו מובהקים די"ל דאז כבר הי' תלמיד חבר להם ושוב אין להם דין רבו מובהק ומותר לו להלל לקבוע מדרש בעודם בחיים, אולם עדיין לא נמלטנו מהקו' אשר הערנו על התו' דגיטין דהא מצינו למימר דגם ר"י הי' תלמיד חבר לרבו חזקי' ולכן הי' קובע מדרש לעצמו בחייו וצ"ע.

הלכה ד

וכל תלמיד שלא הגיע להוראה וכו' כי רבים חללים הפילה וגו'. אמרינן במסכת ע"א י"ט ובמסכת סוטה כ"ב דאמר ר' אבא אמר ר"ה אמר רב (ובמסכת סוטה הגירסא אמר ר' אבוהו וכו' והיא מוטעת חדא דכן הוא הגירסא בהרי"ף והרא"ש ר' אבא ולא יתכן שנפל הטעו' גם בהם, ועוד כי מעולם לא ראה ר' אבוהו לרב הונא שר' אבוהו הי' תמיד בא"י ור"ה הי' עד יום מותו בבבל ואף אם נאמר שאירע מקרה דר' אבוהו ראה את ר"ה ושמע מפיו דבר זה הי' ראוי לומר אמר ר' אבוהו משמי' דר"ה אמר רב דר"ה לא הי' רבו מובהק של ר"א כמ"ש הרשב"ם במסכת ב"ב קי"ד הכלל הזה וכ"כ רש"י בחולין קי"ג ב') מאי דכתיב כי רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה, דמלת הפילה הוראתו מלשון נפל ועצומים כל הרוגי' זה תלמיד שהגיע להוראה ואינו מורה דעצומים הוראתו כלשון ועוצם עיניו וגו' עד כמה עד ארבעין שנין ושייל התלמודא והא רבה אורי קודם ארבעין שנין וכו', והנה מרן הביא מה שתמה הר"ן על רבינו שלא הזכיר מהא דאמרינן בתלמוד עד ארבעין שנין וגם מה דמחלק התלמודא בין שווין לאינן שווין ולא העלו בידם ליישב דבריו ומה שמחלק הלח"מ בין זמניהם שהיו לומדים בע"פ מפי סופרים לזמנינו שלומדים מפי ספרים לדעתי העני' הוא דבר המכחיש את החוש דעינינו הרואות כי חדשים לבקרים מעוררים ספיקות טובא ורבו המחלוקות בין החכמים ועשות ספרים הרבה סבת כסוי אור האמת מה שלא היו כן בלימוד מפי סופרים לא נפלו כ"כ מחלוקת כאשר רבו המתוכחים במאמר אחד מהחבורים זה בכה וזה בכה אם לא ברוחב לב נבון היודע לדלות מים ממעמקים וכמו שבזמניהם לא היתה חכמת התלמיד מספקת להורות עד הגיעו לארבעין שנין ה"נ בזמנינו לא יועילו הספרים הרבה להעלות את התלמיד על כסא ההוראה עד הגיעו לזמן האמור, גם מ"ש הלח"מ בשם חכם א' ששמע מפי חכם א' דבזמנינו ליכא מורה הלכה בפני רבו מפני שלומדים מפי ספרים והם המלמדים לא ידעתי מדוע כתב סתמא בשם חכם א' ושמו פלאי והלא

הדבר מפורש בהגמ"י בשם רבינו מאיר, וכ"כ הב"י בי"ד סי' רמ"ב דבר זה בשם הגמ"י וכ"ה בש"ע שם סעיף ט' אלא שהם לא כתבו דבזה"ז פסק וחלף דין מורה הלכה בפני רבו אלא שאם מורה בדבר שכתוב בספר באר היטב לית בי' משום איסור מורה הלכה וכו' ואדרבה הם הזהירו שלא יורה דבר מלבו מכח ראיותיו ושקול דעתו בדבר שאינו מבואר להדיא, והלח"מ כתב דפסק לגמרי הדין של מורה הלכה ב"ר, ואם כוונתו של הלח"מ במה שהביא סתמא בשם חכם אחד הוא בעבור החידוש דין הזה גם זה אינו חידוש דכבר כתב כן בסמ"ק בשם מור"ם והובא במהר"י קולון שרש קס"ט והוא דחה שם דברי הסמ"ק בטוב טעם ודעת וכתב דכל הפוסקים ובראש רבינו חולקים עליו וזה לשון מהרי"ק אע"ג דכתב מר בשם הסמ"ק מצורך דדוקא בימי התנאים והאמוראים וכו' מדכתבו סתם דמורה הלכה ב"ר ח"מ ולא אמרו שאין דין זה נוהג עכשיו ש"מ דס"ל דגם עכשיו הוא נוהג וכו' ואפילו לפי דברי אותו הג"ה לבי אומר לי דכוונתו דעכשיו אינו אסור בכל ענין כמקדם דהיכי דהוראה מבוארת בפוסקים מותר ואם אינה מבוארת האיך נוכל לומר שכל הדברים כתובים והרי אנו רואים שהרבה ספיקות נופלות בין הלומדים ואין איש יכול לעמוד על בירור הדבר וכו' וצריך חכמה יתירה כמי ראוי לנהוג וכו' עכ"ל הצריך לענינינו, הרי מבואר מי הוא אותו החכם אשר הלח"מ לא ידע לכנהו בשמו העצם והוא הסמ"ק מצורך גם תשובתו בצדו דכל הפוסקים חולקים עליו.

ואת אשר אני אחזה ליישב דברי רבינו דהוא מפרש מה דקאמר התלמודא בשווין דלא כפירש"י דמפרש בשווין מותר אפילו קודם ארבעים שנה ואינו אסור להורות אלא כשזה האחר גדול ממנו בחכמה ועיין בתו' דמסכת סוטה ד"ה בשווין אבל רבינו פירש כפירושם של התו' דבשווין אסור להורות דדוקא אם הוא גדול מהאחר בחכמה הוא דמותר לו להורות, ויכילנא בס"ד לפרש טעמא דמיאן רבינו בפירושו דרש"י דרש"י לשיטתו שפיר פירש דבשווין מותר להורות ומה שהקשו התו' על רש"י מהא דאמר אביי בברכות ס"ג ש"מ באתר דאית גבר תמן לא תהוי גבר פשיטא לא נצרכא אלא כששניהם שוין הרי דאפילו אם שניהם שווין אסור לו להורות, הנה מלשון רש"י שכתב שם אהא דשני בששניהן שווין אם באת במקום ת"ח ואינך גדול ממנו אל תטול עטרה לדרוש, וכוונתו לזה שכתבו התו' בסוטה בשם הר"י לחלק בין ת"ח הקבוע בעיר דהוא מותר להורות בשווין אבל אם הת"ח הוא עובר אורח שאינו קבוע בעיר ההיא אז אסור להורות בשווין ואביי מיירי באופן זה שהת"ח יורה מדי הלוכו שם ולזה כוון רש"י שכתב אם באת וכו' שאינו קבוע שם אלא שהוא מעתיק ממקום למקום לפיכך אסור לו להורות, אולם לשיטת רבינו א"א לחלק בין ת"ח קבוע בעיר לת"ח עובר אורח דבהלכות סנהדרין

פ"ב הלכה ח' כתב כל דיין וכו' כי רבים חללים הפילה וכו' זה שהגיע להוראה ואינו מורה והוא שיהי' הדור צריך לו אבל אם ידע שיש שם ראוי להוראה ומנע עצמו מהוראה ה"ז משובח הרי מבואר דעת רבינו דאפילו בשווין אסור לו להורות ואפילו הוא יותר מבן ארבעים אם יש שם ראוי להוראה כמותו ראוי לו למנוע מן ההוראה דהא לא חילק רבינו בין הגיע לארבעים שנה או הוא פחות מארבעים (ואומר אני כי מקדושת כבוד מרן אשתמוטי לי' לפי שעה לשון רבינו בהלכות סנהדרין שהבאנו פה וכן לדבריו הקדושים שכתב בספרו ב"י בי"ד סי' רמ"ב) וא"כ שפיר עביד רבינו דמפרש אפילו בשווין אסור להורות ובהיות כן דמה שאמר ר' אבוהו בתלמיד שהוא פחות מארבעים אסור לו להורות איירי אם הוא שוה בחכמה עם האחר שהוא שם והגיע להוראה כמוהו והוא מבן ארבעים ואילך אבל מי שהוא קטן ממנו בחכמה לא הוצרך לאשמעינן דאסור לו להורות בפחות מארבעים דאפילו הוא יותר מארבעים נמי אסור לו להורות דהא יש כאן מי שהוא גדול ממנו בחכמה וראוי להורות לעם, וגם רבינו לא הוצרך להזכיר דבר זה מרוב פשיטותו ומה שבאמת אסור לו להורות בשווין כשהוא פחות מארבעים היינו ממה דאמרינן במסכת ע"א ה' שדרשו רז"ל בפסוק ואולך אתכם במדבר מ' שנה, וכתיב ולא נתן ה' לכם לב לדעת וגו' אמר רבה ש"מ לא קאי איניש אדעתי' דרביה עד ארבעין שנין עיי"ש ברש"י הרי מבואר דאעפ"י שהן שווין בחכמה מ"מ זה שהוא פחות מארבעים אין דעתו צלולה כ"כ כזה שכבר הגיע לארבעים, והוא כדעת ר' יוסי ברבי יהודה במסכת אבות פ"ד משנה כ' דקאמר הלומד מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו וכו' הרי דעתו ברורה כי רוב שנים יודיעו החכמה והמדע, אבל רבי פליג עליו דהוא אמר אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו יש קנקן חדש מלא ישן ורבינו בפי' המשנה וכן הרע"ב מפרשים דרבי ס"ל דלפעמים יש ילדים צעירי השנים שדעתם ותבונתם יותר שלימה וצלולה מטעם זקנים וא"כ אליבא דרבי אם הם שווין בחכמה מקרה אחד לשניהם ואין קפידא בשנים וזמן לא מעכב אם הוא פחות מארבעים או זקן ושבע ימים רק החכמה תתן קולה.

אולם התלמודא דמסיק עד ארבעין שנין היינו לר"א לשיטתי' דהוא אמר קטן שלא כלו לו חדשיו זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה והוא מפרש מאמר ר"ה א"ר לענין השנים שלא הגיע לשנים ידועים אשר בהם השלים שכלו להבין ולהורות ולכן נקט הכתוב לשון הפילה דהוראתו נפל ועל זה שייל התלמודא עד כמה הוא קרוי נפל ומשני עד ארבעין שנין דהיינו דר"א ס"ל כריב"י דברב שנים יודיעו חכמה ויש הבדל בין הלומד מרך השנים ובין הלומד מזקנים, אולם אנן קיי"ל הלכה כרבי מחבירו, וכן סתמא דגמרא

דמסיק אהך דקטן שלא כלו לו חדשיו תרגומו זה תלמיד המבעט ברבותיו ולא תרגמו לה כדר"א בתלמיד שלא הגיע להוראה משום דסתמא דתלמודא ס"ל ג"כ כרבי דאמר ימים לא ידברו ושנים לא יודיעו חכמה ודעת אלא לפי שכלו יהולל איש המעט אם רב הוא החזק או הרפה הוא כמאמר אליהו בן ברכאל לריעי איוב אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם וממילא קיי"ל כסתמא דתלמודא, ור"ה א"ר גופא אפשר נמי מאי דקאמר שלא הגיע להוראה אין הכוונה על כמות השנים שלא השיג השנים הקבועים אלא על איכות שכלו ותבונתו שעדיין שכלו אינו שלם והוא כמו נפל שלא נגמר שלמות יצירתו כפי חיוב חק הטבע כן זה התלמי' לא נשלם ונגמר עדיין בחכמ' ודעת ועדיין לא למד הרבה עד שיהי' ראוי להורות לעם ושפיר שייך בזה לשון הפילה.

ברם ר"א לשיטתו שהוא מפרש הא דקתני קטן שלא כלו לו חדשיו הוא ממבלי עולם היינו בתלמיד שלא הגיע להוראה ומורה, וע"כ איירי בתלמיד שלמד הרבה כאחד מבעלי אסופות והוא ראוי להורות דאל"כ דעדיין לא שמש כל צרכו מאי איצטרך לאשמעינן דהוא ממבלי עולם דהרי אינו יודע לברר הדין כשמלה ורבה המכשלה היוצאת מתחת ידו לאסור המותר ולהתיר האסור, וגם דבר זה ניכר לכל כי סכל הוא ואינו יודע הלכה ברורה כי כל תלמיד מבין אשר הוא תוהה על קנקנו אחד הרואה ואחד השומע את קולו צא יאמר לו ואל תעלה במעלות הכסאות למשפט וא"כ אינו יכול להטעות לשום אדם משא"כ במספר השנים בנקל יוכל האדם לטעות אם כבר הגיע לבן ארבעים אם לא כי כל האדם כוזב בתואר פניו ואינו דומה לשאר מילי דקתני התם שהם מטעים את העולם, א"ו כוונת ר"א לומר דעדיין לא הגיע למספר השנים הראוים להוראה כי הזמן יגיד מי יורה ומי יבין שמועה ועלי' דידי' שייל התלמודא עד כמה מה המה מספר השנים אשר יהיו להאיש היושב על כסא ההוראה ומסיק עד מ' שנים, וכן במסכת ע"א דשייל התלמודא נמי עד כמה על ר"א לשיטתו הוא דשאיל (ואולי התלמודא דע"א אגב שיטפי' דמסכת סוטה מסיים נמי עד כמה וכו') גם אביי דמסיק בברכות בשווין אסור להורות ולא חילק בין הגיע ללא הגיע לארבעים משמע ג"כ דחולק על ר"א וס"ל דאין ההוראה תלוי' בשנים ואביי הוא בתרא נגד ר"א וגם סתמא דתלמודא בברכות לא מחלק במספר השנים מכל הלין נשמע דליתא לשיעורא דארבעין שנין לענין הוראה ולא נמצא עולתה בדברי רבינו במה שלא הזכיר במספר ארבעים יהי' השופט אשר ידין בין דם לדם בין אשר תאכל לאשר לא תאכל וזולת מדברי ריבות, אלא אם מלא ה' אותו בחכמה ותבונה ואזן וחקר ספרים הרבה אשר מהם תצא תורה הלא הוא יורה יורה ידין יתיר, ואם לבו ריק מחכמה לא יצא בשנים להוראה, גם לא צריך רבינו לחלק בין שווין לאינן שווין

בחכמה דזהו מלתא דפשיטא ואפילו ר"א לא אירי מזה וכ"ש לדידן דעיקר הוראה תלוי' בחכמה ודעת ואדרבה דאפילו בשווין בחכמה כתב רבינו בהלכות סנהדרין אם כבר יש שם מי שראוי להוראה ראוי לו למנוע מהוראה כאמור, ועיין ש"ך י"ד סי' רמ"ב ס"ק נ'.

הלכה ה

ואסור לו לתלמיד לקרות לרבו בשמו וכו'. עיין מ"ש מרן והלח"מ והדרישה בי"ד סי' ר"מ ורמ"ב והב"ח והט"ז והש"ך שם ויתר גדולי אחרונים, והגאון בספר פ"ד בדרוש י"ד כתב ואפשר ליישב דבריהם דוקא כשמזכיר התואר קודם השם כגון אדוני משה שרי אבל אם הקדים השם לתואר אסור, ותמה אני האיך מצאנו ידינו ורגלינו בספר יהושע דשם נאמר כמה פעמים בשם יהושע שאמר משה עבד ה' נהי דאינו צריך להזכיר תואר אדוני או זולת מהתואירים המורים על החשיבות היות תואר עבד ה' רב ועצום הוא מאוד כנודע, וכן מה שאמר שם דבר ה' את הדבר הזה אל משה וגו' ולא הזכירו בתואר כלל כי רב הוא השבח והכבוד כאשר נאמר עליו ה' דבר עמו והוא יקר מכל התואירים הנמצאים אצל האדם, אבל מדוע הקדים השם להתואר וראוי לומר עבד ה' משה, וכן אנו קוראים אותו **משה רבינו**, וזה לא יתכן לדעת הפ"ד והרי אפילו בשם שאינו פלאי נמי אסור להזכיר שם רבו אפילו שלא בפניו ואפילו לאחר מותו של רבו כמבואר בדברי רבינו ועיין קדושין ל"א וצ"ע טובא.

והנה גם על רבינו יש להתעורר במ"ש דאפי' לאחר מותו אסור להזכיר את רבו בשמו והרי ביהושע י"ד כתוב לאמר כלב בן יפונה אמר ליהושע בן נון וישבע משה ביום ההוא וגו' ועוד הרבה פעמים אשר הזכירו שם משה בלי שום תואר לא אדון לא איש האלהים ולא עבד ה', הן אמת כי הט"ז בסימן רמ"ב ס"ק י"ד כתב התלמיד א"צ לומר "רבי" על רבו דרבו בפני רבו ממש אלא יוכל לומר עליו חבירך והרב א"צ למחות בהתלמיד משום כבוד רבו והביאו ראיי' מתלמידי ר"א שאמרו לו בפניו על רבותיו כבר נמנו עלי' חבירך וכו' אבל לענ"ד נראה דזה דוקא כשהתלמיד ההוא אינו אלא תלמיד הרב ההוא בעומד לפניו ואינו תלמיד של רבו דרבו שהוא לא למד לפניו כלל אבל אם הוא ג"כ תלמיד מרבו דרבו אף שהוא תלמיד מובהק מהרב ההוא שמדבר אתו מ"מ חייב בכבודו של רבו דרבו אף בפני רבו ועיין בש"ך י"ד סימן הנ"ל ס"ק מ' ואעפ"י שאין ראיי' לדבר זכר לדבר הוא ממאי דתנן במתני' דבכורות כ"ח האב קודם לאם בכ"מ וכו' מלמד דשניהם שקולים אבל אמרו חכמים האב קודם לאם מפני שהוא ואמו חייבין בכבוד אביו, וכן בת"ת אם זכה הבן לפני הרב קודם את האב בכ"מ מפני שהוא ואביו חייבין בכבוד רבו, וה"נ בדידן הוא ורבו חייבין בכבוד רבו דרבו, ועוד נלע"ד דע"כ לא התירו להתלמיד לומר על רבו

דרבו בפני רבו שהוא חבירך ואצ"ל רבך או רבינו אלא שלא השם העצם בלבדו הזכיר אלא מתארו נמי בתואר חבירך שאין בזה העדר כבוד לרבו דרבו במה שמתאר אותו חבר לתלמידו שהרבה תלמידים אשר הצליחו ונתעלו במעלת להיות חברים לרבם וזהו ג"כ מכבוד הרב שהעמיד תלמיד מובהק כ"כ שראוי להיות חבירו ובכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו ולכן אמרו תלמידי דר"א בפניו על רבו כבר נמנה עלי' ר' יוחנן בן זכאי חבירך, אבל להזכיר רבו דרבו בשם העצם גרידא בלי שום תואר זה ודאי אסור לעשות אם לא שהי' צריכין לומר רבן יוחנן בן זכאי וכבר הי' נכלל ר"א בתואר רבן שהוא ג"כ תלמידו של ריב"ז וזה אינו ראוי לאמר לרבו בפניו לכך אמרו חברך, וכ"ש כשהתלמיד ההוא למד ג"כ בפני רבו דרבו דחייב בכבודו ואסור להזכירו בשמו ומעתה כלב בן יפונה וכל ישראל באותו דור עיקר תלמודם היתה מאדונינו מרע"ה, אף אם אמנם כי יהושע תלמידו הי' המופלג ויחיד בדורו והרי הוא נחשב לכלם כרב המובהק כמבואר בי"ד סי' רמ"ד מ"מ כולם יעידון ויגידון כי זה האיש אלהים משה הוא עולה על כולם שהי' גם רבו מובהק של יהושע וא"כ האיך קראו למשה רבינו לפני יהושע רבן בשם משה גרידא בלי שום תואר הראוי לפי כבודו, ודאי עפ"י מה שאמרו באגדה דשם משה שמו כשם רבו אם מהמספר שהוא כשם אל שדי, ואם דנוטריקון משם משה הוא מטט שר הפנים, וא"כ הוא כבור והדר רב תעטרהו בזה השם משה אשר יקראו לו אך כל זה דברי אגדה והמה לא מעלין ולא מורידין אל דבר הלכה ואין למדין מאגדה. (א"ה אם מהספור או המאמר אשר נזכר בו שם רבו מובן תהלתו וגדולתו כי רם ונשגב הוא והכל חייבים בכבודו ליכא איסורא בהזכרת שמו לבדו).

הלכה ז

וחייב אדם להקביל פני רבו ברגל וכו'. (**א**) **אמרי'** בר"ה ט"ז אר"י חייב אדם לקבל פני רבו ברגל שנאמר מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת מכלל דבחדש ושבת איבעי לה למיזל וכ"ה בסוכה כ"ז רק דשם יש השתנות מעט בנוסחא ומרן העיר על הסוגיא דסוכה ולקמן בהלכות שביתת עשור הוכחתי בס"ד דחיוב קבלת פני רבו הוא דוקא בג' רגלים ולא בר"ה ויה"כ וכן בשבת ור"ח, והגאון בעל פ"י תמה על רבינו מדוע לא הזכיר דגם בשבת ור"ח חייב לקבל פני רבו כדמוכח מהכתוב שהביא ר"י, גם על ר' יצחק גופא קשיא מדוע לא קאמר חייב אדם לקבל פני רבו בשבת ור"ח דהא מסיים מכלל שבת ור"ח איבעי לה למיזל, ועוד יש לתמוה הא בקרא מפורש רק שבת וחדש וא"כ דוקא שבת וחדש איבעי לה למיזל ולא ברגל ולמה קאמר ר"י חייב וכו' ברגל, והמה קו' עצומות וצריכין לשום לב עליהם אבל מה שהקשה הגאון הא בעלמא נשים פטורות

ממ"ע שהזמן גרמא ומאי עדיפותא של מצוה זאת דקבלת פני רבו ברגל לומר דגם נשים חייבות בה, נראה דיש לדחותה בקל דנשים שאננות החמירו על עצמן לעשות גם מ"ע שהז"ג וביותר אשה חשובה כהשונמית הזאת בודאי החמירה על עצמה כמו מיכל בת שאול גם בשאר מ"ע שהז"ג ואף שמיחו חכמים במיכל היינו בתפילין דוקא שצריכין גוף נקי עיין עירובין צ"ו בתו' ד"ה מיכל וכו' משא"כ במצוה זאת דקבלת פני רבו אין בה הפסד וגרעון משום ברכה שאינה צריכה או חששא דבל תוסיף, וכ"ז לפי דעתו של הגאון דמצוה זאת היא מ"ע שהז"ג ומעיקר הדין נשים פטורות, אבל האמת נשים חייבות במצוה זאת מצד עיקר הדין כאשר אברר לפנינו בס"ד, גם מ"ש הגאון נשים פטורות ממ"ע שהז"ג שהיא דאורייי וכ"ש מחיוב דברי קבלה וכו' אחרי העתרת המחילה מכבוד תורתו אומר אני דאין כאן כ"ש עיין בתו' דמסכת ברכות כ' ד"ה בתפלה פשיטא וכו'.

אמנם בעיקר קושיותיו של הפ"י על ר' יצחק כבר קדמוהו הריטב"א בחידושיו למסכת סוכה ובמהרש"א בח"א יציב פתגם כי תירוצם שם מלבד שהם דחוקים בעצמותם וטובא יש לגמגם בהו אף זו לו יהי כי נסבול ונשא הדוחק, אבל הנה תקשה ביותר על רבינו למה נקט הוא דוקא ברגל ולא נקט נמי שבת ור"ח, והנראה לענ"ד בס"ד בישוב דברי רבינו ובישוב הקושיות הנ"ל על ר"י, הוא דאני אומר איפכא דהואיל ובקרא הוזכר שבת ור"ח בפירוש לכך בהם פטור מלקבל פני רבו ורגל הואיל ולא נזכר בקרא בפירוש לפיכך מוכח דחייב לקבל ברגל פני רבו ואי הוי כתיב גם רגל הי' פטור מלקבל פני רבו אף ברגל, וכן אם לא היה כתיב שבת או ר"ח היה חייב לקבל פני רבו בשבת או בר"ח, וביאור זה דהא לכאורה קשה לענ"ד טובא בהך קרא דבעלה של השונמי' שאל אשתו מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת וכו' דמה זו שאלה דנהי דבחדש ושבת איבעיא לה ומחויבת היא לילך ולקבל פניו אפי רברבא של אלישע אבל הא בודאי איכא מצוה בכל שעה ושעה אף בימות החול כי יראה חכמי' וכדאמרינן להדיא בחגיגה דף ה' דר' יעקב איש כפר חיטייא הוה מקבל אפיה דרבי כל יומא וכו' מי זוטר מאי דכתיב בהו ברבנן וכו' הרואה חכמים במיתתן יחיה בחייהן על אחת כמה וכמה וכו' הרי שלך לפניך דאיכא מצוה רבה לקבל פני חכמי' בכל שעה, ואם בשביל שהי' בנם חולה קצת לפי דעת אביו שאמר לו הבן ראשי ראשי והיא צריכה שתהיה בביתה כדי שתשמש את הבן החולה והלא הרבה בני בית ומשרתים ושפחו' ועבדים הי' להם לשמש את הבן ההוא, כי היא היתה אשה גדולה וחשובה ועשירה, וביותר שאמרה וארוצה וגו' ואשובה וגו' והיינו שתלך ותשב מיד לביתה מה עול מצא בה בעלה אם תלך לקראת איש אלקים נורא מאד באחת מימי החול אטו מילתא זיטרתא היא בראות פניו כראות פני אלקים וצ"ע

לכאורה לענ"ד, ואף גם זאת קשיא לענ"ד להך סוגיא דר"ה והוא דלפי דברי ר"י דאמר דחייב אדם לקבל פני רבו ברגל, יהיה הפירוש בדברי ר"י דרק ברגל לבד הוא החיוב לקבל פני רבו לא בשבת ור"ח, ובין שיהיה הפירוש בדברי ר"י כפירוש של הריטב"א והוא דר"י חידש לן דאף ברגל שלא נזכר בפי' בקרא מ"מ גם בו חייב לקבל פניו אבל הא מיהא לפחות ברגל חייב לקבל פני רבו לכ"ע א"כ למה באמת לא אמר בעלה של השונמית מדוע את וגו' לא חדש ולא שבת ולא רגל וגם זה צ"ע לכאורה, ורבינו קשיא לי' כל אלה לפיכך פירו' הוא דברי ר"י כך, והוא עפ"י מה דאמרינן במועד קטן דף י"ח אמר רב שמן ב"א הוי קאימנא קמי דר' יוחנן בבי מדרשא בחש"מ ושקלינהו לטופריה בשיניו ושדינהו וכו' איני והתניא ג' דברים נאמרו בצפורנים וכו' זורקן רשע, טעמא מאי שמא תעבור עליהן אשה מעוברת ותפיל, אשה בבי מדרשא לא שכיחא וכו' הרי דאשה אין דרכה לילך לבה"מ וטעמא דמילתא הוא משום צניעות דהתלמידים יושבים לפני רבם ואין זה מדרכי הצניעות להתערב אשה בין אנשים (אף שמשום אסור יחוד ליכא) והנה מרן בטור א"ח סי' רפ"ח הביא תלמודו בידו בשם הירושלמי (דשבת פר' ט"ו הלכה ג') ובשם מדרש תנחומא וכן הביאו מרן הרמ"א בהגה בסוף סי' ר"ץ דת"ח שהם עוסקים בתורה כל ימי השבוע ראוי להם למעט ביום השבת בלימוד התורה ולעסוק בו יותר בתענוגים הרי דאין קובעים בשבת מדרש לתלמידי' וכמו כן בר"ח אין קובעים מדרש לתלמידי' דהא גם בר"ח מצוה להתענג ולהרבות בו אכילה ושתיה, וכמבואר בטור ובב"י ובש"ע א"ח סי' תי"ט ועיין בט"ז ובמג"א שם ובפר"ח שם, ולפחות אין קובעין מדרש כל היום כולו, וכעין זה אמרינן בביצה דף ד' וביתר מקומות בש"ס דרב לא מוקי אמורא עליה מי"ט לחבריה וכו', ומעתה שפיר קאמר בעלה של השונמית לאשתו מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת וגו' וכוונתו בזה דבשלמא אם הי' היום יום שבת או ר"ח, שאז אין התלמידים לפניו שאינו קובע מדרש וישיבה בימים ההם ולפחות רוב היום אינו קובע ישיבה א"כ שפיר אפשר לך שתלך אצלו לקבל פניו כי רב הוא ודבר גדול הוא לקבל פניו אף ביום שאינו מחויב בו חיוב גמור לקבל פניו, דהא ס"ס מצוה רבה איכא לראות פניו ואינך פורץ בזה גדר הצניעות, אבל הא קשיא לי עליך, כיון שהיום אינו לא שבת ולא ר"ח א"כ התלמידים יושבים לפניו תמיד לשמוע דבר ה' זו הלכה ודרכי הנבואה, וכדאמרינן בכתובות דף ק"ו ע"א שהי' לו תלמידים הרבה יושבים לפניו, וקצת מבואר ג"כ בקרא מהרבה בני הנביאים שהי' יושבים לפניו, והרי אין דרכה של אשה לילך לבה"מ במקום שיש תלמידים הרבה מפני הצניעות והיאך תפרוץ אתה גדר הצניעות, והנה כי כן אזדא לה קושיתי דנהי דאינו חודש ושבת היום אבל הא מיהא

מצוה רבה קעביד המקבל פני רבו אפילו בכל יום ויום דהך מצוה רבה אינו אלא באיש אבל לא באשה דאין בה מצוה לקבל פניו חוץ משבת ור"ח שיש בו משום פרצת גדר הצניעות, ולפיכך לא הזכיר בעלה של השונמית גם רגל בדבריו דברגל ג"כ אין אשה יכולה לילך לקבל פני הרב, דאעפ"י דגם ברגל אין קובעין ישיבה ומדרש דניתנו ביותר להתענג בהן, אבל מ"מ כל היום תמיד התלמידים מצוים אצלו, כדי לקבל פניו כת נכנס וכת יוצאת לעומתו ברוך יאמרו ברכת החג בחג, דהא ברגל חייבים התלמידים לקבל פני רבם, וא"כ ברגל גם בביתו של הרב לא ישכנו רגליה של האשה דגם בבית הרב (אף שאינו יושב אז בבית מדרשו) מצויין תלמידים לפניו לראות פניו כראות פני אלקים וא"כ אף אם הי' היום ההוא של הליכת שונמית אחד משלשה רגלים, מ"מ היה בעלה שואל אותה מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת, דהא אין היתר לאשה צנועה ללכת לקבל פני הרב כי אם בשבת ור"ח ואפס זולתו משום פריצות גדר הצניעות ואחרי הבא עלינו בדברינו הניתנין למעלה מיושב קושית הריטב"א וסייעתו דלמה נקט ר"י ורבינו חיוב הקבלת פני רבו ברגל ולא נקטו בשבת ור"ח ואדרבה קשה מנ"ל כלל רגל, דאדרבה מדהוזכר בקרא שבת ור"ח ולא הוזכר בקרא רגל מזה מוכח תרתי, חדא דבשבת ור"ח אין התלמיד מחויב לקבל פני רבו, וזאת שנית מוכח דברגל חייב התלמיד לקבל פני רבו, דדבר זה דבשבת ור"ח אין התלמיד מחויב לקבל פני רבו מוכח, דאל"כ היאך אמר הבעל להאשה השונמית דאם הי' היום חדש ושבת לא הי' קשה לו למה היא הולכת אליו שאין בזה פרצת גדר הצניעות הואיל ואין הרבה תלמידים מצויים לפניו והלא הרבה מתלמידיו מצויים לפניו בביתו ובחומותיו אף בשבת ור"ח לקבל פני רבם, אלא ודאי שמעית מיניה דביום השבת וביום ר"ח אין התלמידים צריכים לקבל פני רבם, ודבר זה דברגל חייב התלמיד לקבל פני רבו מוכח מהך קרא מכח מה שלא אמר לה מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת ולא רגל וכו', אלא ודאי מוכח מזה דברגל חייבים התלמידים לקבל פני רבם וכדאמר ר"י וכמו שפסק רבינו ממילא ברגל אסור לאשה לבא לבית אלישע משום פרצת גדר הצניעות, ואם הי' אותו היום י"ט ג"כ הי' בעלה שואל אותה מדוע את הולכת אליו וגו' וא"כ הרי מוכח מזה דבשבת ור"ח אין התלמיד חייב לקבל פני רבו ברגל ומדוקדק עם האמור בס"ד לישנא דתלמודא בר"ה דקאמר מכלל דבשבת ור"ח איבעי לה למיזל וכו' מאי תיבת "לה" דקאמר הכי הוי לי' למימר מכלל דבחדש ושבת איבעי למיזל וכו' אבל מתוך האמור הוא נכון דדוקא בר"ח ושבת שאין קובעים בהם מדרש וגם בימים ההם אין מקבלין התלמידים את פני רבם הוא דרשאה האשה לילך ולעלות וליראות את פני האדון אלישע שאין בזה פרצת גדר הצניעות ולכך

קאמר איבעי לה למיזל וכו' רצונו שהיא דוקא איבעי למיזל משא"כ ברגל או באחד מימי החול אין לה רשות ללילך אליו כיון שהיא אשה יש בו משום פרצת גדר הצניעות לזה טוב לה שבתה בביתה.

(ב) **ברם** זה שכתבנו ניחא לפי הגירסא שהיא בר"ה מכלל דבחדש ושבת איבעי לה למיזל וכו' משא"כ לפי הנוסחא שבסוכה דף ך"ז מכלל דבחדש ושבת מחייב אינש לקבולי אפי רביה וכו' אמת ויציב דאפשר לומר דרבינו היתה נוסחתו שבמסכת סוכה ג"כ כהנוסחא ההיא שבמסכת ר"ה או שרבינו תפס להך נוסחא של הסוגיא דר"ה לעיקר, אבל גדולה מזו אני אומר בס"ד דאין אנו צריכים לכל הדוחקים הללו, דאף לפי הנוסחא שבמסכת סוכה דברי רבינו הם נכונים בטעמם ונמוקם עמם, ושאין סתירה בשתי הנוסחאות כי שפה אחת להם ודברים אחדים, וביאור זה דכבר כתב מהרש"א בח"א בסוכה דר"י יליף רגל דחייב לקבל בו פני רבו מקרא דמדוע את הולכת וגו' משום דס"ל דלא גרע רגל מחדש שהוזכר בקרא בפירוש שצריך לקבולי אפיה רביה ולכאורה עדיין לא הועלה בזה מזור למחלת קושיא זו דהא לפי האמור מוכרחים אנו לומר דר"י מודה דאפי' בר"ח צריך לקבל פני רבו ומכ"ש ברגל דצריך לכך וא"כ מה ראה על ככה ר"י למינק' בלשונו רגל ולמה לא נקט נמי שבת ור"ח וצ"ל לענ"ד בס"ד בכוונת מהרש"א דמה שמוזכר בקרא בפירוש לא הוצרך ר"י לאשמעינן דזיל קרי ביה רב הוא, ולא אתא ר"י אלא לאשמעינן חדשות מה שלא נודע מן הקרא והוא דגם ברגל איכא חיוב לקבל פני רבו, אבל זהו דוחק לומר כן שהרי לפי פשיטותן של דברי מהרש"א הא רגל אתיא בק"ו מר"ח דהא עדיף טפי טובא רגל לפחות מר"ח, וא"כ מאי חדוש אשמעינן ר"י בזה דכל בר בי רב יבין מעצמו זה, אבל כפי מה שאכתוב לפנינו בס"ד מיגרע גרע רגל מר"ח וטובא אשמעינן ר"י דאף ברגל חייב לקבל פני רבו, והוא דכוונת ר"י במה שנקט רגל, הוא להוציא אותנו מטעות שיש לטעות בהך קרא דרגל גרע משבת ור"ח דברגל אינו צריך לקבל פני רבו אם אינו יכול למיזל ולבא לביתו עוד באותו היום, דאע"פ דקדושת הרגל עדיפא טפי טובא לפחות מר"ח, אבל נגד זה יש ריעותא גדולה מה שאינו בשבת ור"ח, והוא דבשבת ור"ח שפיר חייב לקבל פני רבו אפילו לא יכול לחזור ולבא לביתו באותו היום, שהרי אין בזה ביטול מצות עשה דאורייתא של ושמחת בחגך אתה ובניך וגו' דלא נאמר אלא על הרגלים לחוד אבל ברגל היא דאינו צריך לקבל פני רבו אם לא יכול למיזל ואתא ביומיה ולשמח אשתו ובניו, שהרי אז ע"י מצות הקבלת פני רבו מבטל מצוה דאורייתא של שי"ט וכמו שר"א במסכת סוכה שם באמת סובר כן ואמר לתלמידו אינך משובתי הרגל וכו' דכתיב ושמחת אתה וביתך וכו' לזה בא ר"י והאיר עינינו מכח

סברתו דאף ברגל חייב לקבל פני רבו אעפ"י שאינו יכול לבא באותו היום לביתו ולשמח אשתו ובניו, דאעפ"י דרגל לא אתיא מר"ח מטעם הפירכא האמורה דיש גריעותא ברגל מה שאינו בר"ח אבל הא מיהא כיון דגם לר"ח יש ריעותא גדולה מה שאינו ברגל דהיינו שר"ח אין קדושתו כ"כ כמו שיש לרגל ס"ל לר"י דלפחות שקולים הם רגל ור"ח וכשם דחייב אותנו הקרא בהקבלת פני רבו בר"ח מכח הך קרא מחויב ג"כ ברגל לקבל פני רבו, וא"כ טובא אשמעינן ר"י דאפילו מצוה זו של לשמח אשתו ובניו ברגל נדחית ג"כ מפני מצות קבלת פני רבו והיינו דהוא סובר דמצות הקבלת פני רבו היא גם כן מצוה דאורייתא ואף דלא ידעינן לה מתורת משה כ"א מקרא דדברי קבלה, מ"מ הוא דאורייתא רק דמקדם גמרא גמירי לה ואח"כ אסמכינהו אקרא, וכדאמרינן כן במ"ק דף ה' ע"א וביתר מקומות בש"ס מקמי דליתי יחזקאל מאן אמר אלא גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכוהו אקרא ולפ"ז הדבר מוכרח דר"י סובר דאפילו לא אזיל ואתא ביומיה ג"כ צריך למיזל ולקבל פני רבו אפילו ברגל וכך הי' מפרש המקשה דברי ר"י מכח קושי' מהרש"א או מנ"ל לר"י כלל דברגל חייב לקבל פני רבו או דלמה נקט בלשונו דוקא רגל ולא נקט נמי שבת ור"ח ולפיכך שפיר הקשה המקשה בכח עליה דר"א איני והאמר ר"י מניין שחייב וכו' ומעתה כי כן לפי דעת המקשה האמור דלא מחלק בין אזיל ואתא ביומיה לבין אזיל ולא אתא ביומיה ע"כ צ"ל דאף בשבת ור"ח חייבים לקבל את פני הרב, ומה דר"י לא נקט לשונו אלא רגל בלבד לא נקטו אלא לרבותא דהא בקרא כתיב בפירוש חדש ושבת וזה א"א לאמרו דמה דנקט הקרא חדש ושבת לא משום דבהו איכא חיוב בהקבלת פני הרב אלא פירושו הוא דבחדש ושבת הואיל ואין התלמידים מצויים לפני הרב שאין מקבלין פני הרב בימים ההם לפיכך אפשר לה לילך אצל הנביא ואין בה משום העדר הצניעות אבל ברגל א"א לה לילך אל הנביא הואיל והתלמידים יושבים לפניו ומקבלים בו ביום פניו יש בהליכתה אליו יציאה מגדר הצניעות דהא תינח לפי האמת דחיוב זה של הקבלת פני רבו אינו חיוב גמור ובא האות והמופת על זה שהרי החיוב הקבלת פני רבו היא נדחית מפני המצוה של ושמחת אתה וביתך וכו' ואי הוי חיוב גמור הקבלת פני רבו ברגל מאי אולמא דהאי מצוה מהאי מצוה, אלא ודאי כדאמרינן דאין חיוב גמור בהקבלת פני רבו ברגל לפיכך החיוב הגמור של ושמחת אתה וביתך וכו' מדחה לחיוב הקבלת פני רבו ברגל, אף אתה אמור דה"ה נמי שנדחת מצות קבלת פני רבו ברגל מטעם שאינו מדרכי הצניעות ומוסר הנשים אבל לפי סברת המקשה והוכחתו ממאמר דר"י דהקבלת פני הרב הוא חיוב גמור עד שהוא דוחה אפילו מצוה דאורייתא א"כ היאך נאמר דיהי' נדחה החיוב הגמור של הקבלת פני הרב ברגל מפני שאינו מדרכי

הצניעות ופריעת מוסר נשים קצת, וחיוב מצות ראיה בעזרה ברגל יוכיח דלולי דגלי לן קרא דזכורך למעט נשים ה"א דחייבות במצות ראי' וכדאמרינן בחגיגה דף ד' וכמו כן מצות הקהל יוכיח שבאו שם אנשים ונשים, ועוד שהרי אפשר לה שתמתין שם עד לעת ערב כשתראה שכבר פסקו התלמידים לילך לרבם בהקבלת פניו אז תבוא היא להקביל פניו שהרי אין התלמידים יושבים לפניו כל היום עד הלילה כיון שאין בו קביעות מדרש וישיבה, ואם יאוחר הדבר עד לעת ערב ותעוכב שם מלבא עוד אל בית בעלה ביום ההוא ולקיים עם בעלה מצות שי"ט מה לה בכך, דהא אפי' אזיל ולא אתא ביומי' ג"כ הדבר הבא מן החובה לקבל פני רבו ברגל לפי מאי דס"ד של המקשה אלא ודאי צ"ל דחדש ושבת הנזכר בקרא לפי סברת המקשה הוא כמשמעו והיינו דאף בחדש ושבת מחויב לקבל פני הרב, והא דכתיב בקרא לא חדש ולא שבת ולא כתיב ג"כ ולא רגל הנה לפי מאי דס"ד של המקשה צריכין לומר דר"י דחק עצמו בקרא וסובר די"ט הוא בכלל שבת דקאמר וכעין זה כתבו התו' בשבת דף כ"ד ע"ב בד"ה ולא עולת חול בשבת וכו' וכל זה לפי מאי דס"ד של המקשה (ומדי דברי ראיתי לעורר בס"ד עוד על דברי הפ"י במה שר"ל דנשים פטורות מהקבלת פני רבם ברגל מטעם דהיא מ"ע שהז"ג הנה מלבד מה שהשבתי עליו בס"ד שם באות הקודם אף זו אומר אני דאף מעיקר הדין נשים חייבות בהקבלת פני רבן דאין זה מ"ע שהז"ג כלל וכלל, שהרי מצוה זו של הקבלת פני רבו ברגל אינה מצוה פרטיית ומנין בפני עצמו במנין התרי"ג מצות, אלא כי הוא זה רק חלק מחלקי המצות עשה של כבוד רבו ות"ח הגדול ממנו שאף זה הוא בכלל כבוד הרב לקבל פניו ברגל, וכעין כבודו ית' שצוה אותנו לכבדו לראות פני האדון ה' צבאות בשלש רגלים כך חלק מכבודו ליריאיו גדולי הדור ורבותיו של אדם לראות פניו ברגל (ואם חייב בהקבלת פני רבו אף בשבת ור"ח הפליג בכבוד יראיו יותר מבכבודו שעל כבודו לא חס כביכול מפני טורחן של ישראל להטריחן לעלות בכל שבת ובכל ר"ח והי' מידי חדש בחדשו תכבד העבודה על האנשים) והרי מצוה זו של כבוד רבו ות"ח הוא מ"ע שאין הז"ג ואף הנשים חייבות בה וכמבואר בספר מנין המצות לרבינו מנין ר"ט שלא כתב שם שאינה נוהגת בנשים וכבר כייל לן בשרשיו כל מקום שלא יאמר בפירוש שהנשים פטורות הנשים חייבות בהן וכן מבואר שם בספרו סוף חלק העשין שמנה מנין ר"ט בכלל חיוב הנשים שחייבות בהן דהיינו מנין ר"ט ור"י ורי"א אך שבמנין רי"ב כתב שאין הנשים חייבות בה וממילא ג"כ הן חייבות בכל מיני חלוקת כבוד הראוי להרב כל חלק וחלק בזמנו הראוי לו, ולא פטרה התורה נשים ממ"ע שהז"ג אלא כגון סוכה ולולב ותקיעת שופר וכדומה שבכל אלה עיקר המצוה היא מ"ע שהז"ג לא כשעיקר המצוה היא מ"ע שאין

הזמן גרמא רק שחלק מחלקי המצוה היא מ"ע שהזמן גרמא, כשם שהנשים חייבות בעיקר המצוה כך הן חייבות בחלק המצוה, שהרי כל עיקר פיטורן של הנשים ממ"ע שהז"ג אתי מהיקישא דפפונאי דאיתקש כל התורה לתפילין והרי מצות תפילין עיקרה היא מ"ע שהז"ג ודיו לבא מן הדין להיות כנדון ואע"פ שאין משיבין על ההיקש, אין זו תשובה על ההיקש אלא דלא שייך בזה ההיקש ועוד דאין עוקרין בזה ההיקש שהרי ההיקש איצטרך לענין מ"ע שהז"ג בעיקר מצותן מה שהן דומיא דתפילין ובשביל אין היקש למחצה לא דחינן סברא אלימתא וכמ"ש כן התו' בב"מ דף קי"ד ע"א בד"ה ואידך ההוא לנדון בכבודו וכו' וביתר מקומות בש"ס).

אמנם כן לפי מה דמשני התרצן בסוכה שם הא דאזיל ואתא ביומא הא דאזיל ולא אתא ביומא וכו' הנה לא בלבד שאין מכאן הוכחה שר' יצחק סובר דאף בשבת ור"ח צריך לקבולי אפיה דרביה, אלא אדרבה מוכח איפכא דדוקא ברגל לחוד הוא דחייב לקבל פני רבו אבל בשבתות ור"ח אין בהם חיוב לקבל פני רבם דאל"כ אלא דאף בשבת ור"ח צריך לקבולי פני רבו תקשה למה קאמר ר' יצחק דוקא ברגל דצריך לקבל פני רבו היה לו לומר לר' יצחק חייב אדם לקבל פני רבו בשבת וברגל ובר"ח, דהא שוב א"א להשיב ולתרץ כמו שתירצנו דר' יצחק נקט רגל על לשונו לרבותא דאפילו ברגל נמי צריך לקבל פני רבו דתקשה ממ"נ אי אזיל ואתא ביומא מה רבותא יש ברגל טפי מבשבתות ור"ח הא כל אפיין שווין מקרה אחד לכולם כיון דאינו מתבטל ע"י הקבלת פני רבו אף ברגל ממצות ושמחת אתה וביתך כיון דאפשר לו לקיים שניהם לקבל פני רבו ואח"כ בבואו לביתו שמח ישמח אשתו ובניו, ואם אזיל ולא אתא ביומא הא באמת אין רשאי לקבל פני רבו ברגל מכח איסור ביטול מצות ושמחת אתה וביתך וגו' אלא ודאי דר' יצחק נקט רגל דדוקא ברגל הוא דמחויב לקבל פני רבו אבל בר"ח ושבת לא, וממילא צריכין לומר הא דקאמר קרא לא חדש ולא שבת וגו' היינו כפירושינו דבר"ח ושבת הואיל ואין התלמידים שם אצל הרב שאין קובעין בהן מדרש וגם אין מקבילין בהם פני הרב, לפיכך רשאה ללכת אל הנביא אם תרצה על צד הרצון והחפץ שאינה יוצאת בזה מגדר הצניעות משא"כ ברגל נהי דאין קובעין בו מדרש אבל הא מיהא התלמידים שם אינה רשאית לילך להנביא לראות פניו שהרי היא יוצאת עי"ז מגדר הצניעות.

והשתא לפי מה דמסיק התרצן דמצות הקבלת פני הרב היא נדחת מפני המצוה של ושמחת וגו' שפיר אפשר לפרש הפסוק מדוע את הולכת היום וגו' כפירושינו כיון שהך מצוה הקבלת פני רבו ברגל אינו חיוב גמור שהרי היא נדחת מפני המצוה של ושמחת וגו' לזה שפיר נמי נדחת מצות הקבלת פני רבו מפני גדר הצניעות כי רבה היא מצות

הצניעות בכל אדם אף כי באשה, ולפיכך אין ראוי לאשה שתלך לקבל פני רבה ברגל דא"א לומר ג"כ שתמתין עד קרוב לעת ערב כאשר ילכו התלמידים מבית הרב דאולי תאוחר כל כך עד שתמנע לגמרי ממצות ושמחת וגו' שהיא ג"כ מחויבת להיות באותו המקום שבעלה הוא שם כדי שישמח בעלה עמה, וכמ"ש כן להדיא הראב"ד בהשגות לקמן בריש הלכות חגיגה לענין עלות האשה לרגל, שאף שהיא פטורה מן הראיה וכמבואר במשנה דריש חגיגה ובגמרא שם דף ד' ע"א מ"מ היא מחויבת לעלות עם בעלה לירושלים כדי שישמח בעלה עמה דהא השתא קאמינן לפי המסקנא דמצות קבלת פני רבו ברגל היא נדחת מפני המצוה של ושמחת וגו' וא"כ הגירסא והנוסחא של מסכת ר"ה היא לפי האמת לפום מאי דאסיק הסוגיא דמסכת סוכה דאי אזיל ולא אתא ביומא דפטור ואינו רשאי להקביל פני רבו ברגל כדי שלא לבטל החיוב הגמור של ושמחת וגו' וא"כ שתי הסוגיות דסוכה ודר"ה צדקו יחדיו, וגם דברי רבינו צדקו (א"ה לדעת הראב"ד אין חיוב השמחה על האשה אלא על בעלה לשמחה ואם האשה איננה בביתו והולכת לקבל פני הרב נפטר מחיובו).

(ג) **וראיתי** שמרן פה תמה על רבינו דהא בסוכה דף כ"ז ע"ב אמרינן ת"ר מעשה בר' אלעאי שהלך להקביל פני ר' אליעזר רבו בלוד ברגל אמר לו אלעאי אינך משובתי הרגל משבח אני את העצלנין שאין יוצאין מבתיהם ברגל, דכתיב ושמחת וגו' איני והאמר ר' יצחק מניין שחייב אדם לקבל פני רבו ברגל שנאמר מדוע וגו' מכלל דבר"ח ושבת מחייב אינש לקבולי אפיה רביה, לא קשיא הא דאזיל ואתא ביומא הא דאזיל ולא אתי ביומא וכו' הרי דהגמרא לחלק יוצאת דהך חיוב הקבלת פני רבו ברגל אינו אלא דוקא כשהוא אזיל ואתא ביומיה וא"כ קשה למה לא חילק רבינו בכך בין אם אזיל ואתא ביומא לבין אזיל ולא אתא ביומא, והנה מרן תירץ דרבינו סובר דר' אליעזר הוא דסובר כן אבל רבנן פליגי עליה ולא מחלקי כלל.

ואחרי העתרת המחילה מכבוד וקדושתו של מרן הנה זה דוחק מאוד דא"כ מאי פריך הגמרא עליה דר' יצחק מהך עובדא דר' אליעזר דהא אמר לך ר' יצחק אנא דאמרי כרבנן ומחייבים בקבלת פני רבו ברגל ולא מחלקי כלל בין אם אזיל ואתא ביומא לבין אם אזיל ולא אתא ביומא, ועל ר' אליעזר לא קשיא מהך קרא של מדוע את הולכת וגו', דהא פשטיותיה דקרא אינו מורה על חיוב קבלת פני רבו אלא בשבת ור"ח דוקא לא ברגל, גם הרד"ק בשם אביו מפרש בהך קרא לפי דרך הפשט פירוש אחר וטוב וערב ומקובל לדעת וא"כ דלמא ר"א סובר כפי פירוש הרד"ק (אמת הדבר כי לא נעלם מר' יצחק ג"כ פירוש אביו של רד"ק אלא נראה לענ"ד בס"ד דר' יצחק דייק תיבת **היום** דקאמר מדוע

את הולכת אליו היום וגו' ונראה כמיותר, אם לא שמורה שעצמות היום גורם שלא תלך ואם היה לסבה שהיה הזמן קרוב מעת ראתה את פני אלישע זה אינו תלוי בעצמות היום מה הוא, ולזה דרש ר' יצחק שעצמות היום גורם לשאלת מדוע את הולכת וגו' שאילו היה היום ההוא יום שחייב אדם לקבל פני רבו לא הייתי שואל אותך מדוע את הולכת אליו וגו', לא כן היום שהוא יום חול אין היום גורם להלכיכה, כך אפשר לומר בכוונת ר' יצחק, אבל זה הדיוק של תיבת "היום" אם כי הדרשא תדרוש לר' יצחק, אבל אין בו מן הקושי כל כך לר"א, דמלבד שכך הוא לשון בני אדם לומר בשאלה כזו "היום", אף גם זאת להיות הבעל היה יודע שבנם היה חולה באותו היום וכמבואר בכתוב שם לזה שאל הבעל לאשתו שונמית אם אין היום גורם ללכת אל הנביא דהיינו שהנער חולה חלי חזק וגדול, ולכן הולכת אל הנביא להתפלל בעדו, לזה השיבה לו ותאמר שלום וגו' רצונה בזה שיש שלום להנער, והיא תשובה מעין השאלה).

אבל את אשר אני אחזה לי בישוב דעת רבינו הוא דלכאורה קשיא לענ"ד איפכא על ר' אלעאי, דאף אם נאמר שלא היו לו אז עדיין בנים או שהיו לו רק בנים קטנים מאד יונקי שדים עד שאינם בני שמחה, אבל הא מיהא אשה היתה לו בודאי אז בשעת אותו מעשה כשהלך לקבל פני רבו ר"א וכמבואר ממה שאמר ר"א לר' אילעאי וא"כ קשה היאך ח"ו טעה ר' אילעאי בפשיטות כאלה להיות סובר שהוא מחויב לקבל פני רבו ברגל אף שתבטל בזה שמחת ביתו זו אשתו דהיאך יעלה על הדעת לבטל מצות עשה דאורייתא המפורשת בקרא בשביל מצוה דדברי קבלה או מפי השמועה לקבל פני רבו ברגל, ובכ"מ מבטלינן קום ועשה נגד שב ואל תעשה, הלא אפילו בר בי רב דחד יומא נמי לא יטעה בדבר זה, ומכ"ש שלא יטעה בדבר פשוט כזה ר' אילעאי דהוי רב גובריה והוה מגדולי תלמידי ר"א, ולא בלבד דקשיא על ר' אילעאי אלא אפילו על המקשה נמי קשיא לענ"ד דהאיך אסיק אדעתי' דר' יצחק אמר למימרא דילי' אפילו אזיל ולא אתא ביומיה, מב' טעמים האחד שיהיה נדחה מצות עשה דאורייתא ממצוה קלה מדברי קבלה, שנית וכי לא ידע המקשה זה כלל גדול בידינו שב ואל תעשה עדיף מקום ועשה, והרי אם לא יקבל פני רבו לא יהי' עובר כי אם בשב ואל תעשה, ואם עובר על ושמחת וגו' עובר בקום ועשה שהולך מביתו וא"כ למה לא אסיק המקשה אדעתיה לחלק בין אם אזיל ואתא ביומא לבין אם אזיל ולא אתא ביומא, וצ"ע לכאורה.

והנראה לענ"ד בס"ד בישוב כל זה דהא גם בלא"ה קשיא לענ"ד על ר"א דאמר לר' אילעאי משבח אני את העצלנים שאין יוצאין וכו' דכתיב ושמחת וגו' והרי קרא זה לא נאמר כלל גבי י"ט אלא כי הוא נאמר בפ' ראה גבי מעשר שני ומאי שייטיה דהך קרא

הכא גבי י"ט והי' לו להביא קרא הנאמר בי"ט גופא, דהיינו של ושמחת בחגך וגו' וגם זה צ"ע לכאורה.

אמנם ראיתי בתו' דפסחים דף ק"ט ע"א בד"ה שנאמר ושמחת וגו' (לפי גירסתם שהי' להם בגמרא שם דמפיק ליה מקרא דושמחת אתה וביתך וגו' לא כפי גירסתינו דנפקא מקרא דושמחת בחגיך וגו') שהקשו ג"כ על הסוגיא דהתם דמפיק ליה הגמרא שם מקרא של ושמחת וגו' ולמה לא מפיק ליה מהך קרא של ושמחת בחגך וגו' ותירצו דהואיל ובהך קרא של ושמחת בחגך וגו' הנאמר גבי י"ט לא נזכר בו בפירוש תיבת "וביתך" דמיני' ידעינן שמחויב לשמח את אשתו רק דילפינן בגזרה שוה ושמחת ושמחת מה התם חייב לשמח את אשתו עמו וכו' ה"ה נמי הך ושמחת בחגך וגו' הנאמר גבי י"ט דקאי נמי על אשתו וכו' ושמחת אתה וביתך וגו' להורות לן מהך קרא של מ"ש נפקא לן החיוב לשמח את אשתו עמו גבי שמחת י"ט.

והנה כי כן דון מיניה ואוקי באתרן, דאף בהך עובדא דר"א עם תלמידו נימא הכי דלהכי אייתי הך קרא של ושמחת אתה וביתך וגו' הנאמר גבי מ"ש, דאילו הי' מביא לו הך קרא של ושמחת בחגיך וגו' הי' ר' אילעאי משיב לו שהוא אין לו בנים הראוין לשמחן שהם עוללים ויונקי שדים או שלא היו לו אז עדיין בנים כלל או שהיו לו בנים גדולים שאינם סומכים על שלחנו והם משמחים עצמם, ואם מפני אשתו דלמא באמת אינו מחויב לשמחה, דהא בהך קרא של ושמחת בחגיך וגו' לא נאמר כלל תיבת "וביתך" המורה על אשתו לכך גילה לו ר"א לר' אילעאי דגמרינן ג"ש מהך קרא של ושמחת וגו' דאף בי"ט חייב אדם לשמח את אשתו, והביא ר"א להך קרא של ושמחת אתה וביתך וגו' להורות לו דמהך קרא נפקא גם לי"ט דחייב לשמח את אשתו מכח ג"ש.

ומעתה ר' אילעאי כשהלך להקביל פני רבו ר"א עדיין לא הי' יודע מהך ג"ש של ושמחת ושמחת לענין דחייב לשמח את אשתו עמו גם בי"ט עד שגילה לו ר"א רבו דילפינן הך ג"ש, דהא ג"ש אין אדם דן מעצמו אלא א"כ קבלה מרבו, ובאמת הי' ר' אילעאי סובר דאינו מחויב לשמח את אשתו בי"ט רק קרא כדכתיב ושמחת בחגיך וגו' ממילא ר' אילעאי שלא היה לו אז עדיין בנים לשמחן, והוא הי' שמח שם בלוד אצל ר"א, ולא נותר לו בביתו רק האשה שנתן לו אלקים עמדו, ולה אינו מחויב לשמחה לפי דעתו ואיפו זאת שפיר עבד ר' אילעאי שהלך מביתו להקביל פני רבו, ואז קיבל מרבו הך ג"ש של ושמחת ושמחת דאף בי"ט חייב לשמח את אשתו, גם המקשה הי' סובר דר' יצחק לא שמיע לי' הך ג"ש האמורה, ממילא סובר ר' יצחק דאינו חייב לשמח את אשתו ביו"ט, וא"כ שפיר אפשר לומר דר' יצחק מיירי אפילו באזיל ולא אתא ביומא לביתו אפ"ה חייב

לקבל פני רבו ברגל והיינו כשאין לו בנים כלל או שבניו קטנים מאד דלאו בני שמחה נינהו או שכבר הם גדולים ואינם סמוכים על שלחנו, ולפיכך פריך עליה דר' יצחק מהך דר"א דהוא יליף להך ג"ש האמורה דאף בי"ט חייב לשמח את אשתו והא ליכא מאן דפליג על ר"א (ודלא כמרן דסובר דרבנן פליגי עליה דר"א, וכן משמע בהגהות מיימוני אות י' דהך דר"א הילכתא היא היכא דאזיל ולא אתא ביומא) וא"כ אזלא לה קושיתינו על ר' אילעאי ועל המקשה.

וממילא רבינו שכתב לקמן בהלכות שביתת י"ט פרק ו' הלכה י"ז דחייב אדם לשמח אשתו ובניו בי"ט מדאורייתא שנאמר ושמחת בחגיך וגו' והכוונה בו דמכח ג"ש מן הקרא של ושמחת אתה וביתך וגו' ילפינן דגם הך קרא של ושמחת בחגיך וגו' דקאי גם על אשתו וא"כ לדידן דכבר ידעינן שהיא מצוה דאורייתא לשמח אף את אשתו בי"ט ממילא הוא מילתא דפשיטא דלא דחינן מצוה דאורייתא מפורשת בתורה מקמי מצוה דדברי קבלה, דהא ג"ש הוא כאילו הוא מפורש בקרא וכן כתב רש"י בגיטין דף מ"א ע"ב בד"ה דכ"ע ג"ש עדיפא וכו' וביתר מקומות בש"ס ושוב לא הוצרך רבינו להעתיק הך דינא דגמרא דאי אזיל ולא אתא ביומא דפטור מלקבל פני רבו ברגל, דהא הוא מילתא דפשיטא וזיל קרי בי רב הוא (ודע דמה שכתבנו למעלה מזה דהמקשה הי' סובר דר' יצחק ס"ל דאינו חייב לשמח אשתו בי"ט, והיינו דמכ"ש דהאשה אינה חייבת בשמחת בעלה דהא היא בלא"ה אינה מצווה על מצות שמחה בי"ט אלא כי הוא זה לבדו המצוה דרמיא עלי' דידה שבעלה ישמח עמה, וכדכתבינן לעיל בשם הראב"ד בהשגות בריש הלכות חגיגה ומכ"ש שהיא אינה מחויבת בשמחת בניה ולזה שפיר היתה היא האשה השונמית יכולה לעלות ולראות את פני האדון אלישע).

ולפי מה שאכתוב בס"ד לקמן בביאור דברי הירושלמי דסוכה ולחלק אליבא דר"א לפי שיטתו בין חג הסוכות ובין שארי ימים טובים אפשר ליישב בס"ד לענ"ד ג"כ באופן האמור קושיתינו דלעיל מה ס"ד של ר' אילעאי במה שהלך להקביל פני רבו ר"א ושל המקשה שלא הי' מחלק בין אזיל ואתא ביומא לבין אזיל ולא אתא ביומא, וקושית מרן למה לא ביאר רבינו החילוק דמסיק התלמודא דלפי האמור שם לא איצטרך הגמרא לאשמועינן זה אלא אליבא דר"א לשיטתו, אבל לדידן הוא מילתא דפשיטא וא"צ לאשמועינן זה.

(ד) **ודע** דבירושלמי דסוכה פרק ב' הלכה ו' אמרינן שם מעשה שהלך ר' אילעאי אצל ר"א בלוד, אמר לי' אין את משובתי הרגל והלא אמרו אין שבחו של ת"ח להיות מניח ביתו ברגל והולך לו והקשה הגאון מהר"ש יפה דבגמרא דילן קאמר דהוא איסור להיות

מניח ביתו ברגל והולך לו, וגם בגמרא דילן לא חילקו בין ת"ח לשאר כל המון ישראל שאפי' לכל אדם איכא נמי איסור להניח ביתו ברגל והולך לו, שאמר ר"א לר' אילעאי משבח אני את העצלנין שאין יוצאין וכו' והנה כי כן קשה בתרתי על הירושלמי, חדא דהירושלמי לא קאמר אלא דדוקא ת"ח הוא דאין ראוי לו לעשות כן אבל לשאר עמא דארעא משמע דליכא קפידא בזה, והשנית דגבי ת"ח גופא לא אמר בה הירושלמי שום איסור רק שאמר שאינו שבח לת"ח, והדבר הקשה לעשות מחלוקת בין שני התלמודים בענין מעשה שהי'.

וחלקי אמרה נפשי בס"ד ליישב הירושלמי והוא דלכאורה קשיא לענ"ד טובא על ר"א לשיטתו, דהאיך אמר לר' אילעאי אינך משובתי הרגל וכו' דכתיב ושמחת וגו' וכן בגמרא דילן האיך אמר ר"א משבח אני את העצלנין והלא אמרינן בביצה דף ט"ו ר"א לטעמיה דאמר שמחת י"ט רשות, דתניא ר"א אומר וכו' אמר ר' יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו וכו' ר"א סבר או כולו לה' או כולו לכם, ור' יהושע סבר חלקהו וכו' הרי שלך לפניך דלר"א לשיטתו אפילו שמחת עצמו בי"ט דהיינו שהוא ישמח את עצמו בי"ט אינה מצוה ואי בעי האי גברא יושב ומתענה בי"ט כל היום רק שיעסוק בתורת ה' או במצותיו (ועיין במהרש"א שהוא מחולק עם התו' שם בד"ה או אוכל ושותה וכו' דלדעת התו' שם סובר ר"א דאע"פ שאינו עוסק בתורת ה' ובמצותיו כלל אפ"ה שמחת י"ט אינו מצוה כלל אלא הוא רשות בעלמא, אבל לדעת מהרש"א לא ס"ל לר"א דשמחת י"ט אינו אלא רשות רק לגבי לימוד התורה ועשיית המצות דאי בעי עוסק בתורה או במצות מפטר נפשיה משמחת י"ט אבל כשאינו עוסק בתורה ובמצות, אף ר"א מודה דחייב בשמחת י"ט ועיין מה שאכתוב בס"ד לקמן בהלכות שביתת י"ט) וא"כ מאי אותיב ליה ר"א לר' אילעאי מהך קרא דושמחת וגו' דלמא ר' אילעאי הי' בוחר בכולו לה' והי' בדעתו להיות יושב ושונה כל היום כולו וגם זה מה שהי' יושב אצל ר"א ומקבל פניו ה"ה בכלל לה' שהרי עושה בזה מצוה רבה שמקבל פני רבו, ובצאתו מן הקדש מאת פני רבו יהיה יושב ושונה לעצמו כל היום כולו וא"כ ממילא יהי' פטור ממצות שמחת י"ט, וכיון שאינו צריך לשמח את עצמו מכ"ש שאינו צריך לשמח את אשתו ובניו שהרי אינו מחויב בשמחתן בפני עצמן אלא שהוא מחויב לשמחן אתו כדכתיב ושמחת אתה וביתך וגו' וכן בהך קרא של ושמחת בחגיך וגו' הנה הקרא לא קאמר אלא שישמח אותן עמו ובשמחתו לו יתערבו אבל לא קאמר קרא שישמח אותן בפני עצמן אף אם לא ישמח הוא, וכן מוכח נמי מהך סוגיא דביצה דף ט"ו ששם נאמר שר"א כעס על אותן התלמידים שיצאו בתוך הדרשה הואיל ושמחת י"ט הוא רק רשות והרי ר"א והרבה מתלמידיו שהיו

להם נשים ובנים ואפ"ה אמר ר"א דאם יעסקו בתורה כל היום הם פטורים משמחת י"ט הרי מבואר כדברינו דאם עוסק בתורה ובמצות אליבא דר"א פטור משמחת יו"ט הן של עצמו והן של אשתו ובניו וא"כ קמה קושיתינו הנ"ל דר"א לשיטתו מאי קא פריך לר' אילעאי מקרא של ושמחת וגו' וצ"ע.

וצריכין לומר לענ"ד בס"ד דהך מעשה אירע בחג הסוכות כשבא ר' אילעאי לקבל פני רבו ר"א, ובחג הסוכות אומר אני בס"ד דאף ר"א מודה דודאי בעינן לכם, ולא פליגי ר"א ור' יהושע אלא בשאר י"ט, וחילא דילי בס"ד הוא, דאמר בסוכה דף כ"ז ר"א אומר י"ד סעודות חייב אדם לאכול בסוכה א' ביום וא' בלילה וכו', ואמרינן בגמרא שם טעמא דר"א תשבו כעין תדורו מה דירה א' ביום וא' בלילה, אף סוכה א' ביום וא' בלילה וכו' (ואע"פ דהא אמרינן בגמרא התם חזר בו ר"א וכו', אבל הא כתבו התו' שם בד"ה חזר בו ר"א וכו' דלא חזר בו אלא ממה שמחויב לאכול אותן הסעודות בסוכה דוקא, אבל מחיוב הי"ד סעודות לא חזר בו ר"א, ואף לפי פירושו של רש"י דפירש דחזר בו לגמרי והודה ר"א לחכמים אפילו לענין אכילת הי"ד סעודות שאינו מחויב אלא הרי הוא חג הסוכות ככל י"ט דעלמא מ"מ כנים אנחנו בדברינו שהרי אפשר דהך מעשה דהכא עם ר' אילעאי הי' קודם חזרתו של ר"א בעוד שהי' סובר דחייב לאכול י"ד סעודות בסוכה דוקא) הרי דר"א קאמר לשון סעודות, דמורה גם הוא יורה דחיוב הוא לאכול לשבעה ולשבוע מטובה דוקא לא לאכול רק כזית, ועוד דדומיא דתדורו מה דירה א' ביום וא' בלילה וכו' והרי בדירתו הסעודות א' ביום וא' בלילה הם סעודות ממש אף כך חיוב האכילה בסוכה היא ג"כ אכילת סעודה ממש, ועוד בה שלישיה כיון שהפסיק מלימוד התורה והתחיל לאכול אפשר שהוא חייב לגמור מצות שמחת י"ט כתיקונו ככל חוקותיו ומשפטיו ואין מפסיקין בה, והעולה מזה דאף לר"א חייב בחג הסוכות במצות שמחה ולכם, וממילא חייב ג"כ לשמח אשתו ובניו מכח קרא דושמחת אתה וביתך וגו' כיון שהוא שמח בשמחת י"ט ומימר שפיר קאמר ר"א לר' אילעאי משבח אני את העצלנין דכתיב ושמחת וגו' (א"ה אף בחה"מ נמי חייב לאכול בסוכ' וליכא משום שמחה עיין פסחים ס"ח ב' בתו' ד"ה הכל מודים בעצרת וכו' ובתשו' הגאון ש"א סי' ק"ב ובדברי הרז"ה בפסחים הנ"ל).

אמנם אע"פ דלר"א בשארי י"ט לא בעינן לכם אי בעי לקיים כולו לה' אעפ"כ אין זה שבח לת"ח שהוא עוסק בתורה תמיד יום ולילה לא ימוש ס"ת זה מפיו שגם בי"ט יעסוק בתורה כל היום ולעשותו כולו לה' אלא מידת חכמים כך היא שראוי להם לקיים לכם גם בי"ט ובא האות והמופת ע"ז שהרי ר"א גופא אחר גמר דרשתו אמר להם לתלמידיו

אכלו משמנים ושתו ממתקים וכו' היעלה על דעת שום אדם לומר כי לא הי' ר"א יודע ח"ו לדרוש עוד דברי תורה אפילו מענינו של יום ההוא שדרש בו, אם גמר אומר כל תורתו ח"ו באותו דרשא אחת שדרש להם באותו היום, מי ששני זרועותיו כשני ספרי תורות א"ו דעוד הי' לו לדבר ולדרוש מענינו של אותו היום, וא"כ הוא הי' יכול לדרוש כל היום כולו, ומה ראה על ככה שלא לדרוש עוד להם, אמנם הוא הדבר אשר דברתי דנהי דאיסורא ליכא אם עושה כל היום לה' אבל הא מיהא מידי גנאי לא פלט שאין שבח לת"ח לעשותו כולו לה' אלא ראוי לו לעשותו לפחות מקצתו לכם אף שאינו צריך אליבא דר"א לעשות במכוון לכם חציו שהוא חצי היום ממש, ועיין מ"ש מרן הרמ"א ז"ל בש"ע א"ח סי' ר"צ בהגה, וסרה עפי"ז קושית התו' בביצה שם בד"ה או אוכל ושותה וכו' ואע"ג דלעיל קאמר לתלמידיו אכלו משמנים, ולפי האמור ניחא בס"ד דהא דקאמר ר"א או אוכל ושותה או יושב ושונה, היינו דוקא דאם הוא יושב ושונה כל היום אף שהוא ת"ח אינו עושה בזה איסור וגם נפקא מיניה למי שאין תורתו אומנתו כל ימות החול אף שהוא ת"ח או שאר המון עם להם לבדם ניתנו ימים טובים ושבתות כדי שיעסקו בתורה, וסובר ר"א דת"ח שתורתו אומנתו אף שהוא גנאי לו שלא יעסוק כלל בשמחת י"ט ע"י מה שיעסוק כל היום בתורה אבל הא מיהא אינו עושה איסור ואותן שאין תורתן אומנתן וכאמור אם רוצים להיות יושבים כל היום ושונים או עוסקים במצות שפיר עבדי ואפילו גנאי אין כאן וכמ"ש הרמ"א בהגה בסוף סימן הנ"ל, ועיין עוד בירושלמי דמסכת שבת פרק ט"ו הלכה ג' ר' חגי בשם ר' שמואל בר נחמן וכו' ר' ברכיה בשם ר' חייא בר אבא לא ניתנו שבתות וי"ט לישראל וכו' והנה כי כן הנך תלמידי דר"א שהם היו יושבים ועוסקים בתורה כל ימות החול יומם ולילה אף בלילה לא שכב לבם יתבי וגרסי ביני עמודי בי מדרשא נהי שאינם עושים איסור אליבא דר"א אם יושבים ושונים כל היום כולו אבל הא מיהא אין שבח לת"ח שתורתו אומנתו כל ימות החול (וסתם ת"ח תורתו אומנתו) שזה יעשה כולו לה' אף בי"ט, אלא ת"ח כזה שבח הוא לו שיעשה מקצתו לכם שעיקר ציווי שמחת י"ט לא הי' אלא בשבילו הרי זה דומה כמעט למה שאמרו כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט (אף שאינו דומה לו ממש) ואיפו זאת כשגמר ר"א הדרשה ההיא, פיו פתח ואמר לתלמידיו לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וכו' שיעשו כן על דרך השבח.

ואפשר לומר לענ"ד בס"ד שזהו באמת כוונת התו' שם דכתבו ואע"ג דלעיל קאמר לתלמידיו אכלו משמנים ושתו ממתקים וכו' וכבר כתבנו לעיל דאטו ח"ו לא הי' ר"א יודע לדרוש עוד אבל כוונתם כך הוא, והוא דראשון תחלה הקשו התו' כיון דרשות

הוא ביד האדם להיות יושב ושונה בי"ט כל היום כולו אליבא דר"א וגם עיניו ראו שהתלמידים שומעים לקולו והם בבית ה' בבית המדרש ואין יוצא מהם, א"כ מה ראה על ככה להפסיק הדרשה שלו, שהיו סוברים שפסק את הדרשה מחמת

הלכה ח

אין חולקין כבוד לתלמיד בפני רבו אא"כ דרך רבו לחלוק לו כבוד וכו'. עיין מ"ש בס"ד בזה לקמן הלכות חגיגה פרק ג' הלכה ד' בד"ה וראש הכנסת נותנו לסגן וכו' ובישוב סתירת דברי רש"י שבפרשת פנחס לדבריו שבפרשת בהעלותך.

פרק ו

הלכה יב

אם באו עדים שביזהו וכו'. כתב מרן והריב"ש שנראה שגדול עונש המבזהו בחייו מהמבזהו לאחר מותו וכו' עיין לקמן פרק ז' הלכה א' בד"ה חכם זקן בחכמה וכו' מה שכתבתי בס"ד ראיה לדברי הריב"ש מהירושלמי דמסכת שביעית ריש פרק ב'.

והמבזה את החכם בדברים אפילו לאחר מיתה מנדין אותו בית דין והם מתירין אותו כשיחזור בתשובה וכו'. (**א**) **תמן** תנינן במשנה דעדיות פרק ה' משנה ו' עקביא בן מהללאל העיד וכו' הוא היה אומר אין משקין את הגיורת ולא את שפחה המשוחררת וכו' אמרו לו מעשה בכרכמית שפחה משוחררת וכו' והשקוה שמעי' ואבטליון, אמר להם דוגמא השקוה, ונידוהו ומת בנידויו וסקלו ב"ד את ארונו וכו'.

ומכאן קשה לענ"ד טובא לכאורה על דברי רבינו במ"ש דהיכא שביזה את החכם בדברים ונדוהו הב"ד והוא שב דמתירין לו הנדוי מיד וכן פסק מרן בש"ע י"ד סימן של"ד סעיף מ"ז א"כ תמה אקרא על הצדיק הזה עקביא בן מהללאל האיך אירע זה שמת בנדויו, דהא הם לא נידו אותו על שחלק עליהם ועל שמעי' ואבטליון בדין זה, שבדבר זה לא עשה שום דבר רע כיון שלא התריס נגדם דדוקא המתריס נגד הרבים הוא שחייב נידוי וכמבואר ברש"י בברכות דף י"ט ע"א וגם הוא שמע מפי המרובים כמו ששמעו הם מפי המרובים, ואפילו מי שלא שמע רק מפי עקביא ב"מ ג"כ א"צ לחזור בו נגד הרבים אלא רק מצד מדות חסידות ראוי לחזור בו הואיל ולא שמע הוא אלא מפי היחי' אף שזה היחי' שמע מפי רבים וכמ"ש כן רבינו בפירוש המשניות למסכת עדיות משנה ז' ובפירוש הרע"ב שם ובתוספתא שם, אבל הוא עצמו ששמע מפי המרובים אפילו מדת חסידות ליכא לחזור בו, וכדמוכח ממה שצוה לבנו בשעת מותו והוא לא עשה כן (ומה שאמרו לו חכמים חזור בך וכו' זה יתבאר בס"ד לקמן בהלכות ממרים פרק ג' הלכה

ח' בד"ה חזר זה החכם לעירו וכו') אלא מה שנידוהו הי' על מה שיצא מפיו הקדוש לשון מגונה על שמעי' ואבטליון לומר דוגמא השקוה, והיתה זה כשגגה שיצאה מלפני השליט וכדמוכח ג"כ מהגמרא דברכות דף הנ"ל דאמרינן התם ואמר ר' יהושע בן לוי בכ"ד מקומות מנדין על כבוד הרב וכו' המספר אחר מיטתן של תלמידי חכמים מאי היא דתנן הוא היה אומר אין משקין את הגיורת וכו' הרי מבואר שהוא לא נתנדה אלא רק מכח מה שהיה בכלל המספר אחר מיטתן של ת"ח, וא"כ קשה האיך אירע דבר זה שמת בנידויו והוא לא שב לבקש מחילה משמעי' ואבטליון ולומר נעניתי לכם עצמות שמעי' ואבטליון, והי' עושה בזה תשובה על מה שדיבר מן הגנאי והיו מתירין לו נדויו מיד דהא לא הי' צריך לחזור בו מן הדין שנחלקו בו אף שהי' עושה תשובה על שאמר לשון גנאי על שמעי' ואבטליון שהרי מיד אם הי' משיב בלשון שאינו גנאי לשמעיה ואבטליון שהם כך קבלו מפי המרובים ועשו הם כקבלתם ואני שמעתי מפי המרובים לפיכך אני עומד בדיני ואיני חוזר בי או שהי' אומר שום תשובה אחרת שלא הי' מן הגנאי הא לא היו החכמים מנדין אותו ואם כן כשעקביא ב"מ עושה תשובה שמבקש מחילה מכבוד שמעיה ואבטליון מיד היו יכולים להתיר הנדוי שלו, ומה ראה על ככה שלא לבקש מחילה ומוצל אותו הצדיק עב"מ מלחשוב עליו מחשבת פיגול שח"ו שלא נתחרט על מה שעשה שלא כדין לדבר גנאי על שמעי' ואבטליון, אם לא דנאמר דאם ביזה את החכם אף בשעושה תשובה אין מתירין לו הנדוי מיד אלא לזמן קבוע, והי' המעשה שמת עב"מ תוך הזמן המוגבל ההוא, וא"כ הוא תקשה מזה טובא על רבינו ועל מרן הב"י בש"ע י"ד סימן הנ"ל דהאיך פסקו הם דמהני תשובה להתיר לו הנדוי מיד כששב וצ"ע טובא לכאורה.

והנראה לענ"ד בס"ד בישוב זה הוא, דדבר זה שכתב רבינו הלכה י"ג דאין בין נידוי להפרה כלום אלא מנדין ומתירין אפילו ברגע אחד כשיחזור המנודה למוטב ואפילו אם נתנדה בשביל אפיקורתא, אינו מכח עיקר הדין אלא רק מתקנת חכמים האחרונים ואילך לתקן דבר זה שאם יחזור המנודה למוטב שיתירו לו מיד, אבל לא כן בזמן חכמי קדם קודם שתיקנו החכמים האחרונים תקנה האמורה שלא יהא בין נדוי להפרה כלום היה הדין חוזר לסיני לענין אפיקורתא דהיינו מי שמבזה ת"ח בין בחייו בין לאחר מותו ונתנדה אף אם חזר למוטב ופייסיה לבעל דינו אפ"ה אין מתירין לו הנדוי עד דחייל עליה תלתין יומין הנדוי, ואחרי כי כן הנה בזמן עב"מ שהוא הי' בזמן קדום מאד שהוא הי' מחבורתו של שמעי' ואבטליון וכמ"ש כן רבינו בהקדמתו לפירוש המשניות פרק ד', והחבורה הששית היא עב"מ, ושמעי' ואבטליון וחנן ואדמון ור' מיאשא וכו' אלא

שעב"מ האריך ימים יותר משמעי' ואבטליון קצת או שהי' עב"מ צעיר לימים משמעי' ואבטליון כל כך שהי חי אחר מיתתם של שמעי' ואבטליון, ודלא כנראה מדברי מרן פה בד"ה ומשמע מדקדוק וכו' שעב"מ הי' מהדור שלאחר שמעי' ואבטליון (ונראה לענ"ד בס"ד שהמעשה הזה של עב"מ הי' לכל המאוחר קודם שנתמנה שמאי הזקן לאב"ד, אחר שיצא מנחם למה שיצא שהרי אמרו לו החכמים שיחזור בו ויעשו אותו אב"ד, ש"מ שהי' המעשה הזה אחר מיתת אבטליון והיו חסרים אב"ד קודם שנתמנה שמאי הזקן לאב"ד ואפשר שהי' המעשה הזה אחר מיתת אבטליון קודם שנתמנה מנחם לאב"ד) ואז בימיהם עדיין לא היתה התקנה ההיא, ממילא הי' אז נוהג כפי עיקר הדין דכל היכא שנידו אותו משום ממונא הוא דאמרינן טוט אסור וטוט שרי, אבל היכא שנידו אותו משום דבר איסור כגון שביזה ת"ח בין בחייו בין לאחר מותו אז אין מתירין לו הנדוי עד דחיילא עליה שמתא תלתין יומין אע"פ שחזר למוטב מיד ובקש מחילה מהת"ח ההוא ופייסו ומחל לו, ועב"מ אפשר שמת בתוך אותן השלשים יום, ולפיכך אע"פ שבודאי נתחרט מיד ועשה תשובה וביקש מחילה הראוי מקדושת עצמות שמעי' ואבטליון אפ"ה לא הי' ביד החכמים שבאותו הדור להתיר לו נדויו תוך שלשים יום ושפיר קתני המשנה דמת בנדויו.

(**ב**) **ומתוך** האמור בס"ד בין תבין לשון חכמים, ששנו חכמים בלשון המשנה דמסכת עדיות והוא דגבי עב"מ קתני התם וסקלו ב"ד את ארונו וכו' ואילו גבי אליעזר בן חנוך קתני שם בסיפא שלחו ב"ד והניחו אבן על ארונו וכו' הנה יש כאן שני שינוים בין מה שעשו גבי עב"מ לבין מה שעשו גבי אב"ח, האחד הוא דאילו גבי עב"מ קתני וסקלו וכו' ואילו גבי אב"ח קתני והניחו אבן וכו' שיש הפרש גדול בין הלשונות הללו בהמעשה אשר נעשה שמעשה הסקילה אינו מעשה ההנחה, וזאת שנית דאילו גבי עב"מ קתני וסקלו ב"ד את ארונו דמשמעות לשון שהב"ד בעצמם ובכבודם סקלו את ארונו, ואילו גבי אב"ח קתני ושלחו ב"ד והניחו אבן על ארונו וכו' שהלשון הזה מורה שנעשה כן ע"י שליח לא ע"י הב"ד עצמם, ולכאורה הדבר צריך טעם לשתי השינוים האלה.

אמנם כן לפי האמור הדברים מדוקדקים, דהא כתבנו שם דעב"מ לגודל צדקתו וחסידותו וכמו שהעיד ר' יהודה עליו במשנה שם ואמר שאין העזרה ננעלת עליו בחכמה וכו' הנה מיד כשנודע לו שחטא בשפתיו בשוגג לדבר גנאי על שמעי' ואבטליון חזר בתשובה וכתורה עשה חק המוטל עליו לבקש מחילה מהם, ובאמת אם היו יכולים החכמים להתיר לו נדויו מיד ולאלתר היו מתירים לו, אלא שלא היה להם באפשר להתיר הנידוי תוך שלשים יום לפיכך אף החכמים בצדקתם ראו לעשות לו לפחות שתי דברים

חלוקות כבוד כפי הראוי לו, האחד שלא ביזו ח"ו את ארונו ע"י שליח שהשליח סקל יסקל את ארונו, אלא שהב"ד בעצמם ובכבודם סקלו את ארונו, שבודאי יש הרבה בזיון יותר ויותר אם נעשה מעשה הסקילה ע"י שליח איש המוניי ממה שנעשה ע"י הב"ד בעצמם וכעין דתנינן במשנה דבב"ק ריש פרק החובל הכל לפי המבייש והמתבייש וכו' ועיין בתי"ט בכתובות פרק ג' משנה ז' בד"ה הכל לפי המבייש וכו', והדבר השני שעשו לכבודו של עב"מ שלא הניחו האבן על גבי ארונו אלא סקלוהו לארונו, שתיבת סקלו מורה על השלכ' האבן על הדבר ההוא הנסקל מבלתי שישאר על הדבר הנסקל האבן ההוא שסקלו בו, כ"א שיוסר האבן ממנו מיד בגמר השלכת האבן ונגיעתו בו, וכענין שנאמר בקרא סקל יסקל וכו' שאין האבן נשאר על זה שנסקל ואפילו בקברו אינו נקבר עמו אלא בתפיסתו וכדאמרינן כן בסנהדרין דף מ"ה ע"ב והכא נמי מיד שנגע האבן בארון ע"י שהושלך בו מיד ולאלתר נפל האבן לארץ ולא עשו אותו אלא דרך סקילה שיגע האבן בארון ולא יותר וכמעט רגע ואיננו נוגע בו עוד האבן, וגם מצד הדין היו מחויבים שלא יהיה האבן מונח על הארון לעולם דהא מיד כשיכלו השלשים יום מיום שנידוהו הרי הותר הנדר דהא אפי' לאחר מותו יכולים ג"כ להתיר הנידוי שנתנדה בחייו ולפתוח הקבר אז ולסלק האבן המונח על הארון זה בודאי אין ראוי לעשות לעב"מ דגדול כבודו, דקשה פתיחת הקבר להמת, לפיכך לא הניחו האבן על ארונו אלא סקלוהו משא"כ אב"ח שהוא עשה בזדון לבו שפקפק בנטילת ידים וגם הוא לא שב בתשובה כל ימי חייו ונשא את עונו שעמד בחטאו ממילא נשאר בנדויו כל ימות עולם לפי שלא חזר בתשובה, לפיכך אף החכמים ביזו אותו במותו בשני דברים נוספים על חק החיוב של הנדוי, האחד ששמו האבן על ארונו שיהי' מונח עליו כל ימות עולם עד עת קץ שהרי הוא מנודה ונשאר בנדויו כל המשך הזמן ההוא, וזאת שנית ביזו אותו שהניחו האבן על ארונו ע"י שליח.

(ג) **ואמרינן** מתוך דבר הלכה האמור ליישב דברי הרשב"א הביאו מרן ב"י בטור י"ד בסימן של"ד שכתב, מי שנדוהו ומת בנדויו מתירין נדויו לאחר מיתה, מההוא דר"א שעמד ר' עקיבא (נראה לענ"ד שצריך להיות שעמד ר' יהושע כי כן הוא בגמרא דסנהדרין דף ס"ח ע"א עמד ר' יהושע ומבואר להדיא במדרשים שר' עקיבא לא הי' כלל שם בשעת יציאת נשמתו של ר"א, ועוד שהרי הי' שם ר' יהושע וחביריו שר' יהושע הי' רבו של ר' עקיבא והיאך יעשה כן ר"ע לפני רבו בלתי רשות רבו) על רגליו ואמר הותר הנדר הותר הנדר וכ"כ הר"ן בחידושיו למסכת סנהדרין שם בד"ה עמד ר' יהושע על רגליו וכו' בשם הר"ם והרשב"א.

והנה בודאי לא קשיא על הרשב"א וסייעתו מהך ברייתא דמ"ק דף ט"ו ע"א דקתני התם מנודין ומצורעין אסורין לספר ולכבס, מנודה שמת ב"ד סוקלין את ארונו וכו' ולמה סוקלין את ארונו יתירו לו נדויו אז לאחר מיתה לפי שיטתו של הרשב"א וסייעתו דסוברים דיכולים להתיר הנדוי אף לאחר מיתה, דזה אינו קושיא דודאי אין כוונת הרשב"א וסייעתו דהב"ד מוכרחים להתיר להמנודה נדויו לאחר מיתתו אלא דכוונתם הוא שהרשות נתונה לב"ד אם ירצו להתירו לאחר מיתה שיכולים להתיר לו, והיינו דאשמעינן דלא נימא דאין יכולין להתיר לו לאחר מיתה דהא אמרינן בנדרים דף ז' ע"ב נידוהו בפניו אין מתירין לו אלא בפניו נידוהו שלא בפניו מתירין לו בין בפניו בין שלא בפניו וכו' והתוס' שם בד"ה נידוהו בפניו וכו' וכן הר"ן שם רצו לומר הטעם דאין מתירין לו אלא בפניו דכיון דנידוהו בפניו אלים הנידוי שלו ולא מיעקר אלא בפניו, אלא שהר"ן שם דחה טעם זה וגם אפילו לפי טעמו של הר"ן והי"א בהרא"ש שם דהטעם הוא מפני חשדא ויזלזלו אח"כ בהנידוי הא כתב הרא"ש דאפילו בדיעבד אינו מותר הנידוי אלא דוקא בפניו רק שהר"ן והרא"ש חלקו עליהם וגם השואל בתשובת הרשב"א שאלה תש"ג רוצה לומר הטעם דאין מתירין לו אלא בפניו שהוא כדי שיתבזה ויהי' זה לו לכפרה גמורה ועיין בש"ע י"ד סימן של"ד סעיף כ"ט ובש"ך שם ס"ק מ"ו, והנה לפי טעם התו' שאמרנו או לפי טעם של השואל בתשובת הרשב"א הי' מקום לטעות ולומר דאין יכולין להתיר לו לאחר מיתה דהוי כשלא בפניו (אבל טעם חשדא ליכא הכא גבי מת) לזה אינו יכול להתירו אם מטעם שלא נגמר כפרתו שהרי אינו מתבזה בשעה שמתירין לו וגם דלא אלים כח ההתרה של שלא בפניו דהיינו לאחר מיתה להתיר הנידוי האלים שהי' בפניו לזה כתבו הרשב"א וסייעתו דיכולים להתיר לו דגם אחר מיתתו נקרא בפניו, אבל לא אמרו שצריכים להתיר לו, וא"כ אין הב"ד עושים כך להתיר את המנודה מנידוי שלו לאחר מיתה אלא כשהם רואים בעין שכלם שיש איזה צורך להתיר נידויו כגון הך עובדא דר"א שהתירו לו כדי שלא יצטרכו ח"ו להניח אבן על ארונו ולא יהיו רשאים להספידו ולזלזל בעסק קבורתו, איה איפו הוא כבוד התורה של ר"א הגדול שאמר עליו ר' יהושע האבן הזה שישב עליו ר"א הר סיני ומי שישב עליה הוא ארון הברית (עיין במדרש שיר השירים בפסוק לריח שמניך טובים וגו') הנה זו תורה וזו שכרה וכמ"ש הרשב"א טעם זה להדיא שלכך התירו נידויו של ר"א והביאה ג"כ מרן בספרו הארוך ב"י בסימן הנ"ל בד"ה וכתב בקונטריסין בשם הרשב"א וכו' וכן מצאתי בתשובת הרשב"א וכו' והוא בתשובת הרשב"א סימן תשס"ג, משא"כ באדם אחר והמון עם שמת בנידויו אין לחוש לכבודו כי מה לנו בכבודו כיון שהוא בעצמו לא חס על כבודו ולא ביקש שהב"ד יתירו

לו נדויו בעוד שהוא חי אין אנו אחראין לחוש לכבודו אלא מניחין אותו בנדויו ומניחין אבן על ארונו ומתעסקין עמו בקבורתו כדין שמתנהגין עם המנודה כארח איש ימצאנו.

אולם הא קשיא לענ"ד על הרשב"א וסייעתו והוא מהך עובדא דעב"מ למה לא התירו לו חכמים הנידוי אחר מותו ואין לומר דשאני התם גבי ר"א שהנידוי לא הי' אלא שלא יתרבו המחלוקת בישראל לכן התירו נידויו לאחר מותו כיון דמיד שמת ליכא מחלוקת בישראל וכעין זה אמרו בנדה דף ז' ע"ב לאחר פטירתו של ר"א החזיר ר' יהושע את הדבר ליושנו כר"א וכו' משא"כ בהך עובדא דעב"מ שהי' הנדוי משום שפגם בשוגג בכבודם של שמעי' ואבטליון א"א להתיר הנידוי אחר מותו, דזה ליתא דא"כ מנ"ל להרשב"א כלל ללמוד מהך עובדא ממה שהוא התיר הנידוי לאחר מיתת ר"א דה"ה לכל מי שמת בנידויו שהב"ד יכולים להתיר נידויו לאחר מיתתו, דדלמא שאני התם שכל עיקר הנידוי לא הי' אלא כדי שלא ירבו מחלוקת בישראל משא"כ בשארי המנודים דלא שייך בהו הך טעמא דלמא אין רשאין להתיר לו אחר מותו, ובאמת הרשב"א בתשובה שם רוצה לומר דהא דקאמר ר' יהושע הותר הנדר לא שהוא התירו אלא שממילא הותר הנדר דאין כאן ענין עוד להנידוי כיון דתו לא שייך שירבו מחלוקת בישראל אבל הוא כתבו בדרך אפשר לומר כך וגם הוא גופא חזר בו במסקנת התשובה ההיא וכן מבואר בחידושי הר"ן לסנהדרין בשם רבינו מאיר והרשב"א וצריכין לומר דהרשב"א וסייעתו סבירא להו כיון דהנידוי לא הותר ממילא ע"י מיתתו רק שהם היו צריכים להתיר הנידוי לומר הותר הנדר, ה"ה נמי דיכולים להתיר ג"כ לכל המנודים אחר מיתתן אם יראו טעם בדבר להתירו דכל הנידויים שקולים הם (חוץ מן המנודה משום ממון דקיל טפי טובא) וא"כ שפיר קשיא קושיתינו האיך לא התירו הנידוי לאחר מיתת עב"מ מהאי טעמא כדי שלא יצטרכו לסקול באבן ארונו של עב"מ ושיהיו יכולים להספידו לפי כבודו הרב ושלא יצטרכו לזלזל בקבורתו משום כבוד תורתו וחכמתו ויראתו של עב"מ שלא היו דלתות העזרה ננעלות עליו כמוהו ואפס זולתו אטו מי זוטר הוא מר"א הגדול שהי' תלמיד ריב"ז, וריב"ז הי' תלמיד הלל הזקן והלל הזקן הי' תלמיד שמעי' ואבטליון שהיו חביריו של עב"מ.

אמנם כן לפי האמור בס"ד דעב"מ מת תוך שלשים יום מיום שנידו אותו א"ש דדוקא ר"א שהיתה מיתתו זמן רב אחר שבירכוהו וכדמשמע נמי כן בסנהדרין דף ס"ח ע"א דאמר ר"א ועד עכשיו למה לא באתם וכו' ולא שאלוני וכו' ויותר מזה מבואר ומוכח כן בב"מ דף נ"ט ע"ב בההוא מעשה דאימא שלום דביתהו דר"א משם בארה שהיתה מיתת ר"א זמן רב אחר מה שבירכוהו ולפחות יותר משלשים יום, וכיון שכבר עבר

זמן ל' יום דחייל שמתא כבר היו יכולים להתיר לו הנידוי אם היו רוצים עודנו בחיים חיותו דר"א אלא שהם ראו שלא להתיר הנידוי עודנו בחייו למיגדר מילתא שלא יתרבו מחלוקת בישראל שיחזיקו בדעתו ודינו של ר"א להיות שהתריס אז נגדם בדין ההוא ועשה מופתים רבים לאמת דינו בחרוב ואמת המים וכותלי בית המדרש ובת קול אבל בשעת מותו שחלף הלך לו טעם זה לזה שפיר עבדו שהתירו לו הנידוי משא"כ בהך עובדא דעב"מ שהוא מת תוך ל' יום לימי נידויו, שאז לא היו יכולים להתיר לו הנידוי אפילו היה עב"מ עודנו חי וכבודו אתנו פה, וכמו שכתבתי בס"ד דאותו תקנה אין בין נידוי להפרה כלום לא נתקנה אלא בזמן האחרונים, והיו צריכין לחול תחלה תלתין יומין דנידוי קודם שיתירו לו אף אם שב על מה שחטא ה"נ דאין יכולים להתיר לו הנידוי לאחר מותו תוך ל' יום דאטו מי עדיף במותו מבחיים.

(ד) **ודע** דהריטב"א בחידושיו למסכת מ"ק דף י"ז ע"א על ההוא עובדא דאיתמר עם עיילוהו למערתא דחסידי ולא קבלוהו עיילוהו למערתא דדייני וקבלוהו וכו' וכתב הריטב"א וזה שנתעסקו בקבורתו ואילו לעיל אמרינן דמי שמת בנידויו ב"ד סוקלין את ארונו יש אומרים דצורבא מרבנן שאני, והנכון דהתם שאני שזלזל בנדויו ולא חשש לחזור בתשובה ולא לפייס שיתירוהו משא"כ בזה, ותרי תמיהה קא חזינא הכא.

התירוץ הראשון דצורבא מרבנן שאני הוא תמוה מאד לענ"ד דנהי דבזה מיושב הך ברייתא דלעיל דף ט"ו ע"א אבל עדיין קשיא מה יענו הנך י"א ביום כי יפקד הך עובדא דעב"מ שהיו הב"ד סוקלין את ארונו ואין לך צורבא מרבנן גדול מעב"מ, ואף אב"ח נראה שהי' צורבא מרבנן וגם גבי עב"מ לא פליג ר' יהודה אלא מפני יראתו וחכמתו לא נידוהו כלל וכלל, אבל בהא מודה ר' יהודה ולא פליג על הת"ק דאם היו מנדין אותו והי' מת בנדויו דהיו סוקלין את ארונו ולפי דעת הי"א היאך היו סוקלין את ארונו, וצ"ע טובא לכאורה.

ותירוצו השני דשאני הך ברייתא שהי' אפשר לו לפייס ולא פייס גם הוא תמוה לענ"ד דהא לפי מה שכתבתי אנו מוכרחים לומר שעב"מ מת תוך ל' יום מיום נדותו דאל"כ חלילה לאותו צדיק עב"מ שלא יחזור בו לשוב על מה שחטא בשפתיו בשוגג וגם תוך ל' יום משעת הנדוי א"א להתיר לו הנדוי אף אם שב בכל לבו, מעתה מה הי' לו לעב"מ לעשות ולא עשה ולמה סקלו ב"ד את ארונו, וגם זה צ"ע לכאורה.

אמנם לפי האמו' ניחא דשאני התם דכבר עבר עליו זמן הנדוי יותר משלשים יום דהא כבר רצה ר' יהודא נשיאה להתיר לו הנדוי רק שנמנע לכבודו של רב יהודה, ואפשר דבזמן ר' יהודא נשיאה כבר תקנו דאפילו לאפיקורתא מתירין לו מיד אם שב, אלא שאין

צורך לזה כיון דנראה מהסוגיא דכבר עברו יותר משלשים מזמן הנדוי, והנה דבר זה שלא להתיר לו הנדוי מפני כבודו של ר"י היינו דוקא בחייו של המנודה אבל לאחר מותו ליכא חששא מפני כבודו של ר"י דגם לדידי' הי' ניחא שיתירו לו הנדוי דשוב לא יהי' על ידו חילול השם לפיכך התירו לו לאחר מותו בשביל שהי' צורבא מרבנן ודעביד כר' אילעאי כמ"ש הריטב"א דכל עיקר הנדוי לא הי' אלא מפני חילול השם שלא הי' יכול למיכף יצרו ואחרי שמת וגם בכה על מה שחטא כבר שוב ליכא ח"ה ואדרבה אם לא היו מתירים לו הנדוי הי' ח"ה דהא גדול בתורה הוי דצריכי לי' רבנן ואם לא יתירו לו הנדוי יהיו צריכים להניח אבן על ארונו ולזלזל בקבורתו ואיפה הוא כבוד התורה ולומדי' לפיכך ראו הב"ד כי טוב להתיר לו הנדוי כדעת הרשב"א בתשובה ותו ל"ק מעובדא דעקביא בן מהללאל דשם הי' המעשה דמת תוך ל' לנדוי ואז א"א להתיר לו הנדוי לאחר מותו קודם התקנה דלא עדיף מבחייו.

ואפשר לומר דזו כוונת תירוצו הא' של הריטב"א דכתב דשאני צורבא מרבנן וכבר אמרנו שדבריו תמוהין מאד דמי עדיף ההוא צורבא מרבנן מעקביא בן מהללאל, אך כוונת הריטב"א דשאני צורבא מרבנן כדי שלא יהיו צריכין לסקול ארונו ויהי' העדר כבוד התורה לכן מתירין נדויו לאח"מ ובתנאי אם כבר חל הנדוי למ"ד יום בעודו חי או לאחר תקנה דאין בין נדוי להפרה כלום מתירין לו לאח"מ אפילו תוך למ"ד לנדויו, ודוקא במי שהוא צורבא מרבנן אבל באדם אחר דליכא חששא מהעדר כבוד תורה אין מתירין נדויו לאח"מ דמה בכך אם יתבזה ויסקלו את ארונו תהי נידותו עליו כדין מנודה שמת ותו ליכא להקשות מעקביא בן מהללאל דהוי תוך למ"ד לנדויו כשמת וגם הי' קודם התקנה א"א להתיר לו נדויו לאח"מ דלא עדיף מבחייו.

ודע כי הרב במ"ל רוצה לדייק מהתו' דיבמות כ"ב ד"ה כשעשה תשובה דיש חילוק בין מזכיר ש"ש לבטלה ובין מבזה ת"ח דבמזכיר ש"ש לבטלה אף שעשה תשובה מ"מ מנדין אותו משא"כ במבזה ת"ח, אולם בפרק שלאחר זה הלכה ז' כתבתי בס"ד דאין הכרח מדבריהם, וביארתי כוונתם דלא כדעת המשנה למלך.

הלכה יד

המזכיר ש"ש לבטלה או לשבועה בדברי הבאי וכו'. (א) **וכ"כ** רבינו בהלכות שבועות פ' י"ב הלכה ט' השומע אזכרת השם מפי חבירו לשוא וכו' ה"ז חייב לנדותו וכו' וכן אי' בנדרים ז' והנה הר"ן שם בפירושו דמה שאמרו הוא עצמו יהא בנידוי לא שהוא מנודה מעצמו אלא הב"ד מנדין לאיש ההוא ששמע אזכרת השם לבטלה ולא נידהו וכ"ז שלא נידו הב"ד בפירוש לאותו השומע אינו מנודה, וראייתו דלא גרע השומע מהמזכיר ש"ש

לבטלה דהוא אינו מנודה כ"ז שלא נידוהו הב"ד או השומע, ואיך יהי' השומע חמור ממנו להיות מנודה מעצמו לאשר לא נידה למזכיר ש"ש לבטלה, והרב בלח"מ הכריח דדעת רבינו דאם השומע אזכרת ש"ש לבטלה לא נידהו להמזכיר הוא מנודה מעצמו אף קודם שנידוהו הב"ד מדלא חשיב רבינו בהדי כ"ד דברים שהב"ד מנדין עליהם נמי הך דהשומע אזכרה ולא נידוהו להמזכיר והוי כ"ה דברים שהב"ד מנדין עליהם, וע"כ ס"ל לרבינו דהשומע הוא מנודה מעצמו מיד ששמע אזכרה ולא נידהו, הנה אם לדין יש תשובה על כבוד הרב בלח"מ דאפשר לומר דגם דעת רבינו דהשומע אינו מנודה מעצמו בלא נידוי ב"ד ומאי שלא הכניסו רבינו במנין כ"ד דברים וכו' דהוא נכלל כבר בכלל המזלזל בדבר אחד מדברי סופרים דחשיב לי' רבינו במנינו, ועיין במרן פה ד"ה ועוד אחרת וכו' וכן בי"ד סימן של"ד גם שם כתב מרן ישוב על כמה דברים שהשמיטן רבינו ולא הכניסן במנין מטעם האמור, ומאי דחשיב רבינו המזכיר ש"ש לבטלה במנינא זה אינו בכלל המזלזל דבר אחד מד"ס וכ"ש מד"ת דהמזכיר ש"ש לבטלה עובר הוא דנקרא ולא מזלזל,ועובר קיל טפי ממזלזל כמ"ש מרן פה אלא שהוא לא ביאר היטב ההבדל בין עובר למזלזל ואני בעניי אבאר בס"ד גדרן של השמות הללו, והוא דמי שעבר פעם א' או שתים ועשה את אשר לא תעשינה, אבל אינו רגיל לעשות כן אינו נקרא מזלזל ומיקל בכבודן אלא יצרו תקפתו ולתאוה יבקש למען ספות הרוה, אבל נקרא מזלזל מי שהוא רגיל על כך ואף שאין יצרו תקפו איננו נסוג אחור מלעשותו כי במה נחשב הוא בעיניו, ואינו חושש כלל לגזירת חכמים ותקנותיהן או למצות התורה ואזהרתה שהוא מפקיר עצמו לעבירה, עיין סנהדרין פ"א א"ל ר"י לרב ירמי' בר תחליפא וכו' איסורא הוא דקא טעים ועיין רש"י שם שכתב דמפקיר עצמו לעבירות, וכוונתו לעבירה אחת כדמסיק שם במלקיות של כרת אחת ונקט לעבירות לפי מאי דס"ד, וכ"כ רש"י בסוטה ד' ד"ה המזלזל שאוכל תמיד בלא נ"י והיינו שעשה כן פעמים הרבה אז נקרא מזלזל, וזכר לדבר שאינו נעשה מומר בפעם אחד, ועיין במסכת ביצה דאמר שמואל להההיא סמיא בפעם הב' פושע את וברש"י ד"ה לדידך אסור וכו', גם אם ניכר לעין הרואה שעושה האיסור בשאט נפש ומיקל בכבוד חכמים ותלמידיהן, ומעתה זה שהזכיר ש"ש לבטלה פעם אחת אינו מתואר בשם מזלזל אלא זה שמו עובר,אבל השומע אזכרה לבטלה ולא נידוהו הוא עובר הרבה פעמים דמשעה ששומע הוא חייב לנדות להמזכיר והוא לא עשה כן הנה בכל רגע ורגע מאז והלאה הוא עובר על מה שצוו חכמים, וס' רגעים ישנן בשעה אחת ובכל רגע יכול לקיים דברי חכמים ואם אינו מקיים הרי הוא מזלזל בד"ס כמו רגיל לעשות כן בשאט נפש, ועיין בפי' המשנה לרבינו בחולין י"ד גבי השוחט בשבת שכתב כעין זה

לענין חילול השבת מתחלת השחיטה עד סוף השחיטה דהוי מומר לחלל שבת, אמנם אף כי נדחה היא ראיית לח"מ יש להכריח ממקום אחר שדעת רב כן היא דהשומע אזכרה הוא מנודה מיד אם לא נידה להמזכיר, והוא מדלא כתב רבינו חייב נדוי אלא יהא בנדוי הלשון הזה הוראתו שהוא מנודה בעצמו וכ"נ מדברי הר"ן עצמו דלולי הכרח הנזכר גם הוא הי' מפרש מהוראת לשון יהא שהוא מנודה מעצמו אף אם לא נידוהו הב"ד, ואע"ג דאין הוראה זאת בלשון יהא מוכרח בתלמודא על הכוונה שהוא מנודה מעצמו כדמוכח מהא דאמרינן המקשה עצמו לדעת יהא בנידוי עיין נדה י"ג ועיין בתו' ד"ה המקשה עצמו לדעת ובדברי ה"ה בהלכות איסורי ביאה פרק כ"א מ"ש בדעת רבינו דלא כהרמב"ן מ"מ אלו היתה דעת רבינו כדעת הר"ן לא הי' למנקט לשון המתנגד לפי פשטיותו לכוונתו, ותחת מלת יהא יותר הי' לו לבחור בלשון חייב ולא הי' מקום לטעות.

ומה שהקשה הר"ן וכי יהי' השומע אזכרה לבטלה גרע מהמזכיר עצמו, הנה לשיטת רבינו אין מקום לקו' זאת והר"ן לשיטתו שפיר דייק למלתי' דהא כבר אמרנו דהמזכיר ש"ש לבטלה עובר על דת יתקרי ולא מזלזל אבל השומע אזכרה לבטלה ולא נידוהו זה הוא הנקרא מזלזל בד"ס, וגם כתבנו בשם מרן דהמזלזל חמיר טפי מהעובר, ומעתה צדקו דברי חז"ל במשפטם דהמזכיר ש"ש לבטלה אינו מנודה מעצמו אלא צריך לנדותו בב"ד דהוא לא מזלזל בד"ס רק יצרו אנסי' אבל השומע אזכרה לבטלה מלבד שעבר על ד"ס ולא נידהו בשעה ששמע אף גם מזלזל הוי ומיקל בכבוד שמים לכן אמרו השומע הוא מנודה מעצמו טרם שנידו אותו הב"ד ודוקא העובר על ד"ס לתיאבון דאז אינו מזלזל לא מנדין לי' אבל כשהוא מזלזל בהן עונשו קשה ומנדין אותו, כן הוא משפט המזלזל בד"ס בעלמא וכאן באזכרת השם לבטלה שהוא חמיר טפי משארי עבירות הואיל והדבר נוגע לכבוד השם יתברך ולהכי חייבו נידוי ג"כ להעובר דהיינו המזכיר ש"ש לבטלה, וממילא השומע אזכרה לבטלה ולא נידהו שזה השומע הוא מזלזל בד"ס ג"כ עונשו קשה משל העובר והוא שיהא מנודה מעצמו קודם שנידוהו הב"ד דמלבד דהשומע הזה מזלזל בד"ס הוא כאמור אף גם הוא מיקל בכבוד הש"י לאשר לא קנא לכבודו יתברך לנדות המזכיר ש"ש לבטלה, וכ"ז הוא לפי מה שהעלינו בס"ד לחלק בין עובר למזלזל אולם הר"ן נראה מדבריו כפי מה שהביאן מרן בד"ה המזלזל בד"א וכו' דלא מחלק בין עובר למזלזל בד"ס ושפיר דייק וכי יהי' השומע גרע מהמזכיר, אבל לשיטת רבינו דמחלק בין עובר למזלזל ליתא לדיוקא דהר"ן והסברא צודקת להיות גדול עון השומע האזכרה לבטלה מעון המזכיר כאמור.

(**ב**) **והנה** מקום אתי ליישב קו' הר"ן על אופן אחר דהנה שם בנדרים הקשה הר"ן

מדוע גדול עון המזכיר ש"ש לבטלה יותר מעון שאר עבירות ומאי חומרי' אי משום דאית בי' נדוי הא אמרי' בירושלמי כל מי שאינו מתנהג כשורה מנדין אותו, והמזכיר ש"ש לבטלה ודאי מתנהג שלא כשורה וא"כ אין חומר בעון זה משאר עונות, ובתלמודא שם משמע דאיכא בזה חומרא טפי, והר"ן רוצה לתרץ דהחומרא הוא דגם השומע אזכרה לבטלה ולא נידהו להמזכיר הוא בעצמו בנדוי, ובענייי לא אוכל לירד לסוף דעתו של אדוננו הר"ן בזה דהא המזכיר הוא העושה העון החמור והי' ראוי שיהי' עונשו ג"כ חמור כי עונו רב הוא ומה הוא העונש החמור על עון זה יותר מבשאר עונות כי מה לו אם יענש ע"י שליח ב"ד המיוחד לכך או אם יענש ע"י השומע האזכרה ולפעמים השומע הוא יותר גדול מהשליח ב"ד, וכי בזה יגדל עון המזכיר אם גם השומע יענש בנדוי וה"ז כמה דאמרין מתלא טובי' חטא וזיגוד מנגיד וכי בעונש השומע יכופר עון המזכיר הלא הוא לבדו ישא עונו, גם נראה לענ"ד דמה דאמרינן דהשומע יהא בנידוי אין זה לחומר העון של המזכיר אלא דשתיקתו מעידה עליו כי נפשו לא מטוהרה ואינו חס על כבוד קונו ית', היות עון המזכיר ש"ש לבטלה למי שיודע כי תועבה היא, כי אם לא ידע בחומר העון הזה מודיעין לו כי נבל הוא המזכיר ש"ש לבטלה ולא ישא על פיו שם שמים לשוא למען ידע להזהר טרם יענש כמ"ש רבינו בהלכות שבועות פרק י"ב, ומעתה מי שיודע חומר האיסור אינו יכול להצטדק עצמו ולאמר לא פעלתי און, ודוקא בשאר עבירות לפעמים נעלם מהעובר והוא לא ידע ואשם ומביאין אותו תחלה אל הב"ד ודרשו היטב אם פעל און וענש יענש, ואם נכרין דברי אמת במה שהצטדק עצמו ונתן אמתלא נכונה למעשהו נקה ינקה אבל המזכיר ש"ש לבטלה במה יקדם להתנצל ולאמר חף אני מפשע ואין הכרח להביאו אל הב"ד לברר האמת ודינו נמסר לכל השומע האזכרה לבטלה הם אמרו דהרשות ביד כל אדם השומע זאת לנקם נקמת ה' וקדושת שמו יתברך לנדות את המזכיר וראוי לו להשומע אם לב טהור בקרבו להיות שש ושמח בזה שיש לאל ידו לגעור בעושי רשעה ועולתה תקפץ פיה ע"י זה שיוכל לנדות האיש הבליעל הזה אשר נשא שמו ית' לשוא ואם לא עשה כן השומע ולא יחם לבבו בשמעו איש זד יוצא מפיו ש"ש לבטלה מחשבתו נכרת מתוך מעשיו כי לא טוב עשה בעמיו על לא טובה השמועה אשר שמע והוא ישב דומם ויהי בעיניו כמצחק ולכן גם השומע נענש בנידוי אם מעצמו ואם עפ"י ב"ד לכל מר כדאית לי'.

ואמרתי אני אל לבי ליישב קו' הר"ן עפ"י מ"ש הר"ן בפ' מקום שנהגו, הביאו ג"כ מרן ד"ה המזלזל וכו' הטעם להבדל העונשים הנמצאים בתלמודא לעובר על ד"ס לפעמים מכת מרדות ולפעמים עונש נידוי ומה ראו על ככה שלא להשוות מדתן, אלא הענין

הוא כך דבר שעיקר איסורו מדאורייי והחכמים הוסיפו על האיסור כמו המבשל בשבת בחמי טבריא א"כ זה העובר ומבשל בשבת בחמי טבריא אינו עוקר האיסור לגמרי רק מה שהוסיפו חכמים לאסור הבישול גם בחמי טבריא ע"ז לא העניש עונש חמור של נדוי אלא במ"מ, אבל אם עובר על איסור שאין לו עיקר מדאורייי כגון נטילת ידים וכדומה דאז הוא עוקר האיסור לגמרי יענש בעונש חמור שהוא בנדוי ועיין ב"ח ובמ"א סימן תצ"ו, ואסברה לה למלתי' דהר"ן כי חמורים ד"ס יותר משל תורה דחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה וכ"כ בספר מ"א שרש ראשון לסה"מ לרבינו לחלק בין גזרותיהם שהוא מה שהוסיפו על איסור תורה ובין מצותיהן של החכמים שאין להם עיקר מדאורייי וכו' וסיים שם והטעם לענ"ד שהחמירו במצותם לנדות העובר עליהן דאינשי אתי לזלזולי בהו דקילא להו ולכן החמירו בעונש אבל בגזרות וסייגים לבלתי עבור על ד"ת לא ינהגו קלות ראש ולכן הקילו בעונש העובר עליהן, ולדעת מרן הא דחייב מ"מ אם עבר על דבר שעיקרו מדאורייי היינו כל זמן שאינו מזלזל בדבריהם רק עובר לתיאבון, אבל בדבר שעיקרו מדבריהם אפילו אינו מזלזל נמי הוא בנדוי.

ומעתה דעת לנבון נקל מה הוא חומר העון באזכרת ש"ש לבטלה יותר מבשאר עונות, דמזכיר ש"ש לבטלה כשאינו דרך ברכה לכ"ע הוא איסור תורה משום לא תשא את שם ה' וגו' והעשה את ה' אלקיך תירא עיין סנהדרין נ"ו ובספר מנין המצות לרבינו חלק העשין מנין ד' וא"כ ראוי להיות עונש המזכיר ש"ש לבטלה כמו עונש של כל העובר על איסור תורה, והוא מכת מרדות, ואפילו לדעת מרן דמחלק בין עובר לבין מזלזל הא כתבנו דהמזכיר ש"ש לבטלה פעם אחת עובר הוא דמתקרי ולא מזלזל, אפס רבותינו המה ראו גודל העון שיש בהזכרת ש"ש לבטלה הרבו להשיב עליו אפם וחמה שפוכה לענוש את המזכיר בעונש נדוי החמור מעונש מ"מ כי היכי דתהוי לי' כפרה, אבל מי שאינו נוהג כשורה דאמרינן בירושלמי דמנדין אותו היינו לדעת מרן אפילו באיסור תורה ואינו עושה לתיאבון אלא דרך זלזול וקלות ראש, או באיסור דרבנן שאין לו עיקר מדאורייי בזה אפילו אינו דרך זלזול רק תקפו יצרו לעשות בזדון אשר לא תעשינה מד"ס הוא בנדוי בעונש החמור.

ומעתה נבא לבאר דעת רבינו דקשיא לי' אחרי ראינו דחכמים הפליגו בעון מזכיר ש"ש לבטלה יותר ממדתם שמדדו לכל עובר על הפקודים דאורייתא דבכ"מ העונש קצוב להעובר במכת מרדות שהוא קל מנדוי ומזכיר ש"ש לבטלה הדין יקוב להיות בנדוי וע"כ הסבה הקרובה לזה היא משום דאין יראת ה' על פני הבליעל המזכיר ש"ש לבטלה, א"כ כי היכי דאיסורו של המזכיר חמיר טפי מכל האיסורין שבתורה, ה"נ מסתבר לומר שעון

השומע אזכרה לבטלה ולא נידוהו שעובר על ד"ס אשר חכמים יגידו לנדות המזכיר והוא יאטם אזנו משמוע אל דברי חכמים ויהי כאלם לא יפתח פיו לאמר להמזכיר מנודה אתה, הנה עון זה יהי' נמי חמור מעון העובר על ד"ס שאין לו עיקר מהתורה בעלמא דמשפטו חרוץ מפי רבותינו בעלי התלמוד לנדות העובר ועון השומע יהי' חמור טפי ומאי הוא חומרא דילי' אם אין מענשין את השומע רק בנדוי כדין כל העובר על ד"ס שאין לו עיקר מדאורייתא והוא גרע מן נט"י דגזרו משום סרך תרומה ומצאו לזה אסמכתא בהכתוב אבל השומע אזכרה לבטלה ודאי עיקרו לגמרי מד"ס כי לא מצאנו על מניעתו רמז ואסמכתא בקרא, גם לא שייך בזה לומר כדי שלא ינהגו קלות ראש באיסור זה של השומע ולא יבוא לעבור על איסור תורה להזכיר ש"ש לבטלה דמה ענין שמיעה לאזכרה דבשביל שהוא שם מחסום לפיו ולא נידה להמזכיר לא יבוא להקל בכבוד שמים ולהזכיר שמו הגדול לבטלה וא"כ אין הבדל בעונש עון השומע לעונש עון אחר שהוא עובר מד"ס, והלא ראוי להחמיר בעונש השומע יותר מעובר על ד"ס בעלמא לחומר העון שהוא שומע הזכרת השם לבטלה ולא חלי ולא מרגיש לגלות קלונו כמצווה מפי סופרים, כי היכי דהפליגו בעונש המזכיר יותר מעונש העובר על שאר איסורי תורה ולכן הוציא רבינו לאור משפטו לפרש דמאי דאמרינן בתלמודא יהא בנדוי היינו דהוא מנודה מעצמו דאף שלא נמנו עליו הב"ד לנדותו הוא מנודה ממילא מיד ששמע האזכרה ולא נידה להמזכיר ושפיר יש הבדל ג"כ בין עונש השומע לעונש העובר על ד"ס בעלמא, דמשפט השומע הזכרה לבטלה ולא נידהו הוא להיות מנודה מפי החכמים אשר חתכו עליו הדין הזה, וצריך לנהוג בעצמו מיד דין מנודה בכל משפטיו, ואף אם נתחרט על עונו וידע אשמו מ"מ צריך לנהוג דין מנודה מעצמו עד כי יבוא לב"ד ויתירו לו נדויו, ואם לא התירו לו הב"ד נדויו אפילו הוא עומד זמן ארוך בנדויו וגם שב אל ה' באמרו חטאתי וישר העויתי מ"מ הוא מנודה, גם אם זלזל בימי נדויו צריך לנהוג איסור כימים שנהג בהם היתר קודם שיתירוהו כמבואר בש"ע י"ד סי' ר"ח סעיף ד' ובש"ך ס"ק י"ד ובט"ז שם ס"ק ג', משא"כ בשאר עבירות של ד"ס א"צ לנהוג דין מנודה אלא משעה שמנדין אותו הב"ד, ואם שב מיד אין בין נדוי להפרה כלום טוט אסר וטוט שרי כדלעיל הלכה י"ב ואם מתחרט ושב על חטאתו טרם שנדוהו הב"ד א"צ התרת נדוי כלל שהרי לא נתנדה לא מפי חכמי התלמוד ולא מפי הב"ד שבימיו (דלא כמ"ש הרב במ"ל כמו שאכתוב בס"ד לקמן וגם הרב במ"ל לא אמר למלתי' רק במזכיר ש"ש לבטלה לא בהשומע הזכרה וכו') וסרה בזה גם קו' הראשונה אשר העיר עליה הר"ן למה יגדל עונש השומע להיות מנודה מעצמו מעונש המזכיר עצמו דצריך לקבל הנדוי מפי ב"ד, אולם באמת יש מרחק

רב בין הנושאים האלה דהמזכיר הוא עובר על איסור תורה ועונשו חמור מדעלמא, אבל השומע הוא עובר על דבר שעיקר איסורו מד"ס ובעלמא עונשו קצוב להיות מנודה עפ"י ב"ד שהוא חמור מעונש מ"מ משום דקיי"ל חכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה ע"כ ראוי להחמיר נמי בעונש השומע כאמור וחומר בד"ס יותר מבד"ת דהוא יתברך חפץ בכבודם כי כל דבריהם דברי אלקים חיים.

פרק ז

הלכה א

חכם זקן בחכמה וכו' אב"ד שסרח אין מנדין אותו וכו'. (א) **כתב** מרן בפרק ואלו מגלחין י"ז באושא התקינו אב"ד שסרח אין מנדין אותו חזר וסרח מנדין אותו מפני ח"ה ופליגא דר"ל דאמר כל חכם שסרח (בגירסתינו ליתא במאמר ר"ל כל חכם אלא ת"ח שסרח) אין מנדין אותו שנאמר וכשל גם נביא וגו' ופסק כר"ל משום דהוא מארי' דתלמודא טפי מרב אויא, הנה דבריו נכונים לפי גירסתו בהך מימרא דפרק אלו מגלחין דהיא איתאמרא בשם רב אויא, אבל גירסתינו היא אמר רב הונא באושא התקינו וכו' וליתא לדברי מרן דמלבד דר"ה הוא ג"כ מארי' דתלמודא טובא אף גם נראה דר"ה הי' גדול טפי מר"ל, דהנה התו' בגיטין י"א ד"ה יתיב ר"ה וכו' כתבו דר"ה הי' גדול טפי משמואל, ושמואל הי' גדול מר' יוחנן דהוא קרא לשמואל לבסוף רבינו כדאיתא בחולין צ"ה ור"י הי' גדול טובא מר"ל דרבו הי' וכ"ש דר"ה הוא גדול מר"ל וכוותי' דר"ה מסתברא לקבוע הלכה, הן אמת כי אנכי בעניי לא ירדתי לסוף דעת רבותינו בעלי התו' בזה שכתבו דר"ה הי' גדול משמואל והארכתי בזה בס"ד במקום אחר ואין פה מקומו, עכ"פ לא נמלטו דברי מרן מהגמגום דהא ר"ה הי' מארי' דתלמודא טפי מר"ל.

וחלקי אמרה נפשי לבאר דעת רבינו במה שפסק כר"ל דבמנחות צ"ט מייתי התלמודא מימרא דר"ל בהדי אינך מאמרים שאמר ר"ל ולא מייתי סתמא דתלמודא שם דר"ה דאמר באושא התקינו וכו' פליג על ר"ל וכי היכי דקאמר התלמודא התם אהא דאמר ר"ל המשכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו, דרב נחמן בר יצחק פליג עליו וקאמר דעובר בג' לאווין ה"נ ה"ל לתלמודא למימר דר"ה פליג אההיא דר"ל דאמר ת"ח שסרח וכו' דר"ה ס"ל דוקא אב"ד שסרח אין מנדין אבל ת"ח מנדין, ודוחק לומר דהתלמודא במנחות סמך עצמו על מה שכבר מפורש במ"ק, א"ו ס"ל לסתמא דתלמודא דמנחות דהלכה כר"ל ולהכי לא מייתי לדר"ה והסוגיא דמ"ק לא הביא להא דר"ה לקבוע הלכה כמותו אלא זכרו למען נדע דעת ר"ה בזה, ומש"ה פסק רבינו כסתמא דתלמודא במנחות.

(**ב**) **והנה** מרן ד"ה אלא א"כ עשה כירבעם בן נבט וכו' הביא לשון הירושלמי פרק אלו מגלחין הלכה א' רב יעקב בר אידי בשם ר"ש נמנו באושא שלא לנדות זקן וכו' שלח א"ל עדיין לא שב ירמיה מרעתו ובקש לנדותו וכו' שמעתי שאין מנדין זקן אלא א"כ עשה כירבעם בן נבט, ומיהו קשה דמסיק התם א"ל דוגמא השקוהו וכי עשה עקביא בן מהללאל ח"ו כירבעם בן נבט, הלא לא נמצא עולתה בו רק שפגע בשוגג בכבוד שמעי' ואבטליון וכו', ואפשר לומר דרבינו ס"ל דשלא כהלכה עשו דס"ל כרב אויא ולא קיי"ל כוותייהו אלא כר"ל וסייעתו דהיינו ריב"א בשם ר"ש ור' שמואל בשם ר' אבוהו, ומההיא דדוגמא השקוהו ל"ק דאולי בצנעה הוי, ואחרי נשיקת עפרות כפות רגלי קדושת מרן אומר אני כי נעלמה מאתי כוונתו דאיך אפשר לומר דבצנעה היו דהא סקלו את ארונו ולא הספידוהו כהלכה לאיש אשר שלש אלה נכבדות מדובר בו, חכמה ענוה ויראת חטא ולא התעסקו בקבורתו כראוי לו ואין לך פרהסיא גדול מזה, מי אשר עינים לו לא יראה הזלזול הנעשה לעקביא ויבן כי זאת גרמה לו הנדוי, וצריכין אנו לדחוק להצדיק דברי מרן ז"ל דבאמת מתחלה נידו אותו בצנעה ולא חשו לשמא ימות ואירע מקרה שמת בתוך ל' לנידויו וא"א להתיר הנידוי תוך ל' לכן הוכרחו להתנהג בו כדין מנודה בפרהסיא, והוא דוחק והדברים עומדים צפופים, אפס נראה לענ"ד להסיר תלונת מרן מהא דדוגמא השקוה דהנה יש להקשות על המרן כ"מ אדקשיא לי' קושית הירושלמי על רבינו טפי ה"ל להקהות על ר"ל גופא דהוא אמר כל ת"ח שסרח, ולפי גירסתינו ת"ח שסרח אין מנדין אותו הרי מי שהוא מכונה בשם ת"ח גם אם אין לו תואר נשיא או אב"ד אפ"ה אין מנדין אותו והרי עקביא בן מהללאל לא גרע מת"ח דעלמא ולמה נידוהו ותיקשי לר"ל מהך מתני', וע"כ לא קאמר ר' יהודה במתני' התם אלא ח"ו שעקביא נתנדה שאין העזרה ננעלת וכו' ולמאי הוצרך ר"י ליחס אליו תוארים הרבה והלא בתואר ת"ח לבד סגי דבשביל שהוא ת"ח כדאי הוא שאין לנדותו אם דעת ר"ל אמיתית היא, שוב ראיתי להגאון בעל תי"ט שם במתני' דעדיות שהרגיש בקו' זאת על ר"ל וניחא לי' בתירוצו של מרן על רבינו דמה שנידו לעקביא בצנעא הוי וכבר אמרנו מה שיש לגמגם בזה, ואחרי נטילת הרשות מהקדושים האלה אומר אני דהכוונה בדברי הירושלמי ור"ל הוא באופן אחר ממה שחשבו הם, דהנה בג' דברים פליגי ר"ה ור"ל ולפי גי' מרן רב אויא בשני דברים כבר כתב מרן ועוד בה שלישיה דר"ה ס"ל באושא התקינו מדעת עצמן שראו בשיקול דעתם הרחבה כי כן ראוי ונכון הוא אבל לא מצאו סמך לתקנה זאת מן המקרא, אולם ר"ל ס"ל לא מדעתם הרחבה תקנו תקנה זאת אלא קרא אשכחו ודרשו מדכתיב וכשלת גם היום וכשל גם נביא עמך לילה, ומסתבר לומר כן למעט במחלוקת דר"ל נמי

מודה לר"ה דתקנות אושא הוי, רק שלדעת ר"ל התקינו בעבור שמצאו סמך מן הכתוב ומצאנו כעין זה בר"ה ל"ב ובמנחות ס"ח התקין ר"י בן זכאי וכו' ולא היא מדאורייתא קאמר ושאיל התלמודא והא התקין קתני מאי התקין דרש והתקין, אבל בהא מודה ר"ל דקודם שנתיישבו באושא לא היתה תקנה זאת בישראל שלא היו דורשין מקרא זה כמו שדרשו אח"כ בשעת התקנה, והנה בימי ריב"ז הסנהדרין היו יושבים ביבנה ומיבנה גלו לאושא עיין ר"ה ל"א וברש"י ד"ה מיבנה לאושא, ואחר ריב"ז בימי ר"ג דיבנה היו יושבים באושא, והרי עקביא בן מהללאל הי' מחבורתו של שמעי' ואבטליון רבותיו של הלל הזקן כמ"ש רבינו בהקדמתו לפירוש המשנה וזה הי' יותר ממאה שנה קודם חורבן הבית וא"כ עדיין לא נתקנה התקנה שלא ינדו בפרהסיא לחכם וזקן ואב"ד ונשיא ושפיר עבדו חכמי הזמן בימי עקביא שנידוהו בפרהסיא, וסרה בזה התלונה מעל ר"ל וכן מרבינו שהם דברו כפי מה שהתקינו באושא שלא היו מנדין לת"ח שסרח ומה שהי' קודם התקנה אין לרבינו להזכירו רק מה שתקנו ומצאו לו סמך מהכתוב כי דרכו של רבינו להביא ההלכות הנהוגות עתה או מה שנזכה לעשותו לעת ארמון על משפטו ישב ויהיו כהנים בעבודתן ולוים בדוכנן וישראל במעמדן, אבל דעבר אין ואין זכרון לו, ואין להקשות לפי דברינו ה"ל להירושלמי לשנויי כדשנינן דמה שאמרו דוגמא השקוה היינו קודם תקנת אושא (בירושלמי הגירסא דוכמא השקוה והוראתו כמו דוגמא כי הגימל והכף ממוצא אחד הן ועיין בערוך ערך דגם ובערך דכמה) אבל לאחר תקנת אושא באמת אין מנדין זקן שסרח, הא ליתא דהא מייתי שם בירושלמי דר"ח ברי' דר' יצחק עטושיא אמר לר' ירמי' שמעתי שאין מנדין זקן וכו' ולא הזכיר שדבר זה מתקנת אושא הוא אלא סתם ואמר שמעתי' וכו' ומשמע שהוא מעיקר הדין ולא מתוך התקנה שתקנו אח"כ אלא מפי השמוע' כמו שהן הרבה גופי תורה ושפיר השיב לו ר' ירמי' מהא דדוגמא השקוה דאי אמרת דמעיקר הדין דאין לנדות זקן שסרח מדוע נידו לעקביא הלא גם הם ידעו הקבלה האמיתית מפי השמועה, וע"כ לא שמעת יפה שאין הדין דין אמת כאשר אמרת אלא בעינן זקן נשיא או אב"ד הא ת"ח דעלמא שסרח מותר לנדותו ושפיר עבידנא במה שרציתי לנדות לר"י בר בון על בזיונו דר"י בר בון לא נשיא ולא אב"ד הוי ובודאי אי הוי ר"י ור"י בר בון אסקי אדעתיי' שאין הדבר הזה מפי השמועה אלא מצד תקנת אושא שמצאו סמך מקרא למדרש דת"ח שסרח אפי' אינו נשיא או אב"ד ג"כ אין מנדין באמת לא הוי מקשו ממתני' דדוגמא השקוה דגם הם היו יודעים דעובדא דעקביא קודם תקנת אושא הוי, רק לא ידעו מאומה דתקנת אושא היא אלא סברו דמפי השמועה אמר למלתי', וכל זה הוא לשיטת הירושלמי אולם תלמודא דידן הודיע לנו כי מתקנת אושא

הוא מה שאמרו דאין מנדין לת"ח שסרח ובין לר"ה דמשיקול דעתם התקינו דבר זה ובין לר"ל דקרא אשכחו ודרשו שוב לק"מ מהמתני' דעדיות דהך מעשה דעקביא זמן רב קודם תקנת אושא היתה.

(ג) **ועפ"י** הדברים האלה מתישב נמי מה שהעיר התי"ט אהא דאמר ר"י ח"ו שעקביא נתנדה וכו' וכי משוא פנים יש בדבר דאעפ"י שאין גדול ממנו בתורה אם יחטא ואשם ופללו אלקים זה השופט אשר יהי' בימים ההם כדי רשעתו וכו' ועיין לקמן הלכות חובל ומזיק פ"ג מ"ש בס"ד בזה אולם עפ"י האמור אין כאן קושיא דהא עינינו הרואות דיש משא פנים בדבר בהא דמנדין לכבוד הרב דהרי אין מנדין לנשיא ואב"ד וחכם זקן שסרח רק דלר"ה תקנו חכמי הדור באושא כן משקול דעתם ולר"ל מצאו סמך מן הכתוב לזה וג"כ תקשי וכי משא פנים יש בדבר ולמה תקנו דלפעמים אין מנדין לכבוד הרב ואם הלכה היא דמנדין לכבוד הרב נקבל אותה בכל אדם אם קטן ואם גדול וראש האומה הישראלית, אלא צריכין לומר דאין כאן נשיאת פנים אפי זוטרי פני אדם אלא משא פנים אפי רברבא פני אלדים ותורתו הקדושה, לבלתי שולח יד אל אצילי בני ישראל עיני העדה אם הם קלון ירימו בוז יבוזו להם כל עדת ישראל והתורה חוגרת שק (וקצת זכר לדבר מה שאמרו רז"ל בעדים זוממין הרגו אינן נהרגין והטעם כתב המורה כדי לשאת פני הב"ד שלא יתבזו בעיני ההמון דע"י הריגת עדים זוממין יאמרו הבריות כי שפכו דם נקי חנם ויהיו הב"ד ללעג ולשמצה בעיניהם ואם תופסי התורה יבזו גם הדת והתורה בכללה תפול לכן ראתה התורה כי טוב הוא להטות משפט עד זומם אחר שכבר נעשה מעשה על פיהם ויפטרו מהעונש המגיע להם כפי משפט התורה, והרבה פעמים אמרו חז"ל חיישינן לזילותא דבי דינא אף בעניני ממון וכ"ש בד"נ) רק באושא תקנו כן על דרך השלוח לכל נשיא ולכל אב"ד ולכל חכם זקן אבל קודם תקנת אושא הדין יקוב לכל מי שסרח אם גדול כארז אשר בלבנון ואם קטן כאזוב אשר בקיר דמנדין אותן, ועכ"ז כבר היה הרשות נתונה ביד החכמים הראשונים, האמנם אם לא עלו במדרגה יתירה הרבה ממדרגת חכמי אושא אבל גם לא ירדו ממדרגתן, לעשות כפי ראות עיניהם לאיש מופלג בחכמה וביראת חטא ובענוה והוא יקר בדורו, בשגם לא רצו לתקן אז התקנה שתקנו אח"כ חכמי אושא דרך כלל אבל לאיש מיוחד ונבדל במעלותיו ויתר מרעהו צדיק וישר לא עשו בו משפט כתוב לזולתו אלא דגם אם הי' שוגה לפעמים באחת ממצות ה' אשר לא תעשינה לא היו דנין אותו כדין מנודה בפרהסיא רק יסרו אותו למשפט בצנעה או בעונש אחר לפי הזמן והמקום, כי הנזק המגיע לכללות האומה ע"י משפט האיש ההוא הנבדל בעמו ותהלתו בקהל חסידים הוא הרבה יותר מהנזק הראוי

לבוא אם לא ישפטו שפוט להאיש המעולה על סרחונו ותחת אשר תיקר תפארת עטרת התורה בעשות משפט לאנשי רשע הן עוד תרד מטה מטה כבודה והדרה אם דון ידונו שר התורה כאיש בער לא ידע ודעתו נבערה, וביותר אם כל העונש הנדוי הוא לכבוד הרב והוא כבר בארץ החיים וזה האיש המופלא בסנהדרין שרוצין לנדות ישנו פה עמנו היום ויש כח ביד החכמים כשרואים שהשעה צריכה לכך לחזק הדת ולהרים מכשול מדרך העם, לעבור על ד"ת בהוראת שעה כמ"ש רבינו בהלכות ממרים פ"ב ולכן שפיר קאמר ר"י ח"ו שעקביא נתנדה שאין העזרה ננעלת וכו'.

(ד) **והנה** לפי האמור פה ארויח לן שמעתתא במה שהעלנו בדברים הניתנין למעלה ישוב על מה שהקשינו דמה שאל בירושלמי ר' ירמי' לר"ח בר יצחק עטושיא ממתני' דעדיות וה"ל לשנויי כדשנינן לחלק בין קודם ובין לאחר התקנה דחכמי אושא, אפס ידעתי כי יש לגמגם בישוב ותמצא הקפידה מקום לנוח פה אולם אחרי ההתבוננת היטב במ"ש בס"ד באות הקודם אין בזה נפתל ועקש דשפיר שייל ר' ירמי' דהיאך אפשר לומר כדבריך דבאושא התקינו שלא ינדו חכם זקן שסרח בין שתקנו כן משיקול דעתם הרחבה ובין שמצאו לה סמך מן הכתוב עכ"פ ראינו דאין בדבר זה משוא פנים אם לא בשוה קטון וגדול בדין נדוי ורק כסיל ואיש המוני מרים קלון אבל חכמים כבוד ינחלו ואין מנדין אותם א"כ מדוע דוגמא השקוהו לעקביא נהי דעדיין לא נתקנה התקנה דרך כלל מ"מ הי' להם לחכמי חברתו מצד סברתם ודעתם הנקיה לשאת פני זקן חכם וי"ח ועניו כמוהו עקביא שלא היתה העזרה ננעלת עליו ולוותר לו העונש נידוי, ואל יתעקש המתעקש לומר דלדעת הת"ק דפליג על ר"י באמת לא הי' עקביא נבדל מזולתו במעמד שלשתן בחכמה ביראת חטא ובענוה, דלא יחלקו במציאות רק דס"ל דעם כל מעלותיו הנשגבות לא הועילו לו לפטרו מעונש נידוי ומדוע לא נשאו פני איש יקר ומעולה מאד מעל כל זולתו אם הרשות בידם לעשות משפט כפי ראות עיניהם, אלא הדבר ברור דליתא לתקנת אושא דאין הבדל בדין זה לבין שאר משפטי התורה אשר צדקו יחדיו כקטן כגדול כן הוא הדבר בדין הנידוי מקרה אחד לכל ואם הנשיא יחטא ואם אחד מהכורמים ויוגבים יחטאו ויאשמו משפט אחד להם ואין משא פנים בדין זה.

וכי תאמר האיך יתכן לומר דפליגי אמוראי במציאות התקנה אם התקינו באושא אם לא מסתמא התקנה גלוי' היא לכל ולא יפול בה מחלוקת הנני אביא לך כיוצא בו בתקנת אושא שאמרו בכתובות מ"ט אמר ר' אילעאי אמר ר"ל באושא התקינו הכותב כל נכסיו לבניו הוא ואשתו נזונים מהם, ואפ"ה אמרינן שם נ' ע"א דלית הלכתא כוותי' והרי האמוראין אינן רשאין לחלוק מדעת עצמן על התנאים אף כי על הסנהדרין שגלו לאושא

ותיקנו תקנות מי ירים ראש נגדם שאמרו יהי כן ויבואו הדורות שאחריהם ויאמרו לא כן וע"כ נאמר דהחולקים יאמרו דמעולם לא נתקנה תקנה זאת כי לא נכונה היא וה"נ דכוותי', ובזה מתבאר מ"ש רש"י שם מ"ט ד"ה הלכתא כוותי' וכו' אדר' אילעאי קאי ולכאורה שפת יתר הוא אלא כוונת רש"י בזה להורות דלא היו שואלים אם הלכה כמתקני התקנה באושא אם לא דזיל קרי בי' רב דודאי אין לחלוק על מה שתקנו הסנהדרין באושא, רק השאלה היתה אם הלכה כר' אילעאי דאמר מתקנת אושא היא הא מלתא דהכותב נכסיו לבניו וכו' או דלמא מעולם לא הי' תקנה כזאת באושא ואין הלכה כר' אילעאי, וכן מורה לשון התלמודא הלכתא כוותי' ואי על מתקני התקנה קאי ה"ל לתלמודא למימר הלכתא כוותייהו לשון רבים ואם על התקנה קאי הי' לו לומר כוותה בלשון נקיבה לכן פירש"י דקאי על ר' אילעאי הא דקאמר הלכתא כוותי', עכ"פ מבואר דגם בזה תפול המחלוקת במציאת התקנה שלא היתה תקנת אושא גלוי' ונודעת בבהמ"ד וה"נ בנדון דידן הוכיח ר' ירמי' דמאן דשמע מתקנת אושא שלא לנדות ת"ח שסרח בדותא היא דלא נתקנה מעולם.

אפס לפי האמור דר"י ס"ל דגם בעונש נידוי איכא נשיאת פנים אם אין הכל שווין תקשי לדידי' מהא דאר"י ח"ו שעקביא נתנדה וכו' דמאי בכך כיון שעבר עבירה שחייב עלי' נידוי אין אנו משגיחין על העובר ואם כגובה ארזים גבהו במעלה במה נחשב הוא ולא ינקה מעונש נידוי ככל אדם, ואפשר לומר דר' ירמי' מפרש דברי ר"י אם כפי ביאור הגאון בעל תי"ט ואם כפי אשר בארנו בס"ד לקמן בהל' חובל ומזיק פ"ג, גם י"ל דס"ל לר"י דכוונת ר"י באמת היא כקושיתו נהי שעקביא וסייעתו קודם תקנת אושא היו וכל אפי שווין בדין הנדוי מ"מ הי' להם להוציא את עקביא מן הכלל לאשר הי' מיוחד ונבדל בג' כתרים בחכמה ויראה וענוה וליכא משא פנים בדבר דהא נשמע מתקנת אושא דאין משא פנים בדין נידוי דר' יהודה הי' זמן רב אחר ר"ג דיבנה וכבר נודעה התקנה, והוא דשייל ר' ירמי' מדוע באמת פליג הת"ק על ר"י הא שפיר קאמר ר"י וע"כ נאמר דס"ל להת"ק דמעולם לא נתקנה התקנה באושא ואין הבדל באישים וכולם שווין בדין נידוי ובזה פליגי ת"ק ור"י באמתת התקנה והלכה כת"ק נגד ר' יהודה כמ"ש כל פסקי ההלכות ואין שומעין לתקנת אושא דלעולם לא נתקנה כדעת הת"ק ומה ששמעת דתקנת אושא היא דברי יחיד הן והוא ר"י שאמר ח"ו שעקביא נתנדה.

והנה בתלמודא דידן לא פריך על מאמר ר"ל לא במ"ק ולא במסכת מנחות ממתני' דעדיות דנידו לעקביא כי היכי דשאיל ר' ירמי' בירושלמי והטעם דס"ל לתלמודא דידן דזהו שאמר ר' יהודה ח"ו שעקביא נתנדה דמתקנת אושא שמעינן דראו חכמים לחלק

בדין הנדוי אם גדול ואם קטן הוא ולכן אף קודם תקנת אושא אין ראוי להחכמים החולקים על עקביא להשוות דינו לדין כל אדם כי אדם כמוהו אחד מאלף נמצא, ולא שייך להקשות מ"ט דת"ק דחולק על ר"י די"ל לדעת הת"ק כיון דקודם תקנת אושא לא חלקו במדרגת העובר לכן לא נשאו פני עקביא דפגע בכבודן של שמעי' ואבטליון שהם רבים וגם תפארת הנשיא תעטרם וגם כבוד הנשיא הוא כבוד כל ישראל ולכן שפיר עביד רבינו דלא חש לשאלת ר' ירמי' בירושלמי ממתני' דעדיות משום דתלמודא דידן לא חש לה כאמור, ועיין מ"ש הרב במשנה למלך דתקנת אושא לא היתה אלא לנפש כי תחטא בעשותה אחת מהמצות אשר לא תעשינה אבל על מבזה ת"ח לא נתקנה דמאי חזית דכבוד התורה דהמבזה עדיף לבלתי העניש בנידוי דלמא כבוד התורה דהמבוזה עדיף ולא ינקה המבזה מעונש נדוי וכתב דזה הי' כוונת ר' ירמי' בירושלמי שרוצה להוכיח ממתני' דעדיות החילוק האמור ובעבור זה הי' רוצה לנדות את ר' יעקב בר בון, ואעפ"י שהרב מ"ל גופא חזר מדבריו והעלה דליתא להך חילוקא דלא פלוג עשו חכמים בתקנתן שאין לנדות זקן שסרח כי היכי שלא תתבטל תקנתם ועשו חיזוק לדבריהם דבכל חטא ועון אפילו מבזה ת"ח ג"כ לא תחול עליו הנדוי, היינו בתר שתקנו באושא אבל בזמן עקביא דעדיין לא היתה תקנה רק דמצד הסברא ושקול הדעת הי' להם לחוש לכבודו של עקביא, רק כיון שפגע בכבוד שמעי' ואבטליון מסתבר לומר כחילוקו של המשנה למלך דגבי מבזה ת"ח אין רואין על המבזה גם אם הוא זקן שקנה חכמה דמאי חזית וכו' כדאמרן, ולחוש לביטול התקנה לא שייך בזמן עקביא שעדיין לא נתקנה התקנה.

ורעיוני העירו אותי על ישוב אחר בדברי רבינו דלא חש להשיב על שאלת ר"י בירושלמי ממתני' דעדיות דשאני התם שהי' הדבר נוגע לכבוד שמעי' ואבטליון אשר התהלכו כבר בארצות החיים וצריכין אנו לחוש טפי לכבודם מעל כבוד עקביא דגדולים צדיקים במיתתן אשר במקום קדוש יתהלכו ואע"ג דלאחר תקנת אושא אין לחלק בכך משום לא פלוג כדברי המ"ל מיהו קודם התקנה שאמרנו דמשיקול דעת והסברא הישרה נמי הי' ראוי לעבור על פשע עקביא לבלתי יענש בנדוי כשאר ההמון בזה שפיר יש לחלק בין מבזה ת"ח אשר עודנו חי לבין מבזה ת"ח אשר כבר הלך למנוחות, אולם ראיתי למרן בפרק הקודם הלכה י"ב כתב בשם הריב"ש להפך דגדול עון המבזה ת"ח אשר עומד עמנו פה חי על פני האדמה מאת אשר איננו פה ושבק חיים לכל חי והנה בטלה דעתי העני' נגד דעת קדושים האלה, ואדרבה יש אתי בס"ד להביא ראיי' לדעת הריב"ש מדברי הירושלמי דשביעית פ"ו דמייתי התם כתיב ויעשו כל הקהל השבים מן השבי וגו' כי לא עשו כן מימי יהושע בן נון וגו' ולמה יושע חסר ה"א ר' הלל בריה דר' שמואל בר

נחמן פגם הכתוב כבוד צדיק בקבר מפני כבוד צדיק בשעתו, הרי מבואר דחוששין יותר לכבוד צדיק אשר עודנו חי אתנו מאשר נחוש לכבוד צדיק אשר לקח אותו אלדים.

(ה) **וראיתי** דבר מתמי' מאד בדברי הרב מ"ל שכתב וההיא דר"א בן הורקנס שהכריע את כל חכמי ישראל שברכוהו בשביל שפקפק בנט"י וכו' כל הרואה זאת ישתומם אי' איפא מצא כי ר"א בן הורקנס הוא ר"א הגדול פקפק בנט"י חלילה לו אלא אלעזר בן חנוך הוא שהי' מפקפק כמבואר בעדיות פ"ה, ויש גורסין שם אלעזר בן הגר עיין ירושלמי דמסכת מועד קטן פ"ג הלכה א', ומה שבירכוהו לר"א בן הורקנס הלא מפורש באר היטב במסכת ב"מ בתנור של עכנאי ועיקר קושיתו מההיא דר"א וגם היא קו' מרן בשם הרמ"ך אחרי נטילת הרשות מכבוד תורתם אמינא דאין לה מקום כלל דמי הגיד לנו דבזמן מחלוקת ר"א וחביריו כבר נתקנה תקנת אושא דהרי ר"א הגדול הי' בימי ר"ג דיבנה אבי אביו של רבינו הקדוש והוא הי' יושב עם הסנהדרין באושא ואח"כ גלו משם ליבנה ושוב גלו משם לאושא עיין רש"י בר"ה ל"א וא"כ י"ל בימי ר"א וסייעתו עדיין לא נתקנה התקנה רק זמן מה אחרי שברכוהו לר"א הגדול תקנו שאין לנדות עוד לזקן, ותקנה זאת לא הועילה להתיר הנדוי של ר"א דחששו יותר שלא ירבו מחלוקת בישראל, ואולי לא נתקנה עד אחרי שראו מה שעלתה בידם ע"י שברכוהו לר"א דמת ר"ג הנשיא ע"י כן כדאי' בב"מ נ"ט ועוד הרבה בטול תורה דנמנעו התלמידים ללמוד אצלו כמבואר בסנהדרין ס"ח לזה ראו כי טוב הוא שלא לנדות לזקן קנה חכמה, ואפשר בימי רבן שמעון בנו של ר"ג דיבנה אביו של רבינו הקדוש שהי' יושב באושא ואז תקנו באושא תקנות הרבה.

הלכה ז

ויש להתלמיד להתיר נידוי. ותמה מרן בשם הרמ"ך למה לא הזכיר רבינו דלאפיקורתא אינו יכול להתיר הנדוי עד שיעברו ל' יום מזמן הנדוי ונדחק מרן ליישבו ולענ"ד נראה דט"ס יש כאן דקו' הרמ"ך מקומה על מ"ש רבינו לקמן הלכה י"ג אין בין נידוי להפרה כלום אלא מנדין ומתירין ברגע אחת כשיחזור המנודה למוטב וע"ז תסוב השגת הרמ"ך, והנה גם הגהמ"יי השיג על רבינו שלא מחלק בין נידוהו בשביל ממון ובין נידוהו בשביל אפיקורתא דאין מתירין עד שיעברו ל' יום כדאי' במ"ק ט"ז ההיא טבחא דאיתפקר ברב טובי' בר מתנא אימנו עליו אביי ורבא ושמתוהו לסוף אזל ופייסי' לבעל דינו אמר אביי היכי ליעביד וכו' א"ל הני מילי לממונא אבל לאפיקורתא עד דחיילי שמתא עליו תלתין יומין, וכן הקשה הר"ן בפירושו לנדרים ז' ב' ד"ה וש"מ אין בין נידוי להפרה וכו', גם על מ"ש רבינו לקמן הלכה י"ג כשיחזיר המנודה למוטב לא העיר מרן מקורו בתלמודא אי'

מקומו רק כתב דזה פשוט וכאלו מלבו ענה רבינו דבר זה ואין זה דרכו בקדש אלא בדבר שהוציא משקול דעתו הוא כותב "ויראה לי",לפיכך אומר אני בעניי כי כל דברי רבינו אמת וצדק הן ונובעים ממקור חיים בירושלמי דמ"ק פ"ג הלכה א' דמייתי שם ביומי דר' זעירא היו מרחקין ומקרבין, פי' שהיו מתירין מיד הנידוי כשחזר המנודה למוטב, אמר ר' אילא השתא מרחקין והשתא מקרבין, פי' בתמי' דהא בעינן שתחול השמתא ל' יום אמר ר' יוסי חזרו ונמנו לכשיחזור בו יהא מקרבין אותו, דהיינו כשחוזר למוטב, הרי מבואר דמצד עיקר הדין אין להתיר השמתא עד אחר ל' יום אפי' אם חזר למוטב כקו' ר' אילא רק מתקנת חכמים שחזרו ונמנו אם המתנדה מתחרט על רעתו ושב בכל לבו מתירין את הנדוי מיד כדאמר ר' יוסי, ועיין ברא"ש פרק אלו מגלחין סי' ח' מ"ש בשם הראב"ד ביאור דברי הירושלמי, ואין פירושו מתנגד למ"ש פה המתבאר בירושלמי ולפיכך לא השיג הראב"ד לקמן בהלכה י"ג על דברי רבינו ושתיקת איש ריבו כהודאה דמיא, ועיין בב"י בי"ד סי' של"ד ד"ה ואעפ"י שאסור לאכול ולשתות עם המנודה וכו', ומבואר ג"כ מהירושלמי האמור דאפילו באפיקרתא נמי אם חזר המנודה למוטב מתירין לו מיד דא"ל דעובדא דירושלמי איירי שהי' מנדין בשביל ממון, דא"כ לא הי' צריך ר"י לומר חזרו ונמנו דהרי מעיקר הדין הוא טוט אסר וטוט שרי כדאמר שמואל אלא איירי אפילו אם נידו בשביל אפקורתא דמצד עיקר הדין אין להתיר עד שיעברו על המנודה ל' יום מ"מ חזרו ונמנו חכמי הזמן והמקום ואמרו דמתירין מיד אם חזר למוטב, ויש כח ביד החכמים כפי ראות עיניהם הטובה להקל במה שהחמירו הראשונים כמ"ש הרא"ש בשם הראב"ד, והנה שמעית מיני' דהירושלמי ב' דברים האחד אע"ג דמעיקר הדין אם נידו בשביל אפקורתא אין מתירין עד אחר ל' מ"מ ב"ד של אחרונים חזרו ונמנו להקל על המנודה הרחוק ולקרבו מיד, הב' דבעינן שיהא חוזר למוטב ושב ומתחרט בכל לבו זה הוא התנאי המיוחד אל התקנה האחרונה.

ומעתה נפלו כל הקושיות הנזכרות על רבינו ושפתי צדיק ידעון רצון דעת בעלי התלמודא דמש"ה לא מחלק בענין הנידוי אם הוא בשביל ממון או בשביל אפקרותא דהא לפי תקנת חכמים אחרונים כל אפי שווין דחזרו ונמנו אפילו באפקרותא מרחקין ומקרבין מיד אם המנודה חזר למוטב, ומשמואל דמחלק בין ממון לאפקרותא אין להקשו' דהוא הי' קודם ר' זעירא האמור ועדיין לא חזרו ונמנו החכמים אחרונים בדבר הזה להקל על המנודה בשביל אפקרותא, כי נראה דבימי ר' זעירא תקנו דבר זה אבל בזמן שמואל הי' נוהגים עפ"י עיקר הדין, אולם רבינו כתב הדברים כפי מה שהם עתה לאחר התקנה דחזרו ונמנו להקל על המנודה כי מה דהוי הוי ולא העלה רבינו בחבורו

מאומה מהדברים אשר נהגו מקדם ולא ינהגו עוד לעולם, גם מעובדא דאביי האמור במ"ק לק"מ על רבינו אע"ג דאביי ורבא בימי ר' זירא היו, ולדעת ס' יוחסין היינו ר' זירא בתלמודא דידן והיינו ר' זעירא בירושלמי, וכוונתו דרבי זעירא איננו זעירא הנזכר פעמים הרבה בתלמודא דהוא אינו מוסמך ולאו ר' זירא דתלמודא דידן הוא, מ"מ אפשר לומר או דהתקנה דאמר ר' זעירא בירושלמי לא נתקנה אלא בסוף ימיו וכבר היו בארץ החיים אביי ורבא, או דאביי לא ידע עדיין בשעת המעשה דההיא טבחא מהתקנה שתקנו חכמים אחרונים חכמי זמנו ולא נתפשטה עדיין בבבל ובמקומו של אביי ורבא עד לאחר כן, ותדע דר' אילא שהי' בח"י ואפ"ה לא הי' יודע מהתקנה עד שהשיב לו ר' יוסי דחזרו ונמנו להקל להתיר מיד ורבא לא נזכר במ"ק אלא בשעת השמתא וכשרצה אביי להתיר לא נזכר כלל מרבא או שלא הי' שם ואפשר דידע מהך תקנה ואלו הי' שם הי' מתירו מיד, וא"כ ראוי לפסוק כהירושלמי אם לא נמצא התנגדות לדבריו בתלמודא דידן ועוד דר' יוסי העיד דכן חזרו ונמנו ומעשה רב ואביי הוא דלא שמע התקנה ואלו שמעה ס"ל וקבלה וא"ש, שוב ראיתי להרב בעל קרבן העדה במ"ק בתוספותיו על הירושלמי הציץ מבין החרכים על דברי רבינו וכתב קצת קרוב לדבריו פה רק צריכין תקון, ומתוך האמור מתישבים היטב דברי התו' ביבמות כ"ב ד"ה כשעשה תשובה שכתבו דאם הזכיר ש"ש לבטלה או שעשה דבר שנתחייב עליו נידוי אעפ"י שעשה תשובה לא מיפטר מנדוי, והרב בעל משנה למלך בפרק הקודם הלכה י"ב הוכיח מדבריהם דיש לחלק בין אם מזכיר ש"ש לבטלה ובין מבזה ת"ח אבל לענ"ד אין מדבריהם הכרח כלל דס"ל להתו' דהך ברייתא דפרק הנחנקין נשנית קודם התקנה דחכמים אחרונים שאם חזר למוטב דמתירין לו מיד דלפי התקנה כ"ש אם חזר למוטב קודם שנתנדה דאין מנדין אותו כלל אבל הברייתא נשנית קודם התקנה דאז הדין יקוב שיהא עומד בנדוי תלתין יומין ולא יעבור בהמשך הזמן ההוא השמתא אף אם עשה תשובה אלא ישב בדד וידום בנדויו כל תלתין יומין וסר עונו וחטאתו תכופר.

הלכה יג

ואין בין נדוי להפרה כלום וכו'. מה שהעיר הגהמ"יי על רבינו מהסוגיא דמ"ק וכן מה שהשיג הרמ"ך הביאו מרן בהלכה ז' וכן מה שתמה הר"ן בנדרים ז' ב' ד"ה וש"מ אין בין נידוי להפרה מכל ההערות האלה הצלתי בס"ד את רבינו וביארתי לעיל בהלכה ז' דבריו כי לא נמצא בהם עולה ובצדק כל אמרי פיו.

וכן הי' דרך חסידים הראשונים שומעין חרפתן ואינם משיבין וכו'. כתב הסמ"ג בחלק הלאווין מנין י"ב כל הנוטר לא' מישראל וכו' מפורש במסכת יומא, עוד אמרו שם כל

ת"ח שאינו נוקם ונוטר איבה כנחש אינו ת"ח וכו' ומסיק דת"ח צריך שיהי' עלוב ולא עולב דנקט לי' בלבי' וכי מפייסין אותו מפייס וכתב הר"מ דהתם מיירי בת"ח שביזו אותו בפרהסיא שאסור לו למחול וכו' ושאר כל אדם שמתקוטטים עם חבריהם וכו' מדת חסידות הוא להעביר על מדותיו וכו' וכן דוד מתפאר בעצמו ואמר אם גמלתי שולמי רע וגו' ואיש חסיד הי' אומר כל אימת דהוי סליק לפורי' שרי ומחול לכל מאן דמצער לי, והקשה הגאון מהרש"ל בביאוריו דהא האי חסידא ודאי ת"ח הוי דכל היכי דקאמר מעשה בחסיד אחד הוא ר' יהודה בן אילעי או ר' יהודה בן בבא, וכן דוד ת"ח מובהק הוי ולמה לא הי' מתנקם כשחרפוהו אויביו ומצערים אותו, ואפשר דמלך בפרהסיא דינו כמו ת"ח שלא בפרהסיא דהכל יודעין כי המלך פורץ גדר ומי יאמר לו מה תעשה רק משום חסידות הוא מונע עצמו ולית בי' משום בזיון התורה וכו', ואחרי העתרת המחילה הראוי' לכבודו אמינא כי אין דבריו מוחוורין כלל דהא אמרינן בקדושין ל"ב מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול ועאכ"ו לענין בזיון דהוא חמור טפי מהעדר כבוד, ומלבד דכל משכיל יבין מדעתו אמתת הסברא הזאת הנה מקום אתי להביא ראיה ברורה מהא דאמרינן התם הרב והאב שמחלו על כבודם כבודם מחול וא"צ לכבדם ואפ"ה לבזותם אסור ואפילו קצת הידור צריך לעשות נגדם דבהעדר כבוד לגמרי איכא בזיון כמבואר לעיל פ"ה ובי"ד סי' רמ"ב וכ"כ מרן פה בשם תשו' הריב"ש סי' ר"כ, וא"כ הוא באביו ורבו ק"ו במלך דהא כבוד המלך עדיף טפי דהוא אינו יכול למחול על כבודו משא"כ הרב והאב, ועיין בתו' דסנהדרין י"ט בד"ה ינאי המלך עמוד וכו' וא"כ בזיונו של מלך ודאי לא ניתן למחול, אולם לדעתי העני' הדבר ברור דהא דאמרינן דאין המלך יכול למחול על כבודו ובזיונו היינו בפרהסיא דוקא משום דכתיב שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך, אבל בצנעה ליכא משום פגם בכבוד המלכות דאין רואה ולא יוודע מאומה מה מעשיהם במחשך ושפיר יכול המלך למחול על כבודו ועל בזיונו, וכן מחלק התלמודא בכתובות ק"ג בין בצנעה ובין בפרהסיא לענין לכבדו ביהושפט מלך יהודה, וכן פסק רבינו בהלכות מלכים פ"ב וא"כ מה שאמר המשורר אם גמלתי שולמי רע על אותן שחירפו אותו בצנעה אמרו דבכה"ג ס"ל להמהרש"ל דאפילו מלך יכול למחול על כבודו ועל בזיונו, אפס מלשון המהרש"ל נראה דמפרש הקרא דרך כלל שלא גמל לשום אדם רע והיינו דשייל דהיו טובא שחרפוהו בפרהסיא ואפ"ה אמר שלא שלם גמול רע ומשמע לשום אדם והרי בפרהסיא ודאי אין המלך יכול למחול על כבודו וכ"ש על בזיונו, ומאי דאסבר לן הגאון משום דהמלך הוא תקיף ומושל יש להקהות בזה דממשלת המלך ותקפו הוא ע"י עמו ואנשי מלחמתו והם לו עזר מצריו להכניע רבים תחתיו ואם

ריב ומדון בין העם ומתלוננים באמרם ננתקה מוסרות המושל מעלינו ונשליכה ממנו עבותימו ונקלה הוא לעיני ההמון הסכלים, מי יקום לו עם מרעים ללחום עמהם, כי נבער העם מדעת ובחמה שפוכה יתקצפו במלכם להוריד לארץ כבודו ומי יהי' בעזרו וכי תושיע לו ימינו לבד נגד רבים הקמים עליו ויחוגו וינועו כשכור והוא לבדו כשה בין זאבי ערב הטורפים ואין מידם מציל לכן צריך המלך לנהוג עצמו על האופן שתהא אימתו מוטלת על כל העם ויראו מפניו ואליו תכרע כל ברך.

אמנם מ"ש מהרש"ל דכל סתם חסיד הוא או ר' יהודה בר אילעי או ר' יהודה בן בבא, הנה אמת ונכון הוא דכל היכי דאמרינן בתלמודא מעשה בחסיד אחד כדאי' ב"ק ק"ג ובתמורה ט"ו אבל בסתם חסיד שהזכיר הסמ"ג וכן מ"ש רבינו דרך חסידים הראשונים שומעין חרפתן כוונתם על כל תמימי דרך המתנהגים לפנים משורת הדין בעשיית הטוב והישר, ויש לי להביא ראיי' שאין עליו תשובה דאין כוונת הסמ"ג במאי שהזכיר החסיד על ר"י בן אילעי או ר"י בן בבא, דשם החסיד שאמר דבר זה שהביא הסמ"ג משמו, והוא שאמר כל אימת דהוי סליק לפוריא שרי ומחול וכו', מבואר במסכת מגילה כ"ח דהוא מר זוטרא חסידא, וכן מבואר שם דר' נחוניא בן הקנה התנהג כן דאמר מימי לא עלתה קללת חבירי על מטתי והענין אחד עם מה שאמר מר זוטרא חסידא ולכן הסמ"ג שהביא מאמר דכל אימת דהוי סליק לפוריא וכו' כתב האי חסידא לשון יחיד דמר זוטרא הוא דאמר כן ורבינו שלא הביא הדברים כהווייתן בלשון מר זוטרא כתב דרך חסידים הראשונים וכו' לשון רבים וכוונתו על שני אלה מר זוטרא חסידא ור' נחוניא בן הקנה וכן שאר חכמי ישראל הרבה דבלי ספק נהגו במדה זאת, האמנם בגי' התלמודא שלפנינו לא נאמר מלת חסידא אלא כי הא דמר זוטרא כי הוי סליק לפוריא מלבד די"ל דהסמ"ג מתארו בשם חסידא ממעלותיו הנשגבות ומדותיו היקרות אף זו הר"ן בפ"ק דר"ה במאמר רבא שם כל המעביר על מדותיו וכו' הביא הנוסחא בגמרא דמגילה מר זוטרא חסידא,וכ"ה בגי' מרן פה ובי"ד סי' של"ד, וזמנין טובא מצינו דמכנה התלמודא למר זוטרא בתואר חסיד עיין מ"ק י"ז ובנדרים ז' ובמס' ב"מ כ"ד ובסנהדרין ז', וא"כ גם אם נדחק לומר דתרי מר זוטרא הוי (מה שלענ"ד אינו נראה אמיתית) מסתמא בעל המאמר דמסכת מגילה הוי מר זוטרא חסידא שהתנהג במדה מעולה ויקרה כזאת לפנים מש"ה לכן דברי הגאון צ"ע.

ובעיקר קושיתו דלא הי' רשאי למחול על קלונו כיון שהי' בפרהסיא, יסלח לי האדון מהרש"ל באמרי כי אשתמיטתי' לי' לפי שעה מ"ש הר"ן בפ"ק דר"ה במאמר הנזכר ממה שאמר מר זוטרא חסידא כי הוי סליק לפוריא יצא לו לרבינו לחלק בין אם ביזוהו בפרהסיא לבין אם ביזוהו בצנעה, היות לכאורה סותרים אהדדי מאמר מר זוטרא

במגילה עם מה דאמרינן ביומא כ"ג כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש וכו', וניחא לי' לרבינו לחלק דביומא איירי שהי' לו לת"ח קלון מזולתו בפרהסיא אסור לו למחול אלא מפני כבוד התורה הוא צריך להיות נוקם ונוטר כנחש, ומאמר מר זוטרא הוי במי שעשה לו קלון בצנעה במקום אין רואה (ועוד מחלק הר"ן בין בזיון למצער דבזיון גרע טפי ואינו יכול למחול) וכן מרן מחלק כן מדעת עצמו ולא הזכיר האדון כי הן הן הדברים הנכתבים בספר הר"ן ואולי משגה הוא לפי שעה, אבל בספרו הארוך בי"ד סי' של"ד הובאו ביתה יוסף דברי אדונינו הר"ן, ומעתה חלפה ועברה קושית הגאון מהרש"ל, אמנם יש לגמגם לפי תי' הר"ן דמר זוטרא איירי בצנעה דהא קאמר שרי ומחול לכל מאן דמצער לי ומלת "לכל" הוראתו כוללת ומשמע אף אותן שחרפוהו וגדפוהו בפרהסיא ולאלה אינו רשאי למחול מפני כבוד התורה, ולומר דכוונת ומחשבת מר זוטרא היתה רק על אותן שבזוהו בסתר דחוק הוא דא"כ לא בטא בשפתיו מה שגמר בלבו, ואולי בעבור זה אין דעת מהרש"ל נוחה בתי' הר"ן דמאמר מר זוטרא אינו מורה על זה אבל עכ"ז הי' לו עכ"פ להביא דברי הר"ן ולהקהות בו מה שיש לגמגם בדבריו, וחלקי אמרה נפשי להצדיק דברי הר"ן ומרן פה, דהנה במבוא ת"ח בפרהסיא ישנן ב' דברים לגריעותא הא' מה שנוגע לכבוד התורה שהיא מושפלת בעיני הרואים כי זה האיש העיז פניו נגד הת"ח והוא כאלם לא יפתח פיו לנקום נקם ממנו אלא שומע חרפתו ואינו משיב ויאמרו דלת העם אין נחת רוח בתורה וכמ"ש רש"י במגילה אהא דאמרו שם כל ת"ח שמברך לפניו אפילו כה"ג ע"ה וכו' שהרואה ת"ח שפל לפני ע"ה אומר אין נחת רוח בתורה והוא בכלל משניאי שגורמין לבני אדם לשנוא התורה, ודבר זה לא יפול עליו לשון צער דצער ענינו הוא דבר המכאיב את הגוף אלא זה שמו בזיון שמעורר יגון בלב הת"ח ע"י שרואה כי במה נחשב הוא תורת ה' בעיני המבזה, וענין השני הוא הצער דאפילו לא ביזה את הת"ח אלא בסתר כי אין שם איש זולתו מ"מ מגיע לת"ח המבוזה צער בגופו, כדאי' בב"ק צ"ב דיש הבדל בין בשת לצער, ופירש"י דהצער הוא שדואג על בשתו והוא גדול מהבשת וה"נ הבזיון לת"ח גורם התפעלות בנפש המבוזה והוא מכאיב לגופו, ולהיות סבת הצער היא הבזיון לכן על דרך העברה הוא מתואר בשם בזיון.

והיינו דאמר מר זוטרא שרי ומחול לכל מאן דמצער לי שימחול הקב"ה לכל מי שעשה דבר הנוגע לעצמי בין למי שחרפני בסתר דאז אין כאן עון להמחרף אלא אחת מה שגרם התפעלות בנפשי המכאיב גופי, ובין למי ששחק ולעג בי בפרהסיא האמנם החלק מהעון אשר חטא המתואר בשם בזיון מה שהוא נוגע לכבוד התורה אין בידי למחול לו, אבל החלק הזה שיש בעון ההוא המתואר בשם צער שהוא נוגע לי לעצמי זה החלק שרוי

ומחול לו וסר עונו, והיינו שדקדק מר זוטרא בלשונו ואמר לכל מאן דמצער לי ולא אמר לכל מאן דמבזה או זולת מהלשונות המורות על עשיית קלון ועיין בר"ן פ"ק דר"ה שהרגיש בזה הדקדוק ולפי האמור דפח"ח ומזוקקים שבעתים.

אולם תי' זה עולה יפה בדברי מר זוטרא חסידא אבל ר' נחוניא בן הקנה דאמר מעולם לא עלתה קללת חבירי על מטתי ולשון קללת אינו סובל הפירוש שאמרנו ותקשי נמי קו' הר"ן ודעמי' דהא אם חרפוהו חביריו בפרהסיא אינו רשאי למחול ועלתה לפעמים קללת חבירו על מטתו לפיכך נראה לענ"ד בישוב קו' הר"ן בפשיטות דר' נחוניא בן הקנה ומר זוטרא חסידא היו נזהרים מאד בתכלית הזהירות שלא יהי' להם דבר עם שום אדם בפרהסיא גם אם היו שומעין חרפתן בסתר אינן משיבין ובזה לא הי' אפשר לשום אדם לבזותם בפרהסיא כי הרחיקו עצמן מאד במקום אשר יש שם רואה מפגע רע ומאדם רע לבלתי תבוא תקלה לזולתן על ידן ורק בסתר הי' אפשר שיקרה כן כי יבוא איש חמה ויעיז פניו נגדם לשפוך בוז על נדיבים ולכן שפיר קאמר ר"נ בן הקנה ומר זוטרא חסידא מעולם לא עלתה קללת חבירי ושרי לי' מארי לכל מאן דמצער, ודע שהריטב"א ביומא שם הובאו דבריו בס' עין יעקב, והמהרש"א בח"א עמדו ג"כ בקו' זאת מסתירת דברי התלמודא אשר העיר עליו הר"ן בפ"ק דר"ה ותמיהני על המהרש"א שלא העלהו על זכרונו בזה ואולי אשתמיט' דברי הר"ן לפי שעה, ובדברי הריטב"א ובמהרש"א יש טעות הדפוס וחלוף המקומות תחת פרק כל כתבי צריך לומר בפרק בני העיר במגילה, גם לשון תיתי לי שהעתיקו ליתא בנוסחתינו.

אבל ת"ח שבזוהו או חרפו אדם בפרהסיא וכו'. עיין מרן והרחבתי הדבור בס"ד בזה לעיל ד"ה וכן הי' דרך חסידים וכו', והרב בלח"מ התעורר לפמ"ש רבינו לחלק בין ביזוהו בצנעה לביזוהו בפרהסיא תקשי מהא דאמרינן ביומא כ"ג וצערא דגופא לא והתניא הנעלבין ואינן עולבין וכו' דנקט לי' בלבי' והאמר רבא כל המעביר על מדותיו וכו' דמפייסו לי' ומפייס ומאי קושיא דלמא רבא מיירי שבזוהו בצנעה לכן ראוי לו לעבור על מדותיו ומה שאמר ר"י דמותר לקחת נקם משום צערא דגופא איירי שבזוהו בפרהסיא ואסור לו למחול לדעת רבינו, והעלו רעיוני בס"ד דבר נכון בישוב זה דיש לדקדק בלישנא דרבא דאמר מעבירין לו על כל פשעיו הי' לו לומר מעבירין לו פשעיו, אולם כוונת רבא לכלול בין הפשעים שעשה בצנעה שאין בהן חילול השם כלל ובין הפשעים שעשה בגלוי שיש בהן חילול השם אפ"ה מעבירים אותן למעביר על מדותיו, דמדה במדה לא בטלה כמו שדרשו רז"ל בפסוק בסאסאה בשלחה תריבנה, וכשם שהוא מוחל לב"א שפשעו נגדו אף הקב"ה מוחל לו על אשר פשע נגדו יתברך, אפס יתכן זה אם האדם

מעביר על מדותיו גם נגד מי שפשע בפרהסיא גמול ידו ישלם לו הקב"ה ומוחל ג"כ לו על אשר פשע בגלוי, אבל אי נימא דרבא לא איירי אלא שמעביר על מדותיו נגד מי שפשע בסתר נגדו אליו לבדו הוא נושא עונו, ולא למי שפשע נגדו בגלוי וגלה קלונו ברבים לזה אינו מעביר ונוטר לו עונו, אינו ראוי דהקב"ה יעבור לו על כל פשעיו אפילו מה שפשע נגדו ית' בגלוי ויש בו חילול השם דאין זה מדה במדה, ואם האדם ילוד אשה אינו מעביר על מדותיו נגד מי שחטא נגדו בפרהסיא, גם הוא יתברך לא יתרצה ויתפייס על הפשעים הנגלות לנו ולבנינו, והרי רבא אמר על כל פשעיו לכן הוכרח התלמודא לשנויי דאי פייסי' לי' מתפייס, וכן הוא יתברך מתפייס בתחנונים אם ישפוך החוטא לפניו שיחו מעביר לו על כל פשעיו.